

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tereza Mazancová

České princezny z lucemburského rodu

The Czech princesses of Luxembourg house

Praha 2010

vedoucí práce: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny, literaturu a další odborné zdroje.“

V Praze 21. dubna 2010

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda vyjádřila své díky paní Prof. Lence Bobkové za vedení diplomové práce, podnětné nápady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří mě podporovali při mém studiu, zejména mým rodičům, bratrovi, jež mi pomáhal s grafickou úpravou a technickou stránkou. Děkuji Markétě Petrové za její připomínky a korekturu. Dále bych chtěla vyjádřit vděčnost Elise Gentili, která mi přeložila italské pasáže z kroniky města Luccy.

Anotace

Tato práce se zabývá problematikou života vysoce urozených žen ve 14. století. Na příkladu příběhu Kateřiny Lucemburské, dcery Karla IV., je poukázáno na společenské role a situace, v nichž se princezny v průběhu svého života nacházely. Připadla jim úloha dcery, manželky, matky a vdovy. Byly také důležitým objektem rodové sňatkové politiky. Pro celistvost pohledu je text doplněn informacemi o dalších českých princeznách z dynastie Lucemburků.

The work focuses at the life of prominent noblewomen in the 14th century. On the example of Catherine of Luxembourg, the daughter of Charles IV, the thesis depicts the social roles and situations of princesses throughout their course of life. These roles included the role of a daughter, wife, mother, and a widow. The princesses also served as important instruments of marriage politics. The analysis is complemented by additional information on other Czech princesses of the Luxembourg dynasty.

Obsah

Úvod	7
1. Princezna, královna, manželka a matka	11
1.1 Právní postavení	12
1.2 Duchovní život	13
1.3 Rodinný život	15
1.4 Veřejné působení	18
2. Rodina a dětství Kateřiny Lucemburské	19
3. Ve víru sňatkové politiky	28
4. Manželství	36
5. Vdovou i manželkou	46
Závěr	63
Prameny	66
Literatura	68
Přílohy	71

Seznam zkratek

AČK	Archiv České koruny
CDB	Codex diplomaticus Brandenburgensis
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CIM	Copdex iuris municipalis
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MVB	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
RMB	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RI	Regesta imperii
RIIt	Rerum Italicarum
SS rer. Germ.	Scriptores rerum Germanicarum

Úvod

Jako zástupkyni „slabšího pohlaví“ mě příběhy o životě žen a dívek ve středověku vždy přitahovaly. Jaké to bylo, žít v jiné době? Čím se vlastně lišil jejich život od našeho? Pokusit se nalézt odpovědi na tyto otázky není snadné. Ženský svět se do popředí zájmů historiků a především historiček začal zvolna prosazovat kolem poloviny minulého století. Odborná literatura věnující se této problematice není hojná, obzvláště v českém prostředí. Jednou z příčin může být omezená výpovědní hodnota pramenů.

Název této diplomové práce zní takřka pohádkově, protože objektem badatelského zájmu se v něm stanou královské dcery, které se narodily českým panovníkům pocházejících z Lucemburska. Materiály vypovídající o jejich osudech jsou roztrženy po mnoha zemích Evropy, zejména v Rakousku, Německu, Francii, Itálii, Maďarsku a Anglii. Chtěla bych na životním příběhu Kateřiny Lucemburské zobrazit, jak nahlíželo čtrnácté století na úlohy ženy a jak ženy viděly a utvářely prostředí kolem sebe. Rozhodla jsem se tedy, že zaměřím svou pozornost na jednu z dcer Karla IV. jako ukázkový typ života vysoce postavené ženy v druhé polovině 14. století. Kateřinu Lucemburskou volím z několika praktických důvodů. Za prvé byla provdána do německy mluvících zemí, a proto jsou prameny k jejímu životu lépe dostupné. Za druhé byly její osudy natolik bohaté a různorodé, aby bylo možno použít je k napsání přiměřeně obsáhlé práce. Taktéž mi imponuje jako zajímavá osobnost. Na další Lucemburkovny ovšem nechci zanevřít a ráda bych studovala také jejich osudy, abych měla možnost srovnání životů všech českých lucemburských princezen. Ráda bych se pokusila poskytnout i obecnější pohled na úděl ženských příslušnic lucemburského rodu ve 14. století, a blíže se zaměřit na otázku, zda je možno sledovat paralely v osudech dcer prvních Lucemburků na českém trůnu.

V zahraničí i v Čechách není mnoho prací, které by se věnovaly pouze ženám v tomto časovém úseku dějin, jsou spíše vázány na pozdější období. Pozornost je soustředěna buď na významné postavy, nebo je zde snaha o zobecnění.¹ Poznatky ke své práci budu čerpat z

¹ Ze zahraniční literatury například Ennen, E., *Ženy ve středověku*, Praha, 2001; Duby, G., *Rytíř, žena a kněz. Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha, 2003; TÝŽ, *Vznešené paní z 12. století I.-III.*, Brno, 1997-1999; Pernoud, R., *Žena v době katedrál*, Praha, 2002; Shahar, S., *Die Frau in Mittelalter*, Königstein/Ts., 1981; Duby G., Perrot, M., Klapish-Zuber, Ch. (edd.), *Histoire des femmes en occident*, díl 2. le Moyen Age, Paris, 1991. Z české provenience jsou to Kopiřková, B., *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské společnosti*, in: *Práce Historického ústavu ČAV. Řada A- Monografie. Sv. 4.*, Praha, 1992; TÁŽ, *Urozená paní*, in: *Člověk českého středověku*, Nodl, M., Šmahel, F. (edd.), Praha, 2002, s. 57-91; *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Lenderová, M., Kopiřková, B., Burešová, J., Maur, E. (edd.), Praha, 2009; *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Čadková, K., Lenderová, M., Stráníková, J. (edd.), Pardubice, 2004.

literatury o čtrnáctém století, - zejména době Karla IV. – a pramenů, převážně listinné povahy a kronik.

Obecnější informace o dynastii Lucemburků poskytuje práce Jörga Hoensche,² kde je popsána role rodu v evropském kontextu. K dispozici je mnoho knih a studií o Karlu IV.³ Někteří autoři zmiňují Karlovy dcery pouze okrajově, jako objekty sňatkové politiky. Jiní historici se ženskými příslušnicemi Lucemburků zabývají více do hloubky, zejména František Kavka.⁴ Je ovšem zatím jediný, kdo tomuto tématu věnoval vlastní monografii. Kniha je ovšem napsána z mužského úhlu pohledu a všechny ženy jsou v ní nahlíženy optikou Karla IV., takže je svým názvem lehce zavádějící.

Abych mohla složit informace z různých časových úseků a míst do jednotného obrazu, bude potřeba se poohlédnout v cizojazyčné literatuře. Zabývat se proto budu dějinami jednotlivých zemí, do nichž byla Kateřina provdána. O Rakousku je k dispozici více knih i v českém překladu. Stěžejní se mi pro dějiny Habsburků v první půli 14. století stane monografie rakouského historika Wilhelma Bauma.⁵ Podává novější koncepci nahlížení na Rudolfa IV. a jeho vztahy k císaři. Baum pracoval s prameny hůře dosažitelnými, a proto jeho dílo obsahuje nová fakta a odkazy. Při studiu historie Braniborska budu čerpat z práce Johannese Schultze,⁶ který se věnuje jednotlivým obdobím vlády Wittelsbachů a Lucemburků. Důležitým zdrojem vědomostí je mapa historického území Marky, neboť mnoho lokalit se v současnosti nachází v Polsku, což může být zavádějící. Spojující a v mnoha aspektech specifickou prací je soubor studií Dietra Veldtrupa⁷ o dynastické politice. Inspirující se mi zdá autorův pohled na jednotlivé okamžiky z hlediska kanonického práva a odlišností životní praxe. Velmi významné je vymezení pojmů, které v souvislosti se sňatky uvádí a podrobně rozebírá na příkladech rodiny Karla IV.

² Hoensch, J. K., Lucemburkové. Pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308-1437, Praha, 2003.

³ Literatura o Karlu IV. a jeho době je nesmírně obsáhlá. Z české provenience bych zmínila: Šusta, J., Král cizinec, (České dějiny II/2), Praha, 1939; TÝŽ, Karel IV. Otec a syn, (České dějiny II/3), Praha, 1946; TÝŽ, Karel IV. Za císařskou korunou, (České dějiny II/4), Praha, 1948; Spěváček, J., Karel IV. Život a dílo (1316-1378, Praha, 1980; Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV., Vaneček, V. (ed.), Praha, 1984; Kavka, F., Karel IV. Historie života velkého vladaře, Praha, 1998; TÝŽ Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika I.,II., Praha, 1993. Ze zahraničních publikací uvádím Seibt, F., Karel IV. Císař v Evropě (1346-1378), Praha, 1999; Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen, F. Seibt (Hrsg.), München, 1978; Werunsky, E., Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit, I-III, Innsbruck, 1880-1892; Stoob, H., Kaiser Karl IV. und seine Zeit, Graz, Wien, Köln, 1990.

⁴ Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, Praha, 2002.

⁵ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter: seine Welt und seine Zeit, Graz; Wien, Köln, 1996.

⁶ Schultze, J., Die Mark Brandenburg II., Berlin, 1961 (reprint 2004).

⁷ Veldtrup, D., Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV., (Studia Luxemburgensia – Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit 2), Warendorf, 1988.

Při studiu daného tématu bude nutné zpracovat množství listin, které buď přímo vydaly ženské příslušnice Lucemburků nebo se o nich v materiálech pojednávalo. Využití tak nabízí sbírky regist jak české, tak říšské provenience⁸ a soubory listin vydaných v Čechách, na Moravě a jiných místech.⁹ Braniborskou oblast pokrývá kodex listin vydaných v několika řadách A. F. Riedlem¹⁰. Naproti tomu nejsou pro dobu 14. století v Marce dochovány kroniky, pouze velmi malé zlomky. V českém a rakouském prostředí je situace odlišná. Pro České království lze čerpat ze Zbraslavské kroniky, Kroniky Františka Pražského a Kroniky Beneše Krabice z Weitmile.¹¹ Události odehrávající se v Rakousích popisují *Chronica Austriae*,¹² *Chronik Heinrichs Taube von Selbach*,¹³ *Chronik des Mathias von Neuenburg*,¹⁴ *Chronik Heinrichus de Diessenhofen*¹⁵ atd. Výpovědní hodnota kronik je ovšem omezena osobou autora a časovou vzdáleností od událostí.

Obtížně dostupné jsou kodexy a kroniky cizí provenience, například kronika *Königsfeldener* či italské kroniky. V některých případech bude nutné využít tištěné zdroje zpřístupněné na internetu.¹⁶

Svoji práci chci začít v první kapitole úvodem do problematiky života princezen a královen, s důrazem na české lucemburské princezny. Pokusím se vymezit oblasti, v nichž se ženy realizovaly a nacházely v nich uplatnění. V druhé kapitole se budu zabývat rodinným zázemím Kateřiny, jejím narozením a dětstvím stráveným v Českém království. Chci se

⁸ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, III (1311-1333), IV (1333-1346), Emler, J. (ed.), Praha, 1890, 1892; V/1-2 (1345-1350), Spěváček, J. (ed.), Praha, 1958-1960; V/3 (1350-1352), Zachová, J. (ed.), Praha, 2000; VI/1-3 (1355-1358), VII/1-5 (1358-1363), Mendl, B., Linhartová, M. (edd.), Praha, 1928-1963 a *Regesta Imperii*, Bd. VIII: *Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346-1378*, Böhmer, J. F., Huber, A. (Hrsg.), Innsbruck, 1877; *Erstes Ergänzungsheft zu den Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346-1378*, Huber, A. (Hrsg.), Innsbruck, 1889.

⁹ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* VI, VII, IX, Ritter von Chlumecký, P., Chytil, J., Brandl, V. (Hrsg.), Brünn, 1854-75; *Codex juris Bohemici*, II/2: *Jus terrae atque curiae seculi XIV*, Jireček, H. (ed.), Pragae, 1870; *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (Sbírka pramenů práva městského království Českého): II. díl, Čelakovský, J. (ed.), Pragae, 1895; Papežské listiny pro české prostředí jsou zpřístupněny v edici *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, I (Acta Clementis VI., 1342-1352), Klicman, L. (ed.); II (Acta Innocentii VI., 1352-1362), Novák, J. F. (ed.); III (Acta Urbani V., 1362-1370), Jenšovský, F. (ed.); IV (Acta Gregorii XI, 1370-1378), Stloukal, K. (ed.); V (Acta Urbani VI. et Bonifatii IX., 1378-1396), Krofta, K. (ed.), Pragae, 1903-1954.

¹⁰ *Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihre Regenten*, I,II., Riedel, A. F. (Hrsg.), Berlin 1838-1869.

¹¹ *Chronicon Aulae regiae*, Emler, J. (ed.), in: *Fontes Rerum Bohemicarum* IV., Pragae, 1884, s. 3-337; *Chronicon Benessii de Weitmil*, Emler, J. (ed.), in: *Fontes Rerum Bohemicarum* IV., Pragae, 1884, s. 459-548; *Chronicon Francisci Pragensis*, Emler, J. (ed.), in: *Fontes Rerum Bohemicarum* IV., Pragae, 1884, s. 347-456.

¹² Thomas Ebendorfer, *Chronica austriae*, Lhotsky, A. (ed.), (MGH SS. rer. Germ., NS. 13), Berlin, Zürich, 1967.

¹³ *Die Chronik Heinrichs Taube von Selbach mit den von ihm verfassten Biographien Eichstätter Bischöfe*, Bresslau, H. (ed.), (MGH SS. rer. Germ., NS. 1,) Berlin, 1922.

¹⁴ *Die Chronik des Mathias von Neuenburg*, Hofmeister, A. (ed.), (MGH SS. rer. Germ., NS. 4), Berlin 1924-40.

¹⁵ *Heinricus Dapifer de Diessenhofen, Chronik (1316-1361)*, aus den Nachlassen J. F. Boehmer's, Huber, A. (ed.) in: FRG. IV, Stuttgart, 1868.

¹⁶ <http://www.monasterium.net>.

zaměřit na okolnosti, které ji mohly ovlivnit a formovat v jejím psychickém vývoji - prostředí, z něhož dítě vzešlo, vždy determinuje, co jedinec považuje za obvyklé, jaké vzory utváří jeho myšlení. V druhé kapitole pojednám o dospívání Kateřiny ve světle sňatkových plánů jejího otce, ať už realizovaných či nikoli. Podstatná v této části budou zejména různá ujednání ohledně majetku a vztahů mezi rody, také změny, které to Kateřině přineslo – přišla do jiné země, kultury, rodiny. Čtvrtou kapitolu tvoří období Kateřinina manželství. V té době vydala své první listiny, začala ovlivňovat svůj život. Pátá kapitola zachycuje druhé manželství, cestu do Itálie a období vdovství. Paradoxně v sobě toto období Kateřininy zralosti spojuje témata z předchozích kapitol.

Komplexní pojetí životních osudů Kateřiny Lucemburské mi doufám zpřístupní odpovědi na otázky, které si kladu: Je možné pohlížet na převážnou část druhé poloviny čtrnáctého století skrze ženskou optiku? V jakém světle se pak jeví velcí muži, kteří ovlivňovali chod událostí? Může se život několika princezen diametrálně odlišovat, nebo jsou v nich patrné paralely? Nabízí nám prameny vůbec jiný pohled na život žen v nejvyšší společenské třídě středověké hierarchizované společnosti, než ten, který je na první pohled patrný z výpovědí? Pravděpodobně každý člověk hledá naplnění svého pozemského bytí a nalézá jej v různých činnostech a rolích - jaké z nich plnily ženy? A postačoval jim způsob života, jež jim společnost poskytovala?

1. Princezna, královna, manželka a matka

*Cherchez la femme.*¹⁷

Dějiny jsou vlastní oběma rodům a oddělovat je dost dobře nejde, ani by to nemělo smysl. Co by byl Adam bez Evy a ona bez něj? Spleť pout svazuje jemně, ale pevně obě pokolení.¹⁸ Přesto mám v úmyslu klást důraz na stopy „něžného pohlaví“ v pramenech a literatuře 14. století. Jak lze uchopit něco tak éterického, jako je žena v historii, pokud se dochoval jen zlomek písemností a pozůstatků hmotné kultury? Historie přeje více mužům, neboť to byli většinou oni, kdo jí "tvořili" a sepisovali.

Postavení ženy ve středověké společnosti se pravděpodobně právě z těchto důvodů nevěnovalo tolik pozornosti, když se nabízelo studium politických, duchovních a hospodářských dějin, které jsou zaplněny nejrůznějšími mužskými postavami. Jejich ženské protějšky se tu a tam více projeví, ale většinou je jejich život za těmito složitými společenskými vztahy spíše tušen. Život ženy je pojímán středověkými autory jako odraz skutků muže. Hlasy žen a dívek jako by se snažily proniknout přes nepřímé výpovědi textů psaných zejména muži a povětšinou zasvěcených duchovnímu životu, u nichž lze předpokládat, že se chtějí nechtě dopustili zkreslení díky jejich nemožnosti opačné pohlaví blíže poznat a pochopit. Naskýtá se nám obraz jejich života, jak si jej muži představovali v ideální podobě ve formě moralizujících a didaktických děl.¹⁹

Nejvíce se můžeme dozvědět o ženách z vrcholu společenské hierarchie, z vrstvy vládců a šlechticů.²⁰ Nápomocny jsou nám prameny literární (dvorská lyrika a epika), právní (zákoníky), diplomatické (listiny, listy, formulářové sbírky, odkazy), sfragistické, ikonografické (deskové obrazy, nástěnné malby, iluminace), a genealogické povahy (rodokmeny). Všechny prameny poukazují na majetko-právní a sociální poměry, v jakých ženy žily. Možnost vydávat a pečeti listinné materiály, vlastnit a nakládat s určitým

¹⁷ Za vším hledej ženu - francouzské přísloví.

¹⁸ Genderová problematika je téma, které zažívá v posledních desetiletích oživení vědeckého zájmu. Tinková, D., „Žena“-prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletích 20. století in: Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie, Čadková, K., Lenderová, M., Stráňková, J. (edd.), Pardubice, 2004.

¹⁹ Například Tomáš Štítný ze Štítného, Knížky o hře šachové a jiné, vyd. Šimek, F., Praha, 1956; Jan, Hus, Dcerka: o poznání cesty právě k spasení, upravil Žilka, F., Praha, 1995.

²⁰ V českém prostředí se postavením ženy ve středověku zabývá nejvíce historička Božena Kapičková viz Kapičková, B., Eliška Přemyslovna, královna česká, Praha, 2003; TÁŽ, Historické prameny ke studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti. (Interdisciplinární pojetí studia), Praha, 1992. Dále např. Prokopová, I., Guta Habsburská-česká královna a její dvůr, ČSPSC 113, 2005, s. 189-211; Popularizační charakter mají knihy Šárochové, G. V., 1.9.1310 Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský Sňatek z rozumu, Praha, 2002 a TÁŽ, Radostný úděl vdovský: královny vdovy přemyslovských Čech, Praha, 2004.

majetkem, je svědectvím jisté právní subjektivity urozených dam. Právní a literární texty reflektují prostředí doby a úhel pohledu, kterým jsou dcery, manželky a vdovy posuzovány v soukromém i veřejném životě. Způsob i symboly, s jakými jsou dívky a paní zobrazovány na uměleckých předmětech, vypovídá o jejich nezastupitelné roli ve světě, který vymezovali především muži.

1. 1 Právní postavení ²¹

Církevní pojetí stvoření dokládá nerovnost pohlaví tím, že muž byl stvořen Bohem dříve, kdežto Eva z Adama, později. Muž tak nabyl vyššího postavení nad ženou a z toho vyplývalo její podřízení mužské autoritě. Na dcery dohlížel otec, na manželku manžel a vdova byla pod kuratelou mužských příbuzných. Měli povinnost se o ni postarat, ochraňovat ji a kárat, aby vedla příkladný život. Hlava rodiny strážila čest rodu, předávala majetek potomkům a šířila slávu svého jména. Taktéž kontrolovala mravy ženské části domu.

Osobu ženského pohlaví v právních otázkách zastupoval mužský příbuzný. Dědické právo mohly uplatňovat neprovdané dívky (a to pouze v případě, že neměly bratry), až poté provdané paní. Dívky byly zajištěny do života formou věna a výbavou²² v podobě věcí do domácnosti (pokrývky, tkaniny, kožešiny, domácí náčiní atd.), ošacení a šperků, jejíž výše se stanovovala při zasnubách a vše bylo předáno při sňatku.²³ Zásnuby *desponsatio* byly ve své podstatě smlouvou uzavřenou mezi rodiči či poručníky snoubenců. Tento starodávný obřad obsahoval shodné prvky a symboliku jako lenní přísaha.²⁴ V obou docházelo ke slibu věrnosti před Bohem. Dají se zde vysledovat další shodné prvky, jež se objevují v těchto rituálech. Jedná se o pokleknutí, předání předmětu, v případě svatby jde o předání prstenu a polibku.²⁵ S trochou nadsázky, by se dalo říci, že i postavení muže a ženy vstupujících do manželství se dá přirovnat ke svazku pána a vazala.

²¹ Právní problematice se věnuje např. práce *Prameny k dějinám státu a práva v Československu část 1. Do husitského revolučního hnutí*, Vaněček, V. (ed.), Praha, 1967.

²² „Téhož roku dne 12. února je paní Markéta, prvorozená dcera českého krále Jana, vybavena slušnou výbavou, slavnostně vyvedena od své matky královny Elišky z Prahy a v Domažlicích přijata od Jindřicha, vévody bavorského, a odtud se slávou dovedena do jeho vévodství.“ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský, F., s. 363.

²³ Tématem sňatkové politiky se zabývá již zmíněný Veldtrup, D., *Zwischen Eherecht und Familienpolitik a kupříkladu ještě Lebe, R., Království jako věno. Sňatková politika v dějinách*, Praha, 1999.

²⁴ Le Goff, J., *Symbolický rituál vazalství* in: Jacques Le Goff, *Za jiný středověk. Čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 esejů*, Praha, 2005, s. 335-404.

²⁵ „Je-li však možné vazalský polibek přirovnat k jinému rituálnímu polibku, pak je to polibek zasnubní. Obecně je polibek znamením vstupu do nepřírozeného rodového společenství, zvláště pak vstupu do manželství.“ Citace z eseje Le Goffa, J., *Symbolický rituál vazalství*, s. 355.

Kanonické právo zmiňovalo dva typy zasnub:²⁶ 1) *consensus de futuro* – muž a žena dali předběžný příslib svazku a 2) *consensus de presenti* – oba snoubenci svobodně souhlasili se sňatkem, který bude následovat podle věku zasnoubených. Jakou váhu mohlo přinést takové rozhodnutí ve věku sedmi let, který byl církevními kruhy určen jako nejnižší možný pro uzavírání zasnub, zjistily mnohé páry až později. Zásnuby a sňatek určovali rodiče v zájmu rodin a dynastií, citu obou mladých lidí se nepřikládala váha. Vzájemná náklonnost měla vzniknout až ve společném soužití. Karel IV. dohodl zasnuby své poslední dcery Markéty (*1373) již dva roky po jejím narození.

Samotný obřad sňatku²⁷ měl proběhnout po dosažení dospělosti (tělesné), tedy u dívek ve věku 12 let a u chlapců ve 14 letech. Nezřídka však docházelo k výjimkám, především v královských rodech, kdy novomanželé nedosahovali církví stanoveného věku. (Např. Eliška Lucemburská byla provdána v osmi letech.) Oddavkami se manželka stávala součástí mužovi rodiny. Z dynastických důvodů bylo manželství dovršeno až narozením potomka.

Novomanželka obdržela část majetku od svého muže, která se sloučila s majetkem od otce v jeden celek - věno. Věno tvořilo její hmotné zabezpečení v případě, že ovdoví. Mohla s ním disponovat podle svých potřeb - předávala z něj část například svým dcerám, darovala církevním institucím či rozdávala milodary. Královno zajištění tvořily statky, příjmy z měst, důchodů, mýt a cel. Zvláštní kategorií měst byla podle vrchnosti královská věnná města. Zpravidla se jednalo o území ve vnitrozemí státního celku. V Čechách se počala vydělovat tato skupina ve 14. století. Mezi nejznámější věnná města patřil Hradec Králové, Mělník, Dvůr Králové, Vysoké Mýto, Jaroměř a Chrudim. Některá z věnných měst se mohla stát sídelním městem královen. Královny věnná města využívaly jak za manželova života, i jako vdovy,²⁸ z měst plynuly úroky a berně.

1. 2. Duchovní život

Církevní autority daly ženám jasně najevo, kde je jejich místo v křesťanské obci a kam až mohou sahat jejich snahy.²⁹ Uznání dosáhly svěťce a zbožně žijící ženy, mezi něž patřila Anežka Česká, dcera Přemysla Otakara I. Urozené dívky mohly získat vzdělání v kláštorech.

²⁶ Veldtrup, D., Zwischen Ehe recht und Familienpolitik, s. 38-39.

²⁷ V některých případech je těžké oddělit od sebe jednotlivé fáze. Zásnuby mohly proběhnout společně s dohodami o sňatku a symbolickým obřadem. Taktéž rozlišit sňatek a naplnění bývá obtížné. Je možné se řídit věkem nevěst, ovšem ani tento ukazatel není konstantní. Podrobněji rozebírá problematiku Veldtrup, D., Zwischen Ehe recht und Familienpolitik, s.23-83.

²⁸ Hoffmann, F., Středověké město v Čechách a na Moravě, Praha, 2009, s. 18, 269, 270.

²⁹ První list Korintským: „ženy necht' ve shromáždění mlčí. Nedovoluje se jim, aby mluvily; mají se podřizovat, jak to říká i Zákon.“ 1 K 14, 34, Bible. Český ekumenický překlad, Praha, 2001.

Dcery z královských rodů byly v dětství zaslibovány Bohu jako Eliška,³⁰ dcera Jana Lucemburského, či až v dospělosti dobrovolně vstupovaly do klášterních zdí. (Sestra Jana Lucemburského Marie byla snad v dětství předurčena pro duchovní život a nějaký čas strávila v klášteře Marienthal, jehož převorkou byla Markéta Lucemburská, sestra Jindřicha VII.) Jejich vysoké postavení a rodinné vazby na dané instituce je předurčovaly k hodnosti představené. (Dcera Přemysla Otakara II. Kunhuta zastávala post abatyše kláštera sv. Jiří na Pražském hradě.)

Zbožnost dávaly princezny a královny najevo rozličnými způsoby - ať skrytě či zjevně se každodenně modlily,³¹ účastnily se bohoslužeb, zpovídaly se svým mužským duchovním, kaplanům.³² (Anglická královna Anna, dcera Karla IV., měla za zpovědníka Nicolase Hornyga, za kterého se přimluvila, aby se stal kaplanem u papeže.³³) Uctívaly a sbíraly ostatky svatých, jako např. Eliška Přemyslovna, která obdržela od francouzského krále Filipa VI. trn z Kristovy koruny a nechala jej uložit do relikviáře. Součástí dobové mentality byly také návštěvy poutních míst. V roce 1338 se Karel při cestě do Rakous zastavil u své sestry Anny a společně navštívili město Pulka, v němž se objevila krvácející hostie.³⁴ Alžběta Pomořanská při onemocnění svého manžela v roce 1371 neváhala a vydala se pěšky na pouť z Karlštejna do Prahy k hrobu sv. Zikmunda.³⁵

Urozené a vlivné ženy také podporovaly církevní kariéry kleriků a přimlouvaly se za ně na nejvyšších místech, u papeže. Francouzská královna Marie, sestra Jana Lucemburského se kupříkladu zasadila za Henrica, kanovníka kostela sv. Martina.³⁶

Mezi povinnosti a křesťanské ctnosti náležela také péče o chudé, vdovy, a s tím související rozdávání almužen. Zbožnost se proto projevovala i působením ve prospěch církevních institucí formou zbožných odkazů, fundací (zakládání kostelů, klášterů) a donací (obdarovávání majetkem, výnosy i liturgickými rouchy, které i samy vyšily).

Královské rody byly zpravidla svázány s určitou lokalitou či řádem, pro jejichž rozvoj a zvelebení se zasazovaly. Na oplátku očekávaly od duchovních modlitby za spásu jejich duší a spočinutí na významném místě v sakrálním okrsku. Pro poslední Přemyslovce byla místem

³⁰ „I učinila táž královna přede mnou slib Hospodinu, že se má Eliška, narozená jako druhá, státi jeptiškou pod slibem řádu cisterciáckého.“ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský, F., s. 336.

³¹ Dokládají to také knihy, jež si urozené ženy nechaly zhotovit. Bible, kterou si s sebou do Anglie přivezla Anna Lucemburská, dcera Karla IV., Pasionál abatyše Kunhuty – Urbánková, E., Stejskal, K., Pasionál Přemyslovny Kunhuty, Praha, 1975.

³² Papež dne 24. srpna roku 1405 vyhověl Markétě, dceři císaře římského Karla, „že si může vyvolit nějakého vhodného a urozeného kněze za zpovědníka“. MVB VI., č. 162.

³³ MVB V., č. 90. s. 68.

³⁴ FRB IV., Kronika Františka Pražského s. 426.

³⁵ FRB IV., Kronika Beneše z Weitmile, s. 543.

³⁶ MVB, tomus prodromus č. 296. s. 220.

posledního odpočinku Zbraslav. V cisterciáckém klášteře byly uloženy ostatky předčasně zemřelých dětí Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského - Elišky a Otakara.³⁷ Karel IV. přenesl tradici královského pohřebiště do chrámu sv. Víta na Hradě. Provdané lucemburské princezny bývaly pohřbívány v místě manželovy rodiny.

1. 3. Rodinný život

Vědomí vlastní odpovědnosti k rodu, rodině, příbuzným a sounáležitost s lidmi stejné společenské vrstvy byly urozeným dětem vštěpovány od útlého dětství. Vychovávali je pro jejich již předem danou roli vládce, manželky, matky. Tomuto cíli byl přizpůsoben i jejich způsob života. Již ve velmi nízkém věku se děti vládců, bez výjimky pohlaví, stávaly politickými loutkami a objekty dynastické politiky. Například Václav IV. byl korunován na českého krále ve dvou letech. Většina princezen a princů byla na "sňatkovém trhu" měněna za jiné partnery - podle politické situace dvakrát i více. Ukázkovým případem je osud Jitky (Guty, Bony) Lucemburské, kterou otec Jan přislíbil dokonce čtyřikrát. Po vybrání náležitého snoubence byly dívky, zpravidla po dosažení sedmi let věku, posílány na dvory svých budoucích manželů, aby se zde naučily jazyk, místní mravy a uvykly novému prostředí. Nezřídka se ovšem taktéž přihodilo, že budoucí nevěsta byla navrácena zpět do domu otce. Tohoto ponížení se dostalo sedmileté Jitce, která byla po několika měsících strávených ve Wartburgu poslána ze dvora míšeňských Wettinů do Prahy.³⁸ Docházelo brzkým odloučením od rodičů v politickém zájmu k narušení emocionálních vazeb? Děti předurčené plnit poslání ve jménu dynastie a království byly s největší pravděpodobností o pár let bezstarostnosti připraveny.

Nové prostředí a postavení v manželském svazku kladly na mladé princezny další požadavky. Všudypřítomná povinnost zajistit pokračování rodu se při velké dětské úmrtnosti projevovala častými porody, které ohrožovaly zdraví a život rodičky i dětí. Ženy rodičí od mládí v intervalech často ne větších než rok umíraly vyčerpáním a nevhodnou péčí. Svou úlohu sehrála i psychická deprivace z brzkého sexuálního života, která mohla působit blokace při početí. Ženy si musely uvědomovat riziko porodů, jež je obklopovalo v podobě úmrtí nejbližších příbuzných, hlavně matky. Při porodu zemřela i s dítětem Anna Svídnická a zanechala po sobě čtyřletou dceru Elišku a ročního syna Václava. Ve středověku měla smrt k životu velmi blízko. Pohřeb byl specifickou formou rozloučení s člověkem a měl svá

³⁷ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský, F., s. 382. Antropologický pohled na ostatky české královské rodiny poskytuje Vlček, E., *Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků II. díl. Postavy českých dějin očima antropologa*, Praha, 1999.

³⁸ Veldtrup, D., *Zwischen Eherecht und Familienpolitik*, s. 233, 282.

pravidla, jak naznačuje úryvek ze Zbraslavské kroniky. Zesnulá královna Eliška Přemyslovna „byla tři dny nošena od pánů v Praze po kostelích a čtvrtého dne po své smrti pochována s náležitou úctou na Zbraslavi“.³⁹

Ve šlechtickém prostředí nebylo zvykem, aby matka pečovala o kojence. Novorozeně mělo nejprve kojnou, která se o něj starala a krmila ho, a poté chůvu. Rodiče dohlíželi na vývoj dítěte, jeho vzdělání a výchovu. Jak byla chápána doba dětství v tehdejšímu světě?⁴⁰ Byly děti brány jako specifická kategorie, nebo považovány za malé dospělé? Vznikala citová vazba na děti i při jejich velké úmrtnosti? Rozhodně rodiče nesly ztrátu potomka těžce. O to větší však musela být radost z narození zdravého dítěte, ať už chlapce či děvčete, což např. ukazuje blahopřání od italského básníka Francesca Petrarce císařovně Anně Svídnické.⁴¹

Panovník samozřejmě toužil po mužském následníkovi a své zklamání dokázal dát najevo, jako například Jan Lucemburský. Úryvky ze Zbraslavské kroniky přesto dokládají vroucí mateřský cit Elišky Přemyslovny ke svým dcerám.⁴²

Společné soužití manželů nabývalo různých podob od láskyplného, lhostejného až po konfliktní či skandální. Následkem vzájemné odlišnosti povah, zájmů, výrazného věkového rozdílu či zdravotního stavu mohlo dojít k hledání porozumění u jiného člověka, případně nevěře. Manželství však bylo jednou z církevních svátostí, která byla skrze duchovního požehnána Bohem a jako takové je podle slov evangelia nerozlučitelné. „Rozluka od lože a stolu“ mohla být uznána jen v závažných případech smilstva a neplodnosti. Mimomanželské vztahy se všeobecně ve společnosti trpěly mužům, ne však ženám. Tresty za cizoložství byly součástí běžné právní praxe. Ženská nevěra byla chápána jako závažnější přečin z důvodu nelegitimnosti narozených dětí. Podezření, že by potomek nebyl manželovy krve, mohlo vést až k tragickým následkům úmrtí manželky. Manžel mohl svou ženu beztrestně zabít, pokud jí přistihl „in flagranti“. Smutným příkladem je již několikrát zmiňovaná Jitka, která údajně zemřela na následky manželova násilí, jež jí podezíral z nevěry.⁴³ Panovník si ovšem mimomanželské hrátky dovolit mohl, a také tak v mnoha případech činil. Levobočci vzeší z takovýchto styků neměli nárok na vládu v zemi, ale mohli být otcem zaopatření výhodným

³⁹ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 382.

⁴⁰ Kapičková, B., Vstup české medievistiky do studia dětské evropské problematiky ve středověku?, in: Dítě a dětství napříč staletími: 2. pardubické bienále: Parbubice, 4. až 5. dubna 2002; Nodl, M., Dvě tváře dětství. Malí dospělí a děti - hříšníci ve středověku, in: Dějiny a současnost 1/2006, Praha; Erziehung und Bildung bei Hofe. Residenzenforschung Bd. 13., Wettlaufer, J., Paravicini, W. (Hrsg.), Stuttgart, 2002; Shahar, S., Kindheit im Mittelalter, München, 1991.

⁴¹ Francesco Petrarca-Le familiari IV.; edizione critica per cura di Vittorio Rossi. Volume quarto per cura di Umberto Bosco, Firenze, 1942, s.61-68.

⁴² „Neboť královna Eliška se odebrala se svou dcerou Markétou, kterou velmi něžně miluje.“ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 333; a pozn. č. 36 v první kapitole této práce.

⁴³ Bobková, L., VDZKČ IV.a, s. 249.

úřadem, což ukazuje případ vyšehradského probošta Jana zvaný Volek, syna Václava II., či sňatkem v případě Viléma, nemanželského syna Karla IV.⁴⁴

Poslední stav, vedle panenského a manželského, jež jsem prozatím nezmínila, je stav vdovský. Zpravidla umíral jeden z partnerů dříve a záleželo na situaci, zda jeho odchod byl pro toho, kdo zůstal, ranou osudu či osvobozením. Ovdověním se v životě ženy otevírala jistá samostatnost. Mohla si zvolit setrvání v samotě, život v klášteře nebo nový sňatek. Ovšem královským vdovám nebylo z politických důvodů práno znovu se vdát. Působilo to nelibost a mnohé komplikace v mocenském uskupení sil jednotlivých skupin a šlechtických rodů, jako například sňatek Kunhuty Uherské se Závišem z Falkenštejna.

Královna podle vzoru svého muže měla vlastní menší skupinu úředníků a služebníků a služebnic, kteří tvořili její dvůr. Z listin je například znám post hofmistra, kancléře, notáře, komorníka, lékaře a zpovědníka či kaplana. U dvora byli přítomni taktéž mladí šlechtici a šlechtičny, kteří si zde zdokonalovali své vzdělání a mravy.

Postavení rodiny na společenském žebříčku odráželo její sídlo s veškerým možným pohodlím, jaké mohlo bydlení poskytnout.⁴⁵ Pro ženské obyvatelky domu byly vyhrazeny dřevem obložené menší komnaty, které se daly snadněji vytopit, neboť hrady a kamenné paláce byly velmi studené.⁴⁶ V královniných pokojích se shromažďovaly dvorní dámy, aby se spolu se svou paní věnovaly rozličným činnostem k ukrácení volných chvil.

Moc a bohatství rodiny se promítaly i do způsobu odívání - přísloví, že šaty dělají člověka, platí pro období středověku dvojnásob.⁴⁷ Honosné reprezentativní oděvy a nejnovější módní výstřelky si mohly dovolit právě hlavně v panovnické rodině. Šaty dam byly zhotovovány z drahých látek podšívaných kožešinami a zdobené polodrahokamy, perlami a nákladnými výšivkami. Celkový dojem dokreslovaly umě zhotovené šperky, pokrývky hlavy, pláště a jiné doplňky. Urozené ženy mohly požívat výsady péče o svůj zevnějšek. Vonné masti, voňavky, líčidla a barvy byly k dostání u apatykářů. Měly se podle svého stavu oblékat a zdobit proto, aby ukázaly své důstojenství a ne marnotratnost a hrdost, která je mohla svést ke špatnosti.

⁴⁴ Hledíková, Z., Několik opomenutých listin k politickému postupu a k životu Karla IV. in: *Mediaevalia Historica Bohemica* 5, Praha, 1998, s.35-46.

⁴⁵ K podrobnějšímu studiu více řada *Rezidenzenforschung*, Paravicini, W. (Hrsg.), Sigmaringen, 1989 - 2009.

⁴⁶ *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*. 6. Symposium der Rezidenzen-Kommission der akademie der Wisswmshcaften in Göttingen. Hirschbiegel, J., Paravicini, W., (Hrsg.), Stuttgart, 2000.

⁴⁷ Kybalová, L., *Dějiny odívání. Středověk*, Praha, 2005.

Přílišné pěstění vzhledu a marnotratnost v odívání však vzbuzovala nelibost duchovních, jak o tom svědčí doklady v kronikách.⁴⁸

1. 4. Veřejné působení

Českému království ženy samostatně nevládly, ani se neprosadily jako poručnice nezletilých panovníků. Aktivní úlohu mohly sehrát při usmířování znesvářených rodů a podpoře církve. Stávaly se pomocnicemi a rádkyněmi svých mužů, pokud to oni sami připustili. Svou přítomností dodávaly urozené dámy lesk slavnostem, hostinám, turnajům a svátkům a reprezentovaly svůj rod a společenskou vrstvu.

Oblast, jež byla ženám zapovězena, bylo umění boje a válčení. Představa ženy, která páchá násilí nebo bojuje, byla v rozporu s dobovou mentalitou.

Otázkou také je, zda královny cestovaly se svými manžely - z itinerářů panovníků mnohdy neplývá, kdo je doprovázel.⁴⁹ Přesuny části dvora se musely nepochybně plánovat dopředu, aby se zabezpečilo ubytování, strava a nezbytné výdaje. Dámská část dvora cestovala ve vozech, i když při slavnostních vjezdech do měst jsou některé královny či císařovny zobrazovány na koni. V období těhotenství či nemoci však bylo cestování bezpochyby omezováno - při přílišné námaze mohlo dojít k nejhoršímu. (Např. Marie Lucemburská zemřela ve vysokém stupni těhotenství.) Protože však muži vládnoucích vrstev museli v politickém zájmu hodně cestovat, docházelo tak k dlouhotrvajícím odloučením od rodiny.

Dá se předpokládat, že významné církevní svátky slavila panovnickova rodina pospolu, i když ani to nebylo pravidlem. Mezi události, při nichž se hledělo na slavnostní ráz a pravidla, patřily svatby, korunovace a pohřby.

Královny, kněžny, markraběnky a ženy z nejvyšších vrstev středověké společnosti nestrádaly hladem ani nedostatkem. Jejich život se nezakládal na tvrdé dřině jako u většiny obyvatel země. Byly středem obdivu umělců a trubadúrů. Požívaly výsady vzdělání a ochrany a mohly i realizovat své vlastní představy a sny. Přesto si mnohé z nich pobyt ve světě vezdejším příliš nevychutnaly. Každá mince má svůj rub a líc.

⁴⁸ Lidé si „pořizovali šaty krátké, ba správněji nestoudné, takže bylo přechoasto vidět stehna i zadek, a tak těsné, že stěží mohli dýchat,“ Beneš Krabice z Weitmile, překlad Bláhové, M., Kroniky doby Karla IV., s. 239, 245-246.

⁴⁹ Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století. Koruní země v dějinách českého státu III., Bobková, L., Konvičná, J. (edd.), Opera facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis vol. IV., Praha, 2007.

2. Rodina a dětství princezny Kateřiny

Hrabata z Lucemburku pocházela ze starobylé šlechty, která vlastnila majetky v oblasti dnešního Lucemburska a území mezi střední Moselou a Ardenami.⁵⁰ Historický počátek hrabství se váže k druhé polovině desátého století a prvnímu příslušníkovi rodu Siegfriedovi, jež získal hrad Lucilinburhus. Svůj rodokmen odvozovali Lucemburkové po přeslici od bájně víly Meluzíny.⁵¹ Díky geografické poloze statků navazovali příbuzenské a politické svazky s německými knížaty a francouzskými králi.

Jindřich VII. (*1278-†1313), dědeček Karla IV., dosáhl roku 1312 na císařskou korunu, čímž zvýšil prestiž dynastie. Se svou manželkou Markétou Brabantskou (*1276-†1311) se vypravili do Říma ke korunovací, ale oba skonali v neklidné Itálii. Spolu zplodili dvě dcery a syna Jana (*1296), jenž se ve Špýru roku 1310 oženil s Eliškou (*1292), dcerou českého krále Václava II. (*1271-†1305), a tím získal českou královskou korunu. Lucemburské princezny byly bratrem provdány za významné krále. Marie (*1304-†1324) se v srpnu 1322 vdala za francouzského krále Karla IV. (*1294-†1328) a mladší Beatrix (*1305-†1319) se v listopadu 1318 stala manželkou uherského krále Karla Roberta z Anjou (*1288-†1342). Jejich životy však předčasně ukončila smrt.⁵²

Jindřichův mladší bratr Balduin (*1285-†1354) se stal trevírským arcibiskupem a významnou osobou na církevním i diplomatickém poli. Obratnou sňatkovou politikou dokázal král Jan získávat spojence a prosazovat zájmy své dynastie. Politická situace ve středověké Evropě se rychle proměňovala s plány panovníků na získávání území, majetku, moci a prestiže. Umění vládnout se měl dědic českého krále od koho naučit, vždyť jeho otec mu ukázal, kde může na jeho úsilí navázat.

Česká královna Eliška Přemyslovna porodila svému manželovi sedm dětí, Markétu (*1313), Jitku (*1315), Václava (*1316), Přemysla Otakara (*1318), Jana Jindřicha (*1322) a dvojčata Annu a Elišku (*1323). Eliška a Přemysl Otakar zemřeli v útlém dětství. Nejstarší dcera Markéta se vdala za Jindřicha XIV. Dolnobavorského (*1305-†1339). Jitka našla

⁵⁰ Bobková, L., VDZKČ IV.a, s. 17; Hoensch, J., Lucemburkové, s. 11.

⁵¹ Nejedlý, Martin, Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků, Praha 2007.

⁵² O obou sestrách krále Jana se zmiňuje Zbraslavská kronika. Zajímavá je pasáž, jež naznačuje, jak mohl probíhat výběr nevěsty. Uherské poselstvo volilo manželku pro svého panovníka. „*Král Jan vyhověl jejich žádosti a dal jim svobodnou volbu, aby si vybrali jednu z jeho sester. A tak stáli Uhři po vyslyšení svých přání – byl jsem při tom a viděl jsem to – před oběma dívkami, upírajíce na ně s tichou myslí oči otevřené. Bedlivě prohlížejí půvabné tváře těchto panen, probírají urostlost, popisují chůzi a bystře zkoumají, kterou by měli spíše vybrati. Konečně požádají, aby jim byla určena mladší dívka Beatrix za paní a královnu uherskou. Král Jan souhlasí a blahopřeje, dívka je dovedena do chrámu a hned je před hlavním oltářem blahoslavené Panny na Zbraslavi řádně zasnoubena uherskému králi Karlovi, ale nepřítomnému, do rukou přítomných hrabat...*“ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský, F., s. 318-319.

manžela ve francouzském korunním princí Janovi z Valois (*1319-†1364, král Jan II. Dobrý). Jan Jindřich byl otcem ožen s Markétou Korutanskou (*1318-†1369) a Anna se provdala za rakouského vévodu Otu Veselého (*1301-†1339). Následníkovi trůnu Václavovi, který od roku 1312 pobýval u francouzského dvora a při biřmování zde přijal jméno Karel, otec vyhlédl za nevěstu Markétu z Valois, zvanou Blanka (*1316-†1348), z vedlejší linie francouzské královské dynastie. Jejími rodiči byli Karel I. z Valois (*1270-†1325), strýc panujícího francouzského krále, a jeho třetí manželka Matylda z Châtillon-St. Pol (†1358). Svatba se slavila o svátku Svatého Ducha roku 1323 současně s korunovací francouzské královny Marie, manželky Karla IV. a Janovy sestry.⁵³

Oba manželé byli ještě dětského věku. Nevěsta se po svatbě vrátila k rodičům a Karel setrval ještě sedm let u francouzského dvora. V této době se při slavnostních příležitostech mohli vídat. Dá se předpokládat, že mezi vzniklo přátelství a strávili společně příjemné chvíle naplněné dětskými hrami a vzájemným poznáváním. Není jisté, zda Blanka poté, co její nevlastní bratr Filip VI. usedl roku 1328 na francouzský trůn, pobývala v Paříži. Karla po dosažení plnoletosti, tj. čtrnácti let, otec i s manželkou povolal do Lucemburku, aby se naučil spravovat rodové majetky. V této době mohlo dojít k naplnění svazku a sžívání manželů. Veselí z nalezeného i smutek ze ztraceného provází lidský život. Zatímco se mladý pár radoval ze společně strávených chvil, ve vzdálených Čechách končil osud jedné neobyčejné ženy. V Praze na svátek sv. Václava roku 1330 zemřela česká královna Eliška, jež svého nejstaršího syna spatřila naposledy jako malého chlapce.

Při italském dobrodružství se cesty Karla a Blanky na pár let rozešly a opět se setkaly patrně až v Čechách. Snad udržovali písemné styky, ale žádná korespondence se nedochovala. Na podzim roku 1333 Karel přicestoval po dlouhé době do Čech, své rodné země. Na počátku následujícího roku jej otec obdařil titulem markraběte moravského a ponechal mu značnou volnost ve správě království, byť přesněji synovy kompetence neurčil. Karel se snažil získat nazpět některé královské statky zastavené šlechtě, začal s obnovou sídla na Pražském hradě.⁵⁴ Poslal také pro svou manželku, která dosud dlela v lucemburském hrabství. V létě následujícího roku přivítali Blanku jako markraběnku moravskou duchovní hodnostáři a pražští obyvatelé. Na její počest markrabě uspořádal několikadenní slavnost. I kronikář Petr

⁵³ „Téhož roku v den svatého Ambrože biskupa (4. dubna) byl doveden Václav, prvorozený syn krále Jana, dědic českého království, na rozkaz otcův z Čech do království Francouzského, tam v Paříži od Marie, královny francouzské, své tety, přijat a řádně vychováván. Svrchu jmenovaná Marie, žena prostá, prostoty holubičí, byla v den svatodušní (15. května) slavnostně korunována za francouzskou královnu.“ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 336; Blíže k tomu také Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV. ; Šusta, J., Karel IV. Otec a syn, s. 15, 250.

⁵⁴ Bobková, L., VDZKČ IV. a, s. 145-145 .

Žitavský si povšiml Blančina půvabu a odlišného stylu oděvu, který si s sebou z jiné kulturní oblasti přinesla. Nový domov našla na Pražském hradě, možná v domě starého purkrabství.⁵⁵ V té době nebyl královský palác obyvatelný. Mladý pár vzbuzoval sympatie a naděje na dědice českého trůnu.

Markraběnka se postupně začala přizpůsobovat odlišnému jazykovému a kulturnímu prostředí. Hned ze začátku se ovšem Blanka setkala s nevraživostí, kterou vyvolal její, na pražské poměry příliš početný cizojazyčný doprovod. Byla nucena omezit služebné i dvorní dámy na minimum a poslat převážnou část své družiny nazpět. K francouzštině, které málokdo v zemi rozuměl, si přibrala německý a český jazyk.

V únoru 1335 vystrojil markrabě Karel se svolením otce ve Znojmě svatbu své sestře Anně. Oslav se účastnila i markraběnka, která již byla v očekávání potomka. „*A tak když byl sňatek vykonán, odebral se markrabě Karel na Moravu, markraběnka do Písku a vévoda Ota se svou nevěstou do Rakous.*“⁵⁶ Proč odjela Blanka na královský hrad v jižních Čechách? Možná si potřebovala odpočinout od ruchu společenských událostí. Valnou část doby trávila bez manžela, který mnoho cestoval a účastnil se politických jednání. Na cestách po království muže čas od času doprovázela. V čase těhotenství ovšem nebylo vhodné příliš namáhat ženiny síly. Oba manželé se dozajista těšili na svou novou životní roli.

Neuplynul ani rok od markraběnčina příchodu a Karlovi a Blance se narodilo první dítě, děvčátko, které dostalo při křtu jméno Markéta (*24. května 1335). Stejně pojmenování nesla Karlova žena, babička (Markéta Brabantská), sestra (vévodkyně bavorská) i Karlova poslední dcera. Otec spatřil miminko až v červnu, neboť byl v Tyrolích u bratra Jana Jindřicha a jeho manželky Markéty, zvané Maultasch. Jistě s radostí a pýchou vítal první přírůstek do rodiny, i když to nebyl očekávaný syn.

Mezitím se český král Jan podruhé oženil. Jeho vyvolenou se stala Bearix Bourbonská z vedlejší větve francouzského královského rodu. Markraběnka vyjela přivítat svou sestřenicí Beatrix do Chebu při jejím příjezdu do Čech počátkem roku 1336.⁵⁷ Obě mladé ženy si byly věkově blízké a spojovala je vzpomínka na vzdálené kraje, jež opustily. Domnívám se, že se

⁵⁵ „*Toho roku dne 12. června v neděli ve večerní době byla paní Blanka, manželka Karla, dědice království českého, markraběte moravského, když přicházela z Francie, slavně a velkolepě přivítána od duchovenstva i veškerého lidu pražského a její obydlí bylo na ten čas na Pražském hradě.*“ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 396; Karel IV. ve svém životopise píše, že do obnovy velkého paláce na Hradě přebýval „*ve starém domu purkrabském*“ Vita Caroli, s. 32 in: Karel IV. Literární dílo, překl. Pavel, J., Mašek, R., Praha, 2000, s. 41.

⁵⁶ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 409-410.

⁵⁷ „*Po jejím příchodu zůstal s ní král Jan skoro dva měsíce stále v Praze a určil jí pro potěšení markraběnkou Blanku, která jí vyjela naproti až do Chebu, a ta s ní nerozlučně bydlila.*“ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 412.

nesetkaly poprvé, měly k tomu příležitost u pařížského dvora či v Lucembursku. Vzájemně si krátily chvíle, kdy jejich mužské protějšky cestovaly po okolních zemích a účastnily se rozličných státnických schůzek. Pro obě bylo nepochybně příjemné moci společně rozmlouvat v mateřštině. Novou českou královnu si však její poddaní příliš neoblíbili, pravděpodobně byla na vině jazyková bariéra a neústupnost členů pražského dvora a šlechty. Beatrix jako manželka česká krále nebyla nucena poslat svou francouzskou družinu pryč a pochopitelně chtěla mít okolo sebe dvořany, se kterými se dorozumí. Patrně jí pražští dvořané a příslušníci šlechty svou neochotou připravili nepříjemné okamžiky. Podle kronikářů, jež upřednostňovali domácí šlechtice, více přáli markraběnce, která možná snáze přilnula k českému prostředí a dokázala se přizpůsobit domácím jazykovým poměrům. Roli zde mohla hrát i popularita jejího muže.

Janova manželka porodila v únoru roku 1337 syna Václava, pozdějšího vévodu lucemburského. Po květnové korunovaci na českou královnu Beatrix (†1383) odcestovala do Lucemburska, kde se natrvalo usídlila. *„Neboť všichni obyvatelé českého království více přejí štěstí markraběnce Blance než královně. Když královna Beatrix odešla do Lucemburska, odebrala se markraběnka Blanka na Moravu na rozkaz králův na brněnském hradě.“*⁵⁸ Rodinné spory nabraly na intenzitě, král Jan zakázal posílat Karlovi do ciziny důchody a snachu vykázal k pobytu na brněnský hrad. Špilberk pravděpodobně nebyl útulným sídlem, ale spíše „nehostinnou pevností“⁵⁹. Markraběnce Blance bylo nařizeno žít se svou dvoutou dcerkou ve skrovnějších poměrech s malým množstvím služebníků mimo hlavní centrum království. Když se pak ocitla ve velké finanční nouzi byla nucena žádat představené klášterů v Čechách o peníze, aby mohla vyplatit ze zástavy své šperky.⁶⁰ Markrabě Karel toho času pomáhal řešit vladařské povinnosti bratrovi v Tyrolích. Poté se vydal vstříc dobrodružné výpravě do Itálie, bojovat po boku Benátčanů. Svou rodinu na podzim vyhledal na Moravě. Jak dlouho v Brně Blanka s dcerou Markétou zůstaly? Podle listin se dá usuzovat, že zde setrvaly přinejmenším zhruba dva roky. V lednu 1338 markraběnka vydala listinu v Brně.⁶¹ 22. března téhož roku měla v Brně markraběnka vyslovit svůj souhlas se sňatkem své teprve tříleté dcery Markéty s dvanáctiletým Ludvíkem Uherským.⁶² Markrabě Karel dojednal tento svazek na březnové schůzce s uherským panovníkem Karlem Robertem z Anjou ve

⁵⁸ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 416.

⁵⁹ Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, s. 43.

⁶⁰ Summa Gebhardi č. 42, s. 367. O těchto nucených finančních požadavcích se zmiňuje Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, s. 44 i Šusta, J., Karel IV. Otec a syn II. část 3., s. 428.

⁶¹ CDM II., č. 301, s. 873.

⁶² Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, s. 46.

Visegrádu.⁶³ Podle Františka Kavky se v lednu 1339 markraběcí pár vrátil na Pražský hrad a Vánoce roku 1339 Blanka prožila sama již v Praze,⁶⁴ manžel se nacházel s otcem v Paříži. Ostré hrany rodinné rozepře se počaly pomalu obrušovat, vynutilo si to i společné jednotné vystupování.

Jisté je, že král Jan se synem v červenci 1341 pobývali v Praze, kam pozvali polského krále Kazimíra a mínili jej oženit s ovdovělou dcerou Jana Lucemburského Markétou. Dynastické plány zhatila nečekaná smrt nevěsty. Markéta, která v krátké době ztratila manžela, jediného syna i domov, přijela do české metropole s podlomeným zdravím a pravděpodobně ji vidina další svatby a oslav připravila o poslední síly. Místo chystané svatby se konal pohřeb.⁶⁵ Markraběnka moravská se patrně této rodinné události účastnila, snad i pečovala o nemocnou švagrovou a byla přítomna smutečnímu obřadu.

Ve čtyřicátých letech se napjaté vztahy mezi Janem a Karlem zlepšily a otec po dohodě přenechal markraběti vládu v zemi. Je možné, že tehdy markraběcí rodina přesídlila zpět do Prahy. Ke konci čtyřicátého prvního či začátkem následujícího roku Blanka podruhé otěhotněla. Někdy v průběhu roku 1342 porodila své druhé dítě, opět dcerku. Malá Lucemburkovna spatřila světlo světa pravděpodobně v Praze. Při křtu, jež provedl asi v bazilice sv. Víta pražský biskup Jan IV. z Dražic, jí dali jméno Kateřina. Jméno, které obdrželo úctu ke Karlově oblíbené světicí, svaté Kateřině Alexandrijské, na jejíž svátek vyhrál v Itálii u San Felice svou první bitvu.⁶⁶ Vstup do obce křesťanů provázela rodinná oslava. Radost rodičů nad narozením zdravého potomka mohla možná zmenšit skutečnost, že nemají mužského následníka. Žádný pramen případné zklamání nezmiňuje, jako tomu bylo v obdobné situaci královského páru Jana a Elišky. *„Léta Páně 1315 dne 21. května v prvou hodinu se narodila panu Janovi, králi českému, hraběti lucemburskému, druhá dcera, Jitka, a při jejím narození se lid znepokojil proto, že se čekalo narození syna. Uvažujíc to matka této dívky, paní královna Eliška, takto přede mnou pravila: „Protože takřka nikdo nemá rád toto dítě, proto je musím já mít ráda tím vřeleji.“*⁶⁷ Kronikáři nevěnovali příliš

⁶³ CDM VII., č. 187 a 188, s. 134-137; RI VIII., č. 53; RBM IV.č. 518 – 520, s. 206 - 210.

⁶⁴ Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, s. 47.

⁶⁵ „Téhož roku se Markéta, dcera krále Jana, vdova po zesnulém Jindřichovi Bavorském, vrátila do Čech a ačkoli nerada a vzpírajíc se, byla zasnoubena polskému králi Kazimírovi. A protože, jak praví písmo: Vynucené sňatky obvykle mají špatné konce – tato Markéta, postižena dlouhou a těžkou nemocí, dříve než by se sešli, v úterý před svátkem svatě Markéty [10.července] zemřela v městě pražském a byla pochována na Zbraslavi. I obrátila se slavnost svatební ve smutek a nářek.“ Beneš Krabice z Weitmile., překlad Bláhová, M., Kroniky doby Karla IV. s. 204.

⁶⁶ Vita Caroli, s. 32.

⁶⁷ Zbraslavská kronika, překlad Heřmanský F., s. 238.

pozornosti ženské části královské rodiny a jejich zprávy v mnoha případech zaznamenaly pouze fakt narození, provdání a úmrtí.

Do rodinného okruhu mohla Kateřinu přivítat její starší sestra Markéta, tou dobou sedmiletá holčička. Ovšem její sňatek již byl potvrzen smlouvami,⁶⁸ papežskou dispensí⁶⁹ a vykonání stanoveno po lhůtě čtyř roků, kdy měla nevěsta dosáhnout věku jedenácti let. Markéta byla pravděpodobně již v průběhu roku narození sestry poslána do Uher na dvůr svého budoucího manžela Ludvíka (*1326-†1382). Není jisté, že se sestry vůbec setkaly. Pro Blanku se narozené děvčátko stalo útěchou při odloučení s prvorozenou dcerkou.

Ihned po narození bylo miminko podle zvyklostí svěřeno kojné. Kojná dítka krmila a pečovala o něj. Později, až holčička povyroستla a nebylo již potřeba ji kojit mateřským mlékem, převzala odpovědnost za péči o Kateřinu chůva. Děti se pohybovaly v ženské společnosti pečovatelek, matky a jejích společnic, dvorních dam.

Jak probíhala Kateřinina výchova,⁷⁰ můžeme předpokládat z nepřímých a obecných dokladů. Staralo se o ní služebnictvo, učitelé, dvorští kaplani, které instruoval pověřený dvořan. Učila se česky a německy, základy křesťanské nauky a pravděpodobně i číst. „*Slušie také králové i paniem velkým v dobrých knihách čísti, ješto učie a napomínají*“.⁷¹ Ženám bylo také nepochybně vštěpováno povědomí o znalosti vlastního rodu a předků, což bylo vhodné pro jejich budoucí postavení. Příklad, jak by se měla chovat královna, tedy vzor pro všechny ženy, lze najít v díle Tomáše Štítného ze Štítného.⁷² „*Neb králová má čest od krále svého, ale má se proto pomniet i ženú, žensky chodiec, tiché, ženské mající obyčeje. I slušiet králové najprve Boha hlédati a zachovati křesťanskými obyčeji, a pak také milost krále svého, mile a ochotně s ním bydléc, počestně, múdre s svú šlechtností, v své přípravě vedlé vôle jeho, hledajíc libosti jeho, aby oddechl král s ní v utěšení po těžké práci úřadu svého. Viziž králová, by v ničemž neukázala nemilosti aneb hrdosti proti králi. Ty bohabojné a šlechtné králové a milostivé slušie královým i všem paniem velikým následovati v bázni Božie, v modlitbách i v tom, aby nuzným byly milostivy, před králem, před svými pány prosbú i provinilým pomáhajíc.*“ Z úryvku vyplývá, že u žen byla ceněna ctnost, zbožnost, pokora a šlechtnost a

⁶⁸ RI VIII., č. 6404a.; AČK, 252 ; RBM IV., č.1159.

⁶⁹ MVB I., č. 49, s. 26.

⁷⁰ O tématu výchovy urozených dětí píše: Kavka, F., Život na dvoře Karla IV., Praha, 1993; Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, Praha, 2002; Erziehung und Bildung bei Hofe. Residenzenforschung 13, Paravicini, W., Wettlaufer, J. (Hrsg.), Stuttgart, 2002. Z literárních zdrojů to jsou: Morality in: Karel IV. Literární dílo, překl. Pavel, J., Mašek, R., Praha, 2000; Ludvíkovský, J., Anonymní zrcadlo knížecí přičítané Karlu IV. in: Studie o rukopisech 14, 1975, s. 125-148; Tomáš Štítný ze Štítného, Knížky o hře šachové a jiné, Šimek, F. (ed.), Praha, 1956; Rada otce synovi in: Ezopovy bajky. Kantonova dvojverší. Rada otce synovi, vyd. Petrů, E. (ed.), Brno, 1999; Jan, Hus, Dcerka: o poznání cesty pravé k spasení, upravil Žilka, F., Praha, 1995.

⁷¹ Figura Králová s. 371-378, 402, Tomáš Štítný ze Štítného, Knížky o hře šachové a jiné, Šimek, F. (ed.).

⁷² Viz výše.

k tomu byly také dívky vedeny. O svého manžela pečovaly, poslouchaly jej a uměly mu být i rádkyní.

Princezny byly vedeny k ručním pracím jako bylo vyšívání, což přispělo k rozvíjení zručnosti i trpělivosti. Součástí života na evropských dvorech bylo adekvátní společenské chování, soubor pravidel, jež se dodržovalo v daných situacích. K témuž bychom mohli přiřadit i výuku tance a hry na hudební nástroje. Královští rodiče kontrolovali pokroky svých potomků a usměrňovali je pro ně žádoucím směrem. Jestli děti Karla IV. vyrůstaly odděleně na nějakém královském hradě, jako to zažil jejich otec, je otázkou. V jejich případě však snad, s ohledem na jeho vlastní špatnou zkušenost, mohly být návštěvy rodičů častějšími.

Běžnou praxí u potomků středověkých panovníků bylo posílání velmi mladých dívek, ale někdy i chlapců (pokud byla šance na získání vlády v dané zemi) na výchovu ke dvoru svých budoucích ženichů a nevěst. Toto jednání mělo své klady i zápory. Malé děti se ocitly v jazykově a kulturně odlišném prostředí, což pro ně nemuselo být jednoduché. Na druhou stranu jejich větší přizpůsobivost a tvárnost mohla podpořit jejich sžívání s místem, které se pro ně stalo domovem. Dohled nad výchovou převzala většinou nastávající tchýně, takže vliv na utváření osobnosti dětí byl mnohdy větší než u biologických rodičů. Na dvorech se pozornost „malým dospělým nevěstám a ženichům“ příliš nevěnovala. Okolí se na ně soustředilo až s bližšími vyhlídkami na faktickou moc a vládu v regionu.

Když byly Kateřině čtyři roky, její sestra Markéta byla provdána za uherského krále Ludvíka.⁷³ Předpokládá se, že se svatba konala v Budíně, ale doklady chybí. V té době se Karel nenacházel v Českém království. Účastnil se francouzsko-anglického konfliktu a po bitvě u Crécy⁷⁴ se musel postarat o pohřeb otce, krále Jana, který v tomto boji padl. Do Prahy se k manželce vrátil až po roce a půl, v lednu 1347. Prvořadou pozornost tehdy vyžadovaly přípravy na korunovaci. Dne 2. září roku 1347 pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic pomazal Karla a Blanku v bazilice sv. Víta na českého krále a královnu. Součástí oslav byla i hostina na tržišti u sv. Havla, na které byla pravděpodobně přítomna i malá Kateřina.⁷⁵ Důležitá událost vyžadovala nákladnou reprezentaci královského majestátu a účastnilo se jí množství hostů. Zážitek z atmosféry církevních obřadů při korunovaci působil mocným dojmem jistě i na princeznu, jež nebyla přivyklá velkým oslavám.⁷⁶ Barvy a zvuky proměnily prostředí města v pestrý rej.

⁷³ V září 1346.

⁷⁴ 26. srpen 1346.

⁷⁵ FRB IV., Kronika Beneše z Weitmile s. 514-515.

⁷⁶ Působivost obřadů pomazání dýchá i skrze popis jednotlivých aktů. Jaký účinek teprve musel mít ve skutečnosti? Korunovační řád českého krále in: Karel IV. Literární dílo, překl. Pavel, J., Mašek, R., Praha, 2000.

Díky Karlovým aktivitám se pomalu a postupně začala přetvářet podoba sídelního města. Něco málo z těchto změn mohla vnímat i jeho dcerka. Postavení a životní poměry na dvoře rodičů se postupně měnily k lepšímu, rodina si mohla dovolit více služebnictva i rozptýlení. Vládnutí však krále neustále nutilo cestovat, takže se dá předpokládat, že matčina přítomnost byla častější.

Od korunovace neuplynul ani rok a Kateřina se se svými rodiči loučila. Šestileté děvčátko bylo zasnoubeno o tři roky staršímu Rudolfovi Habsburskému a po potvrzení smluv posláno do Vídně, kde bylo svěřeno do opatrování rakouské vévodkyni Johaně. Péči o Kateřinino vzdělání a výchovu nyní plně převzala budoucí tchýně. Svou matku tehdy Kateřina spatřila naposledy, neboť královna Blanka zemřela 1. srpna 1348, dva měsíce po jejím odchodu. Odtržení od rodiny a známého prostředí snad tišila přítomnost známé chůvy či služebnice, kterou s ní poslali.

Jak vůbec vídeňský dvůr vypadal a kdo jej obýval? Vídeň⁷⁷ se stala sídelním městem habsburské dynastie teprve nedávno v porovnání s Prahou, která tomuto účelu sloužila již od desátého století. Za prvního Habsburka, pro něhož se Rakousy staly vlastí, je považován Fridrich III. Krásný (*1289-†1330).⁷⁸ Jako centrum správy rakouských zemí byla zvolena Vídeň - se vzestupem moci dynastie proto úzce souvisel i rozvoj města. Ve třináctém století v sobě městská aglomerace spojovala vévodské sídlo s měšťanskými obyvateli.

Jediným vládcem *dominii Austriae* byl v době příchodu Kateřiny Lucemburské vévoda Albrecht II.⁷⁹ Narodil se roku 1298 na hradě Habsburg jako páté dítě římského krále Albrechta I. Habsburského (*1255-†1308) a jeho choti Alžběty Goricko-Tyrolské (†1313). Po smrti Fridricha III., svého staršího bratra, převzal Albrecht II. spolu s mladším bratrem Otou správu habsburských držav. Pravděpodobně i pro svou omezenou pohyblivost způsobenou nemocí pobýval Albrecht často ve Vídni. Podporoval rozvoj měst, obchod a jeho mírumilovná vláda napomohla celkovému rozkvětu. Albrecht II. nechal postavit vévodskou hrobku mimo své sídelní město, v kartouze Gaming.⁸⁰ Ve Vídni se zasloužil o gotický závěr kostela Svatého Štěpána.⁸¹ Na jeho činnost později navázal jeho syn Rudolf. Albrecht II. byl nazývaný Moudrý nebo Chromý, kvůli nemoci, která ho postihla v roce 1330 a jež způsobila

⁷⁷ Tietze, H., Wien: Kultur, Kunst, Geschichte, Wien und Leipzig, 1931.

⁷⁸ Buchmann, B.M., Hof-Regierung-Stadtverwaltung. Wien als der österreichischen Zentralverwaltung von den Anfängen bis zum Untergang der Monarchie, Wien München, 2002.

⁷⁹ Literatura k rakouským středověkým dějinám je rozsáhlá, např. Lhotsky, A., Geschichte Österreichs. Seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281-1358), Wien, 1967; Knappich, W., Die Habsburger Chronik. Lebensbilder, Charaktere und Geschichte der Habsburger, Salzburg/Stuttgart, 1959; Hamann, B., Habsburkové Životopisná encyklopedie, Praha, 1996; Veber, V. a kol, Dějiny Rakouska, Praha, 2002.

⁸⁰ Nachází se u St. Pölten v Dolních Rakousích.

⁸¹ Zykan, M., Der Stephansdom, Wien, Hamburg, 1981.

jeho ochrnutí horních i dolních končetin. Nadále byl odkázán na přenosné křeslo či nosítka. Antropologické zkoumání vévodových pozůstatků prokázalo kloubní revmatismus. Manželkou rakouského vládce byla již od roku 1324 Johana z Pfirt, dcera hraběte Ulricha III. z Pfirt, pána na Rougemontu v Alsasku a Jeannette de Montbeliard. Vévodkyně byla prý chytrá a zasahovala i do politických událostí. Jejich společné manželství bylo dlouho bezdětné, což vedlo k obavám o pokračování rodu. Jak se však ukázalo, Albrechtova nemoc nebyla příčinou neplodnosti. Manželé podnikli zbožnou pouť do Cách a následnictví bylo zachráněno. Na svátek Všech svatých roku 1339 se vévodkyni ve Vídni narodil syn Rudolf. Spekulace o otcovství Albrechta vyvrátil sám vévoda svým prohlášením - a dalších pět potomků, kteří z manželství vévodského páru vzešli.

Na malou lucemburskou princezničku tak čekali v jejím novém domově ve Vídni kromě snoubence Rudolfa také jeho sourozenci - stejně stará Kateřina, mladší Markéta a jednoroční Fridrich. Johana tedy jako zkušená matka a praktická manželka pomáhající svému nemocnému muži mohla srdečně přivítat budoucí snachu, dobře se o ni postarat a být jí příkladným vzorem. Nic nenasvědčuje tomu, že by tomu tak být nemohlo.

3. Ve víru sňatkové politiky

Dynastické zájmy tvořily s diplomacií ve středověku nerozlučnou dvojici. Prostřednictvím navazování příbuzenských svazků naplňovali panovníci politické ambice nebo si zajišťovali přátelství a spolupráci s jinými rody. Sňatky byly dojednávány rodiči či poručníky v zájmu vzestupu prestiže dynastie. Aktéři jednotlivých dohod obratně lavírovali mezi spleť rodových linií a momentálním politickým stavem a snažili se spřádat co nejvýhodnější příbuzenská pouta. Předmětem smluv byli jejich nejbližší, zhusta velmi útlého věku, jež se stávali pouhými diváky v počátcích vlastních partnerských vztahů a měli jen nepatrnou možnost ovlivnit dění. Děti se vědomě i nevědomě podřizovaly vůli rodičů, kteří jim životního druhá vyhlédli. Pro moderního Evropana dnes těžko představitelná situace, ovšem ve čtrnáctém století běžná společenská praxe.⁸² Nejinak tomu bylo u Lucemburků.

Karlově druhorozené dcery byly sotva dva roky, když se začalo jednat o její budoucnost. Nejprve oslovil Karla rakouský vévoda z rodu Habsburků, který prostřednictvím svého zmocněnce navrhl Lucemburkům přátelství a rodinný svazek - pravděpodobně tak učinil v reakci na kroky císaře Ludvíka Bavora. Jan Lucemburský se synem se vraceli z úspěšného jednání s papežem z Avignonu. Rakouský vyslanec Albero III. z Puchheimu je zastihl na hradě Charmes nad Moselou (v biskupství Tuller, jižně od Nancy) a započal s nimi rozhovory jménem svého pána Albrechta II. Krátký záznam o události najdeme v Kronice Mathiasse von Neuenburg.⁸³ Habsburská strana s nabídkou zřejmě pospíchala, když upřednostnila jednání v zastoupení před osobním setkáním. Lucemburkové na návrh přistoupili. Dne 14. července roku 1344 na téže hradě vydal markrabě Karel listinu adresovanou rakouskému vévodovi Albrechtovi. V ní dokládá, že téhož dne před svým otcem, českým králem Janem a vévodovým velvyslancem Alberem z Puchheimu, složil přísahu na evangelium vykonat sňatek mezi Albrechtovým synem Rudolfem (*1339) a svou vlastní dcerou Kateřinou, pokud papež k tomuto svazku udělí dispens.⁸⁴ Obě strany se tímto způsobem navzájem předběžně dohodly na budoucím uzavření sňatku svých dětí.⁸⁵ Protože

⁸² Literatura k tomuto tématu: Lebe, R., *Království jako věno. Sňatková politika v dějinách*, Praha, 1999; Veldtrup, D., *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV.*, Warendorf, 1988.

⁸³ *Die Chronik des Mathias von Neuenburg*, Hofmeister, A. (ed.), MGH, SS. rer. Germ., NS. 4, Berlin 1924-40.

⁸⁴ RI VIII., č. 197 a podrobněji CDM VII. č. 547.

⁸⁵ Diplomát Albera III. z Puchheimu (†1384) přísahal za svého pána, rakouského vévodu ve stejný den. CDM VII. č. 548. Vévoda Albrecht jeho jednání potvrdil v prosinci stejného roku. CDM VII. č. 568. Za své dlouholeté

Kateřina i Rudolf nedosáhli věku sedmi let, což bylo podmínkou k uzavření zasnub, zvolili tuto formu ujednání.⁸⁶ V dohodě nebyly řešeny majetko-právní vztahy, zejména výše a forma věna, ani časové určení uskutečnění svazku. Proč bylo za těchto okolností důležité získat papežský dispens? Budoucí snoubenci byli vzájemně spřízněni ve třetím a čtvrtém stupni příbuzenství.⁸⁷ V takovém případě musela být církev, tedy její nejvyšší představitel papež, požádána o povolení ke sňatku. Zdálo by se, že tímto ujednáním obou dynastií se jasně zpečetil budoucí závazek, ale následující události tuto jistotu dokázaly hbitě narušit.

Český král Jan s moravským markrabětem Karlem se v září téhož roku zúčastnili říšského sněmu v Bacharach. Po skončení porad se sešli v Siegen (nedaleko Bonnu) s míšenským markrabětem a durynským hrabětem Fridrichem II. Vážným (*1310-†1349) z rodu Wettinů a uzavřeli společně několik dohod. Kromě spojení a pomoci ve válečném ohrožení upoutají pozornost tři listiny o rodinném propojení, jež nesou data 20. a 21. září 1344.⁸⁸ Je přinejmenším zajímavé, že jedinci, kterých by se sňatek měl týkat, nejsou specifikováni. Nevěstou se měla stát dcera markraběte moravského, kterou nyní má, nebo teprve mít bude.⁸⁹ Karel měl toho času dvě dcerky, ale obě již byly přislíbeny jiným nápadníkům. Starší Markéta byla zasnoubena s uherským králem Ludvíkem II. a pobývala na budínském dvoře. Mladší Kateřina byla před dvěma měsíci přislíbena Rudolfovi Rakouskému. Ženichem měl být syn Fridricha II., ale není řečeno, který z nich. Ačkoli je v některých ohledech dokument nekonkrétní, v otázkách věna je určitý a zmiňuje obvyklou sumu deseti tisíc kop pražských grošů.⁹⁰ Dokonce stanovuje i obvěnění tvrzemi a městy „*Dresden, Tharandt a Radeberg*“.⁹¹ Vykonání symbolické svatby bylo stanoveno za osm let na svátek svatého Michala.⁹² I k tomuto spojení bylo potřeba požádat o papežský dispens, neboť potencionální manželé byli ve čtvrtém stupni příbuzenství. Podle formulací v listinách inicioval sňatek mezi Wettiny a Lucemburky český král Jan, jako hlava rodu. Podřídil se tedy Karel přání svého otce, nebo měl vlastní podíl na jednáních a nechtěl se zdiskreditovat před

a cenné služby pro vídeňský dvůr dosáhl několika titulů, například zemský hejtman ve Štýrsku, zemský fojt v Aargau, Sundgau, Breisgau, Alsasku, Schwarzwald a Glaurus.

⁸⁶ Velmi cenné a podnětné informace poskytuje Veldtrup, D., *Zwischen Eherecht und Familienpolitik*. Autor v tomto případě používá pojem „Eheabsprache“ s vykonáním oboustranných přísah, jež měly dodat úmluvě na váze, ale v podstatě k ničemu nezavazovaly.

⁸⁷ Rudolfův dědeček Albrecht I. a Kateřinina prababička Guta byli sourozenci, děti Rudolfa I. Habsburského.

⁸⁸ CDM VII. č. 555, 556, 557; CJB II/1 č.236; RI VIII. č.199, 200.

⁸⁹ „*seiner tochter einer die er yczunt hat, oder die im noch got beschert*“ CDM VII. č. 555.

⁹⁰ Částka 10 000 kop grošů se vyskytuje takřka ve všech případech věna Lucemburkoven, pokud je ve sňatkových smlouvách uveden. Výjimku tvoří slibovaná suma 120 000 zlatých při svatbě Janovi dcery Jitky (nazývané ve Francii Bona) s francouzským následníkem trůnu Janem z Valois.

⁹¹ Tharandt i Radeberg se nacházejí v blízkosti Drážďan.

⁹² Podle tabulek na převod datace (Friedrich, G. *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha/Litomyšl, 1997) se měla symbolická svatba uskutečnit 29. září 1352.

Habsburky a papežem? Objasnění tkví v politických událostech, které se pokusím nastínit. Zájmy jednotlivých dynastií a panovníků rozdělovaly rody a jejich příznivce do protichůdných táborů, které se v průběhu času různě měnily. Pokud budeme nahlížet optikou lucemburskou, uvidíme císaře Ludvíka Bavora z rodu Wittelsbachů spolu se svým švagrem Fridrichem II., kteří tvořili silnou enklávu na západ od českého království. V zájmu Lucemburků bylo naskytnutou šanci v podobě odcizení mezi Fridrichem a jeho tchánem využít. Habsburkové byli vůči císaři neutrální, ale cítili se ohroženi jeho ambicemi v Tyrolích. Papež Kliment VI. postupoval proti exkomunikovanému císaři a z českého krále a moravského markraběte se snažil učinit své spojence. V této složité situaci uzavřeli Jan a Karel s Fridrichem II. platnou dohodu s obratnými nekonkrétními formulacemi. Měli na mysli sňatek pro Kateřinu, či nikoliv? Žádná zpráva té doby se nezmiňuje o těhotenství markraběnky moravské - a než by se narodila další dcera, mohly se dohody rozplynout. Nebo snad Jan předpokládal, že mu jeho druhá manželka daruje další děti? Jak bylo řečeno, byly vyjednány konkrétní sumy i datum uzavření sňatku. Podle mého názoru se tedy jako o budoucí nevěstě jednalo o Kateřině. Jak ale v takovém případě přistoupit k faktu, že v prosinci potvrdil rakouský vévoda Albrecht II. předchozí dohody? Pravděpodobné je, že rakouský vévoda o ujednáních Lucemburků s Wettiny nevěděl. Nechávali si Jan s Karlem otevřením dvou možností další alternativu, kterou chtěli využít v návaznosti na dění v lucemburském táboře a podle jejich momentálních stoupenců?⁹³

V souladu s ujednáním s Albrechtem II. a kanonickými předpisy zažádal Karel o povolení k sňatku své dcery Kateřiny. Na počátku května roku 1346 obdržel od papeže Klimenta VI. velmi výhodný generální dispens.⁹⁴ Jak je řečeno v listině, může být Kateřina zasnoubena a provdána (ovšem až dosáhne náležitého věku) „*cum aliquo viro nobili*“, ⁹⁵ jenž je samozřejmě křesťanem, i pokud jsou ve třetím stupni příbuzenství. Tato informace by podle pokrevnosti nahrávala rakouské variantě. Tím se Karlovi velmi usnadnila situace, neboť jej dispens nezavazoval ke konkrétní volbě a poskytl mu prostor k lavírování mezi vhodnými kandidáty. Kliment VI. touto laskavostí vůči markraběti moravskému sledoval

⁹³ Veldtrup soudí, že vše byla rafinovaná hra na dvě strany, nastražená tak, aby všechna iniciativa padla na Jana a Karel měl možnost manévrovat mezi nabídkami. Podle něj měl Karel určité plány o dceřině sňatku již předtím, než byl osloven zmocněncem Albrechta II. Což podle něj vysvětluje nekonkrétnost dohody s rakouským vévodou a v podstatě předpokládá dokonalé promýšlení diplomatických aktů. Veldtrup, D., *Zwischen Eherecht und Familienpolitik*, s. 281. Josef Šusta soudil, že král Jan se přiklání k míšeňské variantě sňatku a naopak markrabě Karel byl nakloněn rakouskému svazku. Šusta, J., *Karel IV. Otec a syn České dějiny II. část 3.*, s. 422, 428.

⁹⁴ Celé znění dispensu v MVB I., č. 655; zpráva Janovi Lucemburskému o udělení dispensu z téhož dne v RI VIII., č. 165.

⁹⁵ Překlad Josefa Šusty: „s některým urozeným mužem římské církvi věrným a oddaným“. viz pozn. 93.

zájmy kurie. Ovšem o poskytnutí zmíněného svolení informoval Albrechta II.⁹⁶ a povzbudil jej k dovršení aliance s Lucemburky s ohledem na styky rakouského vévody s císařem Ludvíkem Bavorem, jež se papeži nezamlouvaly.

Mocenské konstelace mohly zcela změnit orientaci dynastické politiky. Fridrich II. se opětovně sblížil se svým císařským tchánem a připojil se v roce 1345 ke koalici k polskému a uherskému panovníkovi proti Lucemburkům. I rakouský vévoda uvažoval o jiné nevěstě pro svého syna, měla jí být anglická princezna. Roku 1346 zvolili kurfiřti Karla za podpory Francie a papeže římským králem. Nedlouho poté padl v bitvě u Crécy Jan Lucemburský a z markraběte moravského se stal rázem král český a hlava rodu. Aby si Karel IV.(I.) udržel a posílil svou pozici v Říši, potřeboval na své straně vlivné stoupence. A jak lépe si zajistit podporu, než příbuzenským spojením?

V květnu 1348 český král s rakouským vévodou na jednání ve Znojmě obnovili dohodu z roku 1344 o spojení obou dynastií. Jednání vyvrcholila v červnu na hradě Seefeldu při rakousko-moravské hranici,⁹⁷ kde Karel z titulu římského krále udělil Albrechtovi II. a jeho synům Rudolfovi a Fridrichovi v léno jejich državy, vévodství Rakouské, Štýrské, Korutanské a říšská léna. Schůzce byly přítomny i manželky obou panovníků, Blanka z Valois a Johana z Pfirt. Při této příležitosti bylo také dohodnuto zasnoubení šestileté Kateřiny a devítiletého Rudolfa.⁹⁸ Velmi stručnou zprávu bez uvedení jmen snoubenců podali o události kronikáři Heinrich Taube a Mathias von Neuenburg ve svých dílech.⁹⁹ Podrobnější údaje zapsal více informovaný klerik Heinrich von Diessenhofen, jenž svou výpověď potvrdil symbolickou rovinou spojení.¹⁰⁰ Chlapec již sice dosáhl věku vhodného pro tento obřad, avšak děvče ještě nikoli. Symbolická svatba se měla proto konat po pěti letech, až Kateřina dosáhne jedenácti let. Jednalo se tedy podle Veldtrupa o „Eheversprechen“ příslib manželství, o slib budoucích zasnub. Pravděpodobně proto také nenalezneme v dokumentech další náležitosti jako stanovení věna a obvěnění a způsob zaplacení. Jak již bylo řečeno, Kateřina byla odvezena do Vídně, sídelního města Habsburků. Malá Lucemburkovna vyrůstala s dalšími dvěma dcerami vévodského páru, stejně starou Kateřinou a o dva roky mladší Markétou.

⁹⁶ MVB I., č. 735 a RI VIII., č. 188.

⁹⁷ Hrad Seefeld patřil příslušníkům rakouské šlechty rodu Kuenring.

⁹⁸ RI VIII., č. 678a a 689a; CDM VII. č. 806. a 807.

⁹⁹ Die Chronik Heinrich Taube von Selbach (1294-1362), Bresslau H. (ed.), MGH, SS. rer. Germ., NS. 1, Berlin, 1922; Die Chronik des Mathias von Neuenburg.

¹⁰⁰ „Anno predicto xl.octavo mense iunii rex Karolus ac Albertus dux Austrie liberos suos simul desponsarunt. Nam rex Rudolfo predicti ducis filio suam filiam desponsavit ac eam Austrie reliquit, licet ambo adhuc essent inpuberes nec simul dormiverint.“ Heinricus Dapifer de Diessenhofen, Chronik (1316-1361), aus den Nachlassen J. F. Boehmer's, Huber, A. (ed.) in: FRG. IV, Stuttgart, 1868, s. 65-66.

Osud tomu chtěl a český a římský král Karel IV. ztratil v rozmezí jednoho roku milující manželku Blanku, svou nejstarší dceru Markétu i poslední ze svých sester Jitku. Jediný potomek, který přežil, byla právě dcera, která pobývala mimo lucemburský panovnický dvůr. Naneštěstí tři roky po princezdnině příchodu do Rakous zemřela na následky potratu ve Vídni dne 15. listopadu 1351 vévodkyně Johana, která pečovala o Kateřinino vychování. Úlohu o péči o všechny vévodské děti i Kateřinu patrně přebraly dvorní dámy či vévodou pověřená osoba.

Na jaře roku 1353 se konala ve Vídni schůzka předních osobností Říše a zemí střední Evropy, ke kterým náleželi římský král, kurfiřti, Ludvík Uherský, Albrecht Rakouský, pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic a další. Na ní mimo jiné Karel IV. společně s Albrechtem II. završili lucembursko-habsburskou sňatkovou alianci. Ke konci dubna roku 1353 zažila Praha velkou slavnost, na niž byli sezváni významní hosté z okolních zemí - králové uherský a polský, markrabě míšeňský, slezská knížata a mnozí další vévodové a baroni, aby se zúčastnili sňatku Karlovy dcery Kateřiny s Rudolfem, synem Albrechta II. Rakouského.¹⁰¹ Nejednalo se o svatbu, v pojetí jak ji chápeme dnes, ale o církevně-duchovní spojení utvrzené symbolickým obřadem, které bylo ovšem právoplatným uzavřením sňatku.¹⁰² Lucemburkovně bylo jedenáct let, a proto již mohla být zasnoubena. K uzavření manželství byla vyžadována duševní i tělesná zralost, které ještě v té době oba hlavní aktéři nedosahovali. Navíc nebyla ani tehdy určena výše a způsob zaplacení věna. Při této příležitosti navštívil mladý rakouský vévoda poprvé Prahu. Prostředky na nákladnou událost si Karel IV. vyžádal předem vypsáním daně v Čechách. Nevšední okamžik se promítl zápisem do sepsání kronikářů obou panovníků.¹⁰³ Bylo zvykem při vstupu do manželského svazku dostat také výbavu, jež zahrnovala šatstvo, šperky a předměty denní potřeby.

Je zvláštní, že Kateřina žila tři roky v postavení manželky následníka rakouského vévodství a nebyla nijak finančně zajištěna. V této době byla již podle tehdejších měřítek věkově dospělá. Post, ve kterém se nacházela, nebyl vpravdě úctyhodný. Proč Karel IV. dopustil dceřino téměř ponižující postavení? Nedomnívám se, že by obavy o Kateřinin další život způsobily onen odklad. Spíše v tom byly politické vztahy habsbursko-lucemburské a události v rodině českého krále. Karel ztratil syna a Kateřina byla v této době jeho jediným dítětem. Možná, že si nechával zadní vrátka pro další jednání, či ještě uvažoval o změnách

¹⁰¹ RBM V. č. 1483 a RI VIII., č. 6366, 1550a; Palacký Ueber Formelbücher 364. Na počátku května oznámil Karel IV. novinu o svatbě radě města Štrasburk RI VIII. č. 1553.

¹⁰² Veldtrup, D., Zwischen Eherecht und Familienpolitik.

¹⁰³ FRB IV. Kronika Františka Pražského, s. 504; Chronik Heinrich von Diessenhofen s. 87.

princeznina životního partnera? Jisté zdržení nepochybně také vyvolala Karlova římská korunovační jízda.

V roce 1356 se opět v rezidenci rakouských vévodů objevil Karel, nyní již jako korunovaný římský císař, aby projednal s Habsburky říšské záležitosti a aby při této události obě strany stanovily věno na vídeňském dvoře žijící Kateřiny Lucemburské. Karel IV. dal věnem své dceři částku 10 000 kop pražských grošů.¹⁰⁴ Císař zaplatil ihned v hotovosti částku 4 000 kop a za zbývajících šest tisíc kop zastavil hrad Zvíkov, „*das Haus zu Klingenberg*“,¹⁰⁵ s ročním příjmem 600 kop se splatností před dnem svatého Štěpána (26.prosince) .¹⁰⁶ Zastavený majetek měl zaručit zaplacení celé částky, tedy doplacení. Jelikož celé věno nevěsty tvoří také částka věnovaná od manžela,¹⁰⁷ v tomto případě od tchána, rakouský vévoda své snaše zastavil město a hrad v Dolních Rakousích Laa an der Thaya se vším příslušenstvím v hodnotě 4 000 kop pražských grošů, s roční rentou 400 kop. V případě, že Kateřina s Rudolfem nebudou mít potomka, přejde město Laa s příslušenstvím na českého krále a jeho potomky. Pokud nebude mít Karel IV. dědice, přejde město na Jana Jindřicha, markraběte moravského, ovšem s podmínkou, že rakouští vévodové obdrží po vyplacení částky majetek zpět.¹⁰⁸ Dále si Albrecht II. přál., aby jeho snacha držela jako věno všechny tvrze, které dříve měla zesnulá Anna (manželka Oty Rakouského, bratra Albrechta II., †1338), sestra Karla IV., zastavené za patnáct tisíc grošů pražských s patnácti sty kopami ročního platu. Zmiňovaná částka měla v případě bezdětného úmrtí Kateřiny přejít zpět na dědice rakouského vévodství.

Podle listiny z července roku 1357 se zdá, že Karel IV. doplatil v hotovosti částku 6 000 kop pražských grošů, které připsal věnem své dceři Kateřině.¹⁰⁹ Co je ale zajímavé na tomto dokumentu, je podrobný rozpis zastavených statků ze strany Albrechta II. (za celkovou sumu deset tisíc kop) a rent, které měla z těchto zástav jeho snacha ročně obdržet jako příjem:

- <i>Laa</i> – Laa an der Thaya :	250 vídeňských liber ¹¹⁰
- <i>Eggenburg</i> :	240 w.ph., daň 60 w.ph.
- hradem <i>Greitschenstein</i> – Kreutzenstein: ¹¹¹	150 w.ph.

¹⁰⁴ Veldtrup uvádí pod pojmem Frauengabe – peněžní suma od rodiny nevěsty, Heimsteuer nebo Ehegeld.

¹⁰⁵ Klingenberg byl německý název pro Zvíkov, nalézající je v jižních Čechách.

¹⁰⁶ 17. nebo 24. července 1356 Vídeň. CDM IX. č. 23; RBM VI. č.389.

¹⁰⁷ Veldtrup uvádí pod pojmem Mannesgabe – peněžní suma od rodiny ženicha pro nevěstu, Morgengabe, Leibgeding, Widerlegung. Veldtrup, D., Zwischen Eherecht und Familienpolitik.

¹⁰⁸ RI VIII., č.2680 a RBM VI. č. 621.

¹⁰⁹ RBM VI. 622. Dále RMB VI. č. 629.

¹¹⁰ Vídeňská libra (wiener Pfund - w.ph.) byla stará jednotka hmotnosti, jejíž přibližná hodnota byla 0,56 kilogramu. Převzato z: Chvojka, M., Skála, J., Malý slovník jednotek měření, Praha, 1982.

¹¹¹ Hrad u Korneuburgu, Dolní Rakousy.

- *Crems* – Krems an der Donau : rychta 900 w.ph.
- *Stein* (město u Krems an der Donau) : menší clo 150 w.ph.

Celkem se jednalo o částku 1 000 kop ročně. Všechna výše zmiňovaná místa se nachází v Dolních Rakousích v pásu mezi Vídní a moravskými hranicemi.

Zároveň měli podle zvyklosti představitelé měst Laa, Eggenburg, Krems a tvrzí v otevřeném listu holdovat a přísahat těm, jimž budou odvádět platy. A kdyby se stalo, že se purkrabí, rada, celník změnil, bude také holdovat a přísahat. Tato opatření měla zabezpečit plynulost vyplácení a vědomí odpovědnosti, plynoucí ze závazku, který učinil zeměpán.

Z těchto souvislostí usuzují, že v červenci roku 1356 došlo k dokončení realizace svatby mezi sedmnáctiletým rakouským vévodou Rudolfem a čtrnáctiletou českou princeznou Kateřinou. Zda-li došlo k naplnění svazku ve fyzickém slova smyslu, můžeme jen spekulovat. Poněkud by mohlo být v této otázce nápomocné udělení „*Morgengabe*“, ¹¹² jež připsal 3. srpna roku 1357 ¹¹³ rakouský vévoda snaše - 15 000 kop pražských grošů na tvrzích, městech, statcích a platech s roční rentou 1 500 kop. Vyplacení obvěnění se podle zvyklostí odvíjelo od zaplacení věna, asi do jednoho roku. K naplnění manželských povinností mohlo dojít následujícího roku. ¹¹⁴ Z listiny, ¹¹⁵ jež vydali představitelé města Tulln (rychtář, rada a měšťané), lze rozšířit počet lokalit, z nichž plynuly příjmy vévodkyni Kateřině o město a hrad „*Newmburg Cloisterhalb*“ (Klosterneuburg), město „*Tulln*“ (Tulln an der Donau) a hrady „*Medlik*“ (Mödling) a „*Berchtoldsdorf*“ (Perchtoldsdorf), které se oba nacházejí nedaleko Vídně. Podle názoru Veldtrupa šlo v tomto případě o věnná města. Stejně jako v předchozím případě měla být ujednání stvrzena holdováním a přísahou poddaných. Statky měly připadnout zpět dědicům rakouských vévodů, pokud by z manželství Rudolfa a Kateřiny nevzešel společný potomek.

Výnosy ze statků však zřejmě nedosahovaly očekávané sumy, a tak byl Albrecht II. nucen přidat Kateřině další obnos, aby bylo dosaženo celé přislíbené částky. Na jaře roku 1358 tedy ještě rozšířil rakouský vévoda obvěnění své snachy o sumu 250 vídeňských liber ročně z cla z města Linec. ¹¹⁶

Zdá se, že celkové princeznino věno činilo úctyhodnou sumu. Od otce jí byla připsána částka deset tisíc kop pražských grošů a od tchána třicet tisíc kop. Ročně tedy měla mít

¹¹² Jak se vypořádat s pojmem *Morgengabe*? Jde o tzv. „jitřní dar“ daný manželce po svatební noci, či má pravdu Veldtrup, že se jednalo o obvěnění ze strany ženicha pro nevěstu a bylo podle něj vyplaceno rok po naplnění manželství? Z toho by vyplynulo, že k naplnění svazku došlo roku 1356, kdy bylo Kateřině čtrnáct a Rudolfovi sedmáct let. Veldtrup, D., *Zwischen Eherecht und Familienpolitik*.

¹¹³ RMB VI. č. 626. 3. srpna 1357 Tulln (Tulln an der Donau, Dolní Rakousy).

¹¹⁴ Dále RMB VI. č. 627, 628 a 629.

¹¹⁵ RMB VI. č. 626.

¹¹⁶ RMB VI. č. 792. 15. dubna 1358 Vídeň.

Rudolfova choť vypláceno čtyři tisíce kop pražských grošů a dvě stě padesát vídeňských liber. Statky, z nichž Kateřině Lucemburské plynuly příjmy, tvořily nepravidelný kruh území okolo Vídně.¹¹⁷

¹¹⁷ Viz mapka věnných statků Kateřiny Lucemburské, vévodkyně rakouské v příloha č.1.

4. Manželství

Kateřina Lucemburská pobývala od svých šesti let na rakouském vévodském dvoře ve Vídni, kde vyrůstala spolu s dětmi vévodského páru. Naneštěstí již tři léta po jejím příchodu zemřela vévodkyně Johana (†15.11.1351), již byla svěřena do výchovy. Když dosáhla jedenácti let, byla provdána za Rudolfa Habsburského, nejstaršího syna Albrechta II. Viděla Kateřina svého otce od odchodu z Čech? Pravděpodobně se nesetkali, alespoň Karlovy listiny nenaznačují, že by do Vídně zavítal. Kateřina opět spatřila Prahu, svůj dřívější domov, až při příležitosti své svatby, která se konala v dubnu roku 1353. Jak se s otcem přivítali? Srdečně a vroucně, jako by se ani neodloučili, či zdvořile, s úctou i jistou formálností, poznamenanou vzájemným odloučením? Vzpomněla si na dětství s matkou a povědomá místa, nebo již prostředí, jež se měnilo prostřednictvím Karlových velkolepých plánů, nepoznávala? Jak vnímala pobyt na půdě Českého království, bylo pro ni již neznámým? Cítila při návratu do Rakous onen příjemný pocit ze známého kraje? Rodina, která ji přijala a manžel, s jehož osudem spojila svůj, ti všichni nyní pro ni tvořili její svět. Po boku Rudolfa našla svůj nový domov. Věkový rozdíl mezi Kateřinou a Rudolfem byl pouze tři roky, což jistě hrálo příznivou roli v jejich vztahu.¹¹⁸ Stále byli oba na manželství ještě příliš mladí, postupem času však vedle sebe dospívali, vzdělávali se a trávili čas.

Vévoda Albrecht po krůčcích zapojoval svého prvorozeného syna do povinností spojených s vládou. Rakouský vévoda se nechal od Rudolfa doprovázet na cestách po různých krajích na území vévodství i mimo ně. Habsburkové vlastnili rozsáhlá území, a proto byli cennými spojenci římského krále Karla. Společně se scházeli k rozličným politickým jednáním. Díky rodinnému spříznění s římským a českým králem, svým tchánem, poznal mladý rakouský vévoda blíže Karlovu osobnost i jeho skutky a mohl se od něj leccos přiučit. Již v květnu se tchán se zetěm shledali na schůzce v klášteře Zwettl v Dolních Rakousích. Karel prý v plném lesku svého důstojenství a majestátu působil jako římský císař a mladý Rudolf po jeho boku jako římský král.¹¹⁹ V té době měl český a římský král Karel IV. jediného potomka, nedávno provdanou dceru Kateřinu. Patrně z těchto okolností vznikla domněnka, jež se vévodovi později zdála lákavá - že by mohl jednou po svém tchánovi usednout na říšský trůn. Ostatně v dynastii Habsburků se tak již stalo v případě Rudolfa I.

¹¹⁸ Velké věkové rozdíly nebyly ve středověku zvláštností. Karla IV. a jeho druhou ženu Annu Falckou (1329-1353) od sebe dělilo třináct let. Třetí Karlova manželka Anna Svidnická byla již o dvacet tři let mladší než on. (1339-1362).

¹¹⁹ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter: seine Welt und seine Zeit, Graz; Wien; Köln, 1996, s. 13.

(1273-1291) a Albrechta I. (1298-1308). Ovšem titul římského krále nebyl dědičný - král byl volen sborem sedmi říšských kurfiřtů - a nynější právoplatný držitel pevně svíral otěže vlády ve svých rukou. Karel IV. a Rudolf v podzimních měsících společně cestovali oblastí Porýní. Zda je doprovázela Kateřina, není jisté, stejně jako u mnoha následujících pobytů. Prameny mlčí, proto není možné doložit či vyvrátit její přítomnost. Někdy však vlastně tímto způsobem i skrytě promlouvají - absence zmínek je výmluvným důkazem toho, že její osoba nebyla pro zapisovatele zajímavá.

Manželky nedoprovázely muže v období těhotenství, nemoci, na válečná tažení či příliš dlouhé vzdálenosti, kdy bylo těžké zajistit dostatečný komfort. Cestování bylo taktéž finančně náročné, takže pokud byl doprovod menší, náklady se snížily. Wilhelm Baum se však domnívá, že se Rudolf nerad odtrhával od své ženy a ta s ním proto často cesty podnikala.¹²⁰

V červenci roku 1356 probíhala jednání císaře Karla IV. s Albrechtem II., mimo jiné i o výši a formě Kateřinina věna. Nejprve císař zavítal do Vídně a kolem poloviny července se vrátil se zetěm i dcerou do Prahy.¹²¹ V hlavním městě Českého království se za tři léta, kdy její Kateřina s Rudolfem navštívili naposledy, nepochybně mnoho událo. Plánované stavby o něco pokročily, město se rozrůstalo. Pražský dvůr oplýval mnoha krásami a jednou z nich byla císařovna Anna Svídnická (1339-1362), která se od poloviny roku 1353 stala v pořadí již třetí manželkou Karla IV. Císařovnu s její nevlastní dcerou spojovalo mládí i počátky manželského soužití. Pokud v sobě obě ženy našly zalíbení, naskytla se jim příležitost porozprávět o okamžicích, které je tížily či o radostných změnách v životě. Ve středu zájmu se dozajista ocitly Anniny zážitky z korunovační jízdy do Říma, uskutečněné mezi 28.zářím 1354 a 15. srpnem 1355. Jak dlouho se mladý pár v na území Českého království zdržel, nevíme.

Po návratu do Rakous v den svatého Mikuláše založil Rudolf IV. v Hofburgu kapli Všech svatých, a to v pokoji, kde se v roce 1339 narodil. Akt, který vypovídá o velké dávce sebevědomí u rakouského následníka. Vévoda Albrecht II. převzal záštitu nad nově fundovanou kaplí. Snad svému vytouženému prvorozenému dítěti nemohl odmítnout nepodporovat jeho touhy a ambice. Rudolf dosáhl věku, kdy vstoupil na politickou scénu. Osmnáctiletého Rudolfa Habsburského jmenoval ke konci července roku 1357 Karel IV. v Klosterneuburgu říšským fojtem v Alsasku. Císař považoval rakouské vévody za cenné spojence a s mladým zetěm měl určitě mocenské plány. Po vydání říšského zákoníku - tzv.

¹²⁰ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s. 52.

¹²¹ Bobková, L., VDZKČ IV.a, Praha, Litomyšl, 2003, s. 327.

Zlaté buly - v předchozím roce¹²² se totiž Habsburkové cítili dotčeni nedoceněním jejich postavení a vlivu v Říši, zejména ve Švábsku. Rakouští vévodové nenáleželi mezi privilegované říšské kurfiřty, a tedy neměli právo volit římského krále. Aby Karel IV. zachoval dobré vztahy s Habsburky, podpořil jejich pozici předáním fojtského titulu. Rudolfovy politické pravomoci se ještě zvýšily, když jej jeho otec Albrecht II. jmenoval v září stejného roku zemským fojtem Vorlanden, jihu německých habsburských držav.¹²³ Rudolf s manželkou Kateřinou se v září vydali na cestu po Horném Rýnu směrem k Ulmu. V Rheinfelden (východně od Basileje) si mladý pár zřídil svůj první dvůr,¹²⁴ jak si žádalo jejich nově nabyté postavení. Pobyt v okolí dokládají Rudolfovy listiny. Díky obsáhlému zápisu z kroniky Heinricha von Diessenhofen¹²⁵ víme, že Kateřina s Rudolfem zavítali šestého října do městečka Diessenhofen.¹²⁶ Rudolf zde vybral dvě ze sedmi dcer stolníka Johanna von Diessenhofen a určil je ke službě na Kateřinině dvoře, patrně jako dvorní dámy. Mezi jinými údaji se zachoval ojedinělý popis vzhledu patnáctileté Kateřininy, „*pulchra facie et oculis falconum ornata, corpus gracile et bene dispositum*“.¹²⁷ Kronikář taktéž vychválil dobré mravy obou manželů.

Wilhelm Baum uvádí informaci o návštěvě Kateřiny v klášteře svaté Kateřiny u Diessenhofenu,¹²⁸ kde měla Lucemburkovna vést duchovní rozpravu s řeholnicemi.¹²⁹ Itinerář Rudolfa IV. obsahuje záznam o pobytu u Svaté Kateřiny u Diessenhofenu, takže k události mohlo dojít.

Poté navštívili ještě „*Ensisheim*“¹³⁰ a vrátili se zpět do Rheinfelden. Svátek Narození Páně Rudolf s Kateřinou strávili v „*Brugga*“,¹³¹ v klášteře Königsfelden¹³² u královny Anežky (†1364), Rudolfovy tety, nestarší dcery Albrechta I. a vdovy po uherském králi Ondřejovi III († 1301). Tato neobyčejně schopná žena žila v konventu od roku 1317 a

¹²² Část zákoníku byla vydána 10.ledna 1356 v Norimberku a ostatní články byly doplněny až při sněmu v Metách.

¹²³ Více viz pozn. 52 a 53.

¹²⁴ Veldtrup, D., Zwischen Eherecht und Familienpolitik.

¹²⁵ Heinrichus de Diessenhofen, s. 111.

¹²⁶ Město Diessenhofen se nachází v dnešním Švýcarsku u řeky Rýn.

¹²⁷ Volně přeloženo „zdobila ji krásná tvář se sokolíma očima, její postava byla štíhlá a dobře stavěná.“

¹²⁸ Bývalý dominikánský klášter St. Katharinental ležící u města Diessenhofen.

¹²⁹ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s. 323.

¹³⁰ Město u Basileje, v dnešní Francii.

¹³¹ Nachází se mezi Basilejí a Zürichem, v těsné blízkosti města Windisch, jehož součástí je bývalý klášter františkánů a klarisek Königsfelden. Klášter Königsfelden založila roku 1308 římská královna Alžběta Goricko-Tyrolská k uctění památky svého zavražděného manžela Albrechta I. Do kláštera sama vstoupila a v roce 1313 zde i zemřela.

¹³² Chronicon Koenigsveldenses, Martin Gerbert (ed.), in: De translatis Habsburgo-Austriacorum Principum, Eorumque Coniugum Cadaveribus Ex Ecclesia Cathedrali Basileensi Et Monasterio Koenigsveldensi In Helvetia Ad Conditorium Novum Monasterii S. Blasii In Silva Nigra, 1772, s. 86-115.

významným způsobem ovlivňovala politickou moc na území Vorlande ve prospěch Habsburků.¹³³

Rudolfovy pravomoci nabývaly stále více na významu. Ke konci července roku 1358 ve městě Biberach (nedaleko Štrasburku) mu císař Karel IV. udělil titul říšského vojty ve Švábsku, zájmové oblasti rakouských vévodů, z níž pocházeli a kde měly rodové državy.¹³⁴ Historická oblast Švábsko zahrnovala jihoněmecké území (Ulm, Štrasburk), severovýchodní část Švýcarska (Curych, Chur), Alsasko a Lichtenštejnsko.

Dne 20. července 1358 zemřel ve věku šedesáti let rakouský vévoda Albrecht II. Jeho ostatky byly uloženy po boku jeho manželky Johany v kartouze Gaming, kterou sám založil. Rudolf se v srpnu vrátil do Vídně a převzal podle nástupnického řádu jako nejstarší syn zesnulého vévody vládu nad územími Habsburků. Kateřina se nyní stala vévodkyní rakouskou, štyrskou, korutanskou a kraňskou. Nebyla již jen ženou následníka, její nově nabyté postavení jí umožnilo přepychovější život, ovšem přineslo i více povinností. Počet jejích dvořanů se pravděpodobně zvýšil. Účastnila se diplomatických aktů a připojovala k listinám svou pečeť, aby reprezentovala vévodský dům a podpořila svého muže. Na svých bedrech nesla odpovědnost za mnoho lidských osudů a životů. Možná měla na starosti dohled nad péčí o manželovy nejmladší sourozence, kteří přišli již o oba rodiče.

Mladý vévoda započal svou samostatnou ambiciózní vládu, v níž kladl důraz na zvyšování prestiže své dynastie. V září se objevil ve svém novém důstojenství v Praze. Pokud jeho manželka cestovala s ním, měla zde možnost udržovat kontakty s otcem. Při další návštěvě v květnu následujícího roku odmítl císař Karel IV. udělit Rudolfovi IV. říšská léna a spor¹³⁵ mezi tchánem a zetěm vystoupil na povrch. Rakouský vévoda si na základě objevených listin, tzv. Privilegia maius, činil nároky na užívání titulu lombardského krále, vévody švábského a alsaského, arcivévody císařského paláce a říšského lovčího. Jednalo se o soubor falz vyhotovený Rudolfovým kancléřem, jež chtěl nechat uznat císařem. Karel IV. se zdráhal uvěřit jejich pravosti a nechal je posoudit Francescovi Petrarconi a sboru kurfiřtů, kteří je odmítli uznat. V říjnu Karel IV. odebral zeti titul říšského vojty ve Švábsku a Alsasku. Následně se mezi mladým Habsburkem a císařem plně rozvinula roztržka, která přinesla mnoho jednání, intrik a koalic.

¹³³ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s.52-53.

¹³⁴ Habsburský rod odvozuje své jméno od hradu Habsburg, jenž se nalézá v oblasti dnešního Švýcarského kantonu Aargau (oblast okolo Aarau). Ve 14. století se však dynastie stále více zabydlovala v oblasti dnešního Rakouska.

¹³⁵ Podrobněji viz Baum, W., Rudolf IV. der Stifter.; Bobková, VDZKČ IV. a,b.; Spěváček, Jiří, Karel IV. Život a dílo (1316-1378, Praha, 1980 a další publikace věnující se osobě a době Karla IV. a Rudolfa IV. Pro potřeby této práce bylo nezbytné situaci načrtnout, ale není mým záměrem ji popisovat do hloubky.

Téměř po roce se na schůzce v Trnavě sešli římský císař a český král Karel IV., uherský král Ludvík a rakouský vévoda Rudolf IV. Společně dospěli k dohodě a v Seefeldu udělil císař Rudolfovi IV. a jeho bratrům Friedrichovi, Albrechtovi a Leopoldovi v léno rakouské země. Ovšem Rudolf od svých plánů a neoprávněně uplatňovaných požadavků neupustil a dál se snažil na svou stranu získat spojence, kteří by jej proti císaři podpořili. Uzavřením dalšího míru v září 1360 (před císařovým ležením v Esslingen) došlo ke zpečetění lucembursko-habsburských úmluv,¹³⁶ v nichž se Rudolf IV. vzdal nároků na českou korunu. Šanci na uplatnění nástupnictví měl, pouze pokud by Karel IV. i Jan Jindřich nezanechali žádné mužské potomky.

V listopadu téhož roku pozval Karel IV. Rudolfa na sněm do Norimberku, aby vyřídil záležitosti ohledně zeťových listinných padělků. Podle zprávy císař vévodovi „promlouval do duše“.¹³⁷ V tomto případě víme, že Kateřina svého manžela doprovázela. Měla možnost setkat se s otcem a jeho manželkou, která byla v očekávání narození dalšího dítěte. (Císařovna přivedla na svět svou prvorozenou dceru, pojmenovanou po císařově matce Eliška, 19. března 1358 v Praze. Anna Svídnická se pochlubila svou dceruškou v listu do Štrasburku¹³⁸ a dopisem Francescu Petrarcovi, jenž jí následně blahopřál.¹³⁹) Vánoční svátky strávili vévodští manželé už v Kostnici.

Kateřina se sporu obou jí nejbližších mužů pravděpodobně aktivně neúčastnila, ale zajisté jím byla poznamenána. Na čí stranu se přikláněla, otce, či manžela? Vpravdě nelehký výběr. Se svým mužem vyrůstala, znali se přinejmenším dvanáct let. Za léta strávená v rakouském vévodství se s tamějším prostředím dokázala ztotožnit, převzít Rudolfovy myšlenky za své a podporovat je. Pokud jej milovala či hluboce cítila jako svého životního partnera, pak tedy pravděpodobně stála při něm. A co povinnosti ke svému otci a rodu, zapomněla na ně, nebo jen byly zasunuty hluboko v mysli? Vévodkynin přínos se ukázal o čtyři léta později při opětovném smíření obou protagonistů 10. února roku 1364 v Brně. V listině je výslovně zmíněno její „*chytré zprostředkování*“.¹⁴⁰ Císař zde ukázal dobrou vůli a udělil své dceři Kateřině a jejímu manželovi Rudolfovi správu italských měst Feltre a Belluno.

¹³⁶ RBM VII. č. 626.

¹³⁷ Heinricus de Diessenhofen s.120.

¹³⁸ RI VIII., č. 2760 a RI VIII., č. 6.

¹³⁹ Francesco Petrarca, *Le familiari* IV. Edizione critica per cura di Vittorio Rossi, volume quarto per cura di Umberto Bosco libri XX.-XXIV., Firenze, 1942. Blahopřání a k němu připojená Chvála žen o slavných ženách starověku v knize XXI., listu č. 8, s. 61-68.

¹⁴⁰ RI VIII., č. 4010.

Rozpory popsané v předchozím odstavci byly mocensko-státnického charakteru. Lze zjistit, jestli se nějakým způsobem promítly do rodinných vazeb mezi oběma dynastiemi? Ze strany Lucemburků byla patrná snaha kontakty na vídeňský dvůr uchovat. Jakkoli Karlovi zásahy jeho zetě narušovaly Karlovy vlastní plány, možná v nich uzel záblesk vlastních činů a mladické ctižádosti. Oba se jeví být státníky tzv. machiavelistického typu, se skrytým heslem „Účel svěť prostředky“. Císař byl vždy schopen dříve či později opanovat situaci ve svůj prospěch a navíc měl jedno „eso v rukávu“. Dne 26. února roku 1361 se v Norimberku narodil císařovně Anně vytoužený syn. K o tři roky starší dcerce Elišce přibyl mužský dědic českého trůnu, kterému dali v duchu přemyslovské tradice při křtu jméno Václav. Rakouský vévodský pár se oslav narození následníka neúčastnil, neboť Rudolf byl s císařem ve sporu. Manželství, jež trvalo téměř sedm let, zůstávalo bezdětné. Proto se domnívám, že radostná novina mohla zapůsobit na Kateřinu s Rudolfem přinejmenším bolestně. Na vlastní kůži pocítil rakouský vévodský pár nesnáze zajistit pokračování rodu. Společenské tlaky na pokračování vládnoucí dynastie byly velké a neúprosné. Někdy mohla postačit k zarmoucení jedovatá poznámka dvořanů, jindy pohled na cizí dítě. U vládnoucích párů se nedostatky osobní povahy projevovaly i ve veřejné rovině. Vévoda měl však ještě další sourozence, tři nezletilé bratry, z nichž dva se dožili dospělosti. Prozatím mladí chlapci zůstávali zárukou pokračování rodu.

Kateřinin život se však neskládal pouze z veřejných aktů, cest a reprezentativních gest, zahrnovaly jej i činnosti všedního dne. Významnou součástí tvořily projevy křesťanské víry, mezi něž patřila každodenní pobožnost a účast na mši. Podle jedné kronikářské zprávy byla Kateřina bohabojná, štedrá a milostiplná,¹⁴¹ jak se po ženě v jejím privilegovaném postavení vyžadovalo. Proto mě udivuje, že jsem nenalezla žádný záznam (kromě společného založení lodi ke kostelu sv. Štěpána a jeho kapituli) o její podpoře církevních institucí, ba ani zbožný odkaz. Je samozřejmě možné, že mi jeho existence unikla, či se nachází v nedostupných sbírkách. Jediný doklad pocházející přímo z vévodkyniny kanceláře, jež se týká církevní oblasti, je žádost adresovaná samotnému papeži.¹⁴² Je datována dne 21. ledna roku 1361. Vévodkyně rakouská v ní žádá po Inocenci VI. podporu pro klerika pasovské diecéze,¹⁴³ jež očekával udělení prebendy v olomouckém kostele. Podporu suplice vyjádřili i pasovští oficiálové. Z šedesátých let čtrnáctého století se dochovalo několik listin, které vydal vévoda

¹⁴¹ Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften, Seemüller J. (ed.), (MGH SS. Deutsche Chroniken 5/1-2), Hannover, 1890, s.207.

¹⁴² MVB II., č. 1171.

¹⁴³ Jmenoval se „Johann Weichard de Hippersdorf“. Hippersdorf se nachází nedaleko města Tulln v Dolních Rakousích. Klerik tedy pocházel z Kateřininých věnných statků.

Rudolf IV. a jež Kateřinu výslovně jmenují jako manželku rakouského vévody. Jednalo se o poskytnutí daru za spásu duše pro vévodský pár a nejbližší rodinu. Přimlouvav modlitbami se tak měli poustevníci v Aargau a Thurgau,¹⁴⁴ cisterciačky z kláštera Ybbs¹⁴⁵ a cisterciáci z kláštera Zwettl.¹⁴⁶ Založení probošství u kostela svatého Štěpána ve Vídni inzeruje listina jako spásný skutek. „*Rudolf IV. odkoupil od opata Otty a konventu kláštera ve Zwettlu dům s kaplí sv. Kateřiny na hřbitově sv. Štěpána ve Vídni a daroval jej, za spásu duše své a své ženy Kateřiny z Čech, dcery císaře Karla, jeho [Rudolfových] bratrů, předků a potomků, farnímu kostelu od sv. Štěpána ve Vídni.*“¹⁴⁷

Zajímavé taktéž je, že vévodské rodině byl adresován pastorský list od generálního převora augustiniánů eremitů,¹⁴⁸ i když o užším propojení na tento řád není nikde zmínka.

Kateřina s manželem několikrát navštívili klášter v Königsfeldu a na svých společných cestách asi zavítali do mnoha kostelů a klášterů. V roce 1354, když byl Rudolf s otcem ve Vorlande, podnikl pouť na poutní místo Einsiedeln.¹⁴⁹ Zda mladinká Kateřina manžela následovala, nelze říci.

Rudolf IV. se inspiroval činy Karla IV. a vytvořil vlastní ideologicko-architektonický program na povznesení prestiže dynastie Habsburků. Od otce Albrechta II., svého předchůdce na vévodském stolci, měl k tomu dobře připravené podmínky. Rudolf pokračoval v přestavbě kostela ve Vídni, založil univerzitu, sbíral relikvie, prosazoval sv. Leopolda a sv. Kolomana jako zemské patrony. Dokonce se snažil vymanit z církevních pravomocí pasovského biskupství a zřídit biskupství ve Vídni, což se mu ale nepodařilo. Podporoval umění, najímal známé mistry a zval do země učence.¹⁵⁰ Jak jsem již naznačila, zasloužil se Rudolf IV. o navázání na velkolepou přestavbu nejvýznamnějšího vídeňského svatostánku. Dne 7. dubna roku 1359 byl na popud rakouského vévody slavnostně položen základní kámen k novostavbě lodi¹⁵¹ Svatoštěpánského kostela ve Vídni.¹⁵² Významný akt byl zlistiněn Rudolfem a jeho

¹⁴⁴ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s. 53.

¹⁴⁵ HHStA Wien, AUR <http://www.oesta.gv.at>, Ybbs, OCist - Ybbs, Zisterzienserinnen (1234-1656), 16.10.1362.

¹⁴⁶ Stiftsarchiv Zwettl, <http://www.stift-zwettl.at> OCist - Zwettl, Zisterzienser (1055-1742), 22.7.1361.

¹⁴⁷ Stiftsarchiv Zwettl I, <http://www.stift-zwettl.at> OCist - Zwettl, Zisterzienser (1055-1742), 1.5.1361.

¹⁴⁸ K dispozici jsem měla pouze regist. HHStA Wien, AUR <http://www.oesta.gv.at>, 10.6. 1362.

¹⁴⁹ Einsiedeln se nachází v dnešním Švýcarsku. Na místě, kde žil v devátém století poustevník Meinrad, byl v polovině desátého století založen klášter. Konaly se tam významné mariánské pouti. Více v Krügerová, Kristina, Řády a kláštery. 2000 let křesťanského umění a kultury, Praha, 2008.

¹⁵⁰ Literatura k uměleckým památkám na území Rakouska : Feuchtmüller, R., Kunst in Österreich. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart, Band I., Wien, 1972; Ausstellung Gotik in Österreich, Krems an der Donau, 1967; Dehio – Handbuch Die Kunstdenkmäler Österreichs. Niederösterreich, Donin, K.R., Capra, M., Neumann, E., Schmeller, A., Wien, 1953.

¹⁵¹ O vybudování gotického závěru s chórem se již zasloužil Albrecht II. Více v publikaci Zykan, M., Der Stephansdom, Wien, Hamburg, 1981.

¹⁵² K zapsání došlo až 9. července téhož roku. Nachází se v Diecézním archivu ve Vídni.

ženou Kateřinou. Na listině má být připojen také vévodkynin podpis,¹⁵³ podobně jako při založení svatoštěpánské kapituly. Svatoštěpánský dóm se měl stát duchovním centrem habsburské říše. V souladu s reprezentací vzniklo v sakrálním prostoru několik sochařských děl, jež zobrazovala vévodský pár. I když musíme počítat z jistou stylizací, jsou to jediná dostupná Kateřinina zobrazení. Její sochy jsou umístěny vždy ve vztahu k sochám jejího muže. Jedna ze soch Kateřiny Lucemburské se nacházela na západní fasádě severního nárožního pilíře, ve výšce románského kruhového okna. Rudolf byl na jižním pilíři.¹⁵⁴ „Podle vyobrazení z osmnáctého století držela vévodkyně v ruce jablko a na hlavě měla korunu z listí.“¹⁵⁵ Obě postavy stály na lvu. Vévodkynin oděv tvořily přiléhavé, bohatě řasené šaty ozdobené pásem, doplněné pláštěm se sponami. Na spletených vlasech měla pokrývku hlavy a pravděpodobně i vévodskou korunu, v ruce žezlo. V jižní věži byly umístěny sochy Kateřininy rodičů - Karla IV. a Blanky z Valois - a rodičů Rudolfovců - Albrechta II. a Johanny z Pfirt.

Další vévodkyniny sochy byly na obou portálech lodí, biskupském na levé straně a pěveckém na pravé. Naproti postavě vévody na biskupském portálu stojí postava vévodkyně Kateřiny, která je také ozdobena „zubatou“ korunou, odkazující na arcivévodskou hodnost, jež si Rudolf uzurpoval: „Na pěveckém portálu se nachází velmi podobná skupina soch, která s jistotou hraničí s pravděpodobností rovněž představuje Rudolfa a Kateřinu. Koruna arcivévodské čapky je u Rudolfa ozdobena čtyřhrannými výstupky, u Kateřiny jen na okraji. Vévodkyně drží v pravé ruce liliové žezlo. Na ozdobné portě jejích šatů jsou k vidění znaky říše Čech, Francie, Štýrska, Korutan, Kraňska a vévodství Pfirt.“¹⁵⁶

Poslední vyobrazení vévodského páru bylo na pohřební tumbě. Nacházela se původně uprostřed dómu nad kryptou, kterou nechal zřídit Rudolf pro svou rodinu a kde byl v roce 1362 jako první Habsburk pohřben Rudolfův bratr Friedrich. „Obě postavy mladého vévodského páru dodnes leží vedle sebe, se lvem u svých nohou, na symbolickém náhrobku, vsazeném na levou stranu lodí. Obě figury mají arcivévodskou čapku. Dnes jsou sochy jako celý hrob silně poškozeny. Ruce soch jsou uražené, nasazení k žezlu jsou u sochy vévodkyně ještě zachovalá. S velkou pravděpodobností byl celý pohřební pomník zastřešen baldachýnem.“¹⁵⁷

¹⁵³ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s. 16-17.

¹⁵⁴ V současné době je fasáda osazena kopiemi soch a originály jsou uloženy v Historickém muzeu města Vídně. Zykan, M., Der Stephansdom.

¹⁵⁵ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s. 94. Vyobrazení in: Herrgott M. topographia Principum Austriae, 1772.

¹⁵⁶ Taktéž.

¹⁵⁷ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s. 93. Volně přeloženo z originálu v německém jazyce.

V základech jižní věže vznikla kaple svaté Kateřiny, možná připomínka vévodkyniny patronky. Ve vévodské kapli v dómu ve Vídni vytvořil tzv. „Michaelermeister“ madonu a svorník v podobě madony s portrétními rysy Rudolfovy manželky Kateřiny. V tomto případě se nelze ubránit náznaku s podobností vyobrazení madony typu Assumpta z Karlštejna, která má mít rysy Anny Svídnické.¹⁵⁸

Další upomínka na Kateřinu se nacházela na náhrobku svatého Kolomana v klášteře v Melku a pravděpodobně existovalo také skleněné okno s vyobrazením vévodkyně v chóru kostela Panny Marie am Gestade (Na Břehu) ve Vídni.¹⁵⁹

Můžeme říci, jaký byl Kateřinin život v rakouském vévodství a její vztah k manželovi Rudolfovi? Kronikáři byla, soudě podle zmínek v jejich dílech, hodnocena pozitivně, přívětivě zní i zdrobnělina jejího jména v německém jazyce, „*Kathrei*“, jež se vyskytuje i v některých listinách. Nenašla jsem jakoukoli poznámku osobní povahy, která by vypovídala o vzájemném vztahu Kateřiny a Rudolfa. Neexistuje ovšem také náznak, že by jejich dvanáctileté soužití bylo problematické. Pokud se můžeme nechat ovlivnit místem jejího vdovského pobytu a posledního spočinutí vedle Rudolfa, máme výpověď o náklonnosti, kterou jsme požadovali. Zdá se tedy, že manželství bylo harmonické, i když zůstalo bezdětné a bylo předčasně ukončeno smrtí muže.

Rakouský vévoda Rudolf IV. zemřel náhle 27. července roku 1365 v Miláně. V Itálii pobýval, kvůli jednání s milánským vévodou Bernabem Visconti, se kterým dohodl sňatek bratra Leopolda Habsburského s Viridis Visconti. Rudolfovy ostatky byly provizorně pohřbeny v kostele s. Giovanni in Conca a teprve na podzim byly převezeny do Vídně a pochovány v kryptě svatého Štěpána. Kateřina ovdověla. Ztratila muže, nemohla najít útěchu ani v potomkovi z jejich společného soužití. Neexistuje žádný dokument, který by ukazoval její reakci po smrti manžela. Podle kronikáře Thomase Ebendorfera se po smrti Rudolfa měla jeho vdova Kateřina uchýlit na Perchtoldsdorf, tam po několik let zbožně žít a být pak pochována ve Vídni¹⁶⁰ Snad se ovdovělá Kateřina na pár měsíců na hrad Perchtoldsdorf ukryla a truchlila nad ztrátou manžela. Vládu v rakouském vévodství převzal sedmnáctiletý Albrecht III., mladší bratr zesnulého Rudolfa IV. Kateřina s mužem ztratila i své postavení u

¹⁵⁸ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s.178; Fišer, F., Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí, Kostelní Vydří, 1996. Literatura, vztahující se k umělecké výzdobě hradu Karlštejn: Homolka, J., Umělecká výzdoba paláce menší věže hradu Karlštejna in: Magister Theodoricus, Fajt, J.,(red.), Praha, 1997, s. 96-142; Chudárek, Zdeněk, Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV., in: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna-stav po restaurování, Všečeková, Z (ed.), Praha, 2004, s. 106-136.

¹⁵⁹ Baum, W., Rudolf IV. der Stifter, s.189.

¹⁶⁰ Thomas Ebendorfer, Chronica austriacae, Lhotsky, A. (ed.), (MGH SS. rer. Germ., NS. 13), Berlin, Zürich, 1967, s. 291.

dvora. Dne 29. prosince 1365 se ve Vídni¹⁶¹ zřekla klenotů ve prospěch Albrechta III. a Leopolda, kterým se snad kdysi pokoušela nahradit jejich brzy zesnulou matku. Mohli snad mít hezké společné vztahy, když vezmeme v úvahu, že spolu vyrůstali.

Co se dále stalo s ovdovělou, teprve třiaadvacetiletou mladou ženou? Mohla až do konce svých pozemských dní setrvávat na svých statcích v Rakousích a jen tu a tam zavítat na vévodský dvůr do Vídně. Osud si pro ni však připravil jinou cestu...

¹⁶¹ CDM IX, č.408.

5. Vdovou i manželkou

Po nenadálém ovdovění setrvala Kateřina Lucemburská v kruhu rakouských příbuzných, přinejmenším do počátku roku 1366. Zdá se, že ji její otec, císař Karel IV., povolal ke svému pražskému dvoru. Domnívám se, že by bezdůvodně do Čech nepřicestovala, její domov se nyní nacházel v Rakousích a zaopatření pro případ úmrtí manžela zaručovalo její věno. Z jakého důvodu by cestovala do Prahy? Nebylo zvykem vdov navracet se do domu otce, setrvaly v rodině, do níž vstoupily v den sňatku, pokud ovšem nebyly nuceny se opětovně provdat.¹⁶² Podceňovat myšlení a jednání Karla IV. by bylo jistě chybou, nic nedělal náhodou a pokud opravdu svou dceru pozval, korespondovalo to s jeho zájmy a ambicemi.

Kateřina byla ještě mladá a pohledná žena, jejíž ruku mohl její otec zúročit ve svých politických plánech. Jelikož papež Urban V. neschválil sňatkové spojení uherské princezny Alžběty, neteře krále Ludvíka, s rakouským vévodou Albrechtem III., nahrál tím císaři přímo do karet. Karel tedy domluvil sňatek Alžběty, dědičky uherské koruny, se svým synem Václavem. Rakouskému vévodovi Albrechtovi III. nabídl svou dceru z třetího manželství s Annou Svídnickou, Elišku. Osmiletou princezničku již však před třemi roky přislíbil Otovi V. Braniborskému.

Dne 18. března roku 1363 v Norimberku podepsal Karel IV. a Ludvík Říman (i jménem svého bratra Oty) braniborsko-lucemburské dědické smlouvy, v nichž se bavorští Wittelsbachové vzdávají práv na Marku¹⁶³ a Lužici (Dolní Lužici¹⁶⁴). Součástí jednání byla dohoda o sňatku Oty a Elišky, která měla obdržet věno 10 tisíc kop pražských grošů,¹⁶⁵ jež bylo obvyklou sumou pro české lucemburské princezny. V následujících listinách stejně datovaných se však hovořilo o věnu dvakrát tak větším.¹⁶⁶ Císař nabídl dvojnásobek jako protislužbu za to, že byli Lucemburkové zapsáni jako dědicové Marky a Lužice. Na celé transakci měl Karel IV. evidentní zájem a proto byl ochoten připlatit. Kromě toho měla sama

¹⁶² V některých případech šlo o dobrovolné vstoupení do manželství, v jiných ne. Viz Kopiczková B., *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*, s. 223-240 in: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*, Pardubice, 2006; Tomáš Štítný ze Štítného, *Knížky sestery. O stavu vdovském* in: *Knížky o hře šachové a jiné*, Šimek, F.(ed.), Praha, 1956.

¹⁶³ Označení pro Braniborsko.

¹⁶⁴ Král Jan Lucemburský získal a připojil Horní Lužici k Českému království: roku 1319 Budyšínsko a roku 1329 Zhořelecko. Podrobněji viz Bobková, L., *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem, 1993, s. 29-33.

¹⁶⁵ Riedel CDB B II., s. 445-446, č. 1055.

¹⁶⁶ AČK IV/3 č. 853 a Riedel CDB B II., s. 448, č. 1056 a s.449, č.1057.

princezna Eliška nárok na dědictví knížectví svídnicka a javorska;¹⁶⁷ všechny tyto lákavé vyhlídky zamlžoval pouze fakt, že budoucí nevěstě bylo pouhých pět let.

Na císařovu žádost byl následně oběma potencionálním snoubencům¹⁶⁸ papežem udělen souhlas ke sňatku, i přes to, že byli vzdáleně příbuzní.¹⁶⁹ O rok později na dubnovém jednání v míšeňské Pirně definitivně stanovil císař věno své dcery Elišky na 20 000 kop pražských grošů zajištěných na Lužickém markrabství se splatností šesti let.¹⁷⁰ Ota V. měl podle úmluv nárok na knížectví svídnické a javorské, v případě, že by Václav IV., prozatím jediný mužský potomek a oprávněný dědic knížectví, zemřel bez mužských potomků.¹⁷¹ Markrabě braniborský měl své manželce poskytnout obvěnění ve výši 30 000 kop grošů formou zástav na městě „*Frankenfurde an der Oder*“ (Frankfurt nad Odrou), na fojstství „*Lubus*“ (Lebus), „*Muncheberg*“ (Münchberg) s příslušenstvím, na městech „*Strusperg*“ (Strausberg), „*Mittenwalde*“ a „*Köpenik a co k němu náleželo*“.¹⁷² Všechna místa se nalézala v Nové Marce, zemi za řekou Odrou, rozdělené na správní celky, kraje Barnim, Lebus, Teltow, jež měl v držení Ota. Po projednání všech podrobností ohledně majetku a následnictví proběhly Eliščiny zasnuby na konci dubna roku 1364.¹⁷³

Pro srovnání zaopatřování manželek braniborských markrabat nemohu nezmínit místa, jež byla určena k zaopatření ženy Otova bratra Ludvíka Římana. Dne 21. června roku 1364 markrabě braniborský Ota souhlasil zapsat věno markraběnky Ingeborg¹⁷⁴ na Perleberg, Arneburg, Sebusen a Werben,¹⁷⁵ nacházející se na území Staré Marky. Lokalit je méně než v případě sňatku s lucemburskou princeznou, ale jelikož nevíme, jak výnosné tyto majetky byly, není možno říci, jestli bylo věno srovnatelně vysoké.

Ale jak již bylo řečeno, vrtkavost sňatkových plánů spočívá v jejich možné změně, pokud se naskytne ještě výhodnější partie. Císař Karel IV. byl mistrem hry ve výměnách snoubenců. Ke zklidnění vztahů s rakouskými vévody, jimž zmařil vyhlídky na zisk Uher, navrhl do Vídně za nevěstu svou mladší dceru Elišku. Na druhé straně se ale nechtěl vzdát

¹⁶⁷ Nárok na dědictví knížectví Javorska a Svídnicka měly obě děti Anny Svídnické starší Eliška a Václav (IV.).

¹⁶⁸ MVB III., č. 124.

¹⁶⁹ Otův prapradědeček Ludvík I.(1174-1231) měl za manželku Ludmilu, dceru českého knížete Bedřicha. Archiv České koruny: edice faksimilií Archivum Coronae regni Bohemiae IV/3,4 1361-1368, Šmerdová, D., Matušiková, L (edd.), Praha, 1984-87, IV/3 č. 858 a MV III., č. 125; MVB III., č. 125 a 126; Riedel CDB B II., s. 451, č. 1058.

¹⁷⁰ Stalo se tak dne 11. dubna roku 1364. AČK IV/4 č. 925 a RI VIII., č. 4030, RI VIII., č. 4028 a, RI VIII., č. 4030 a Riedel CDB B II., 467 a str. 469, č. 1074 a s. 471, č. 1075 a s. 465, č. 1072 – celá Nová Marka a země Lebus a Barnim měly připadnout k České koruně v případě, že by Eliška dědila Svídnicko a Javorsko.

¹⁷¹ RI VIII., č. 3940 a RI VIII., č. 4029; Riedel CDB B II., s. 465, č. 1072 a s. 447, č. 1056.

¹⁷² Riedel CDB B II., s. 459, č. 1069.

¹⁷³ RI VIII., č. 4031a.

¹⁷⁴ Ingeborg Meklenburská se stala od roku 1360 v pořadí již druhou manželkou Ludvíka Římana (†14.5.1365).

¹⁷⁵ Riedel CDB A VI. s. 194, č. 260.

spojení s bavorskou větví Wittelsbachů, a tak přemluvil Otu V. ke změně budoucí manželky, již se měla stát ovdovělá Kateřina. Celá situace, poněkud krkolomně vyřešená, vrhá na Karlovu politiku pragmatické světlo. Jakou roli v této hře měla sama Kateřina? Nezdá se mi, že by mladá žena, jež nabyla nešťastným způsobem částečné svobody, by krátce poté, co ztratila manžela, spěchala vlastním přičiněním pod čepec, jak někteří historici naznačovali.¹⁷⁶ Aby bylo možno lépe pochopit události, je na místě představit také druhou stranu, budoucího ženicha.

Ota V. Braniborský¹⁷⁷ se narodil Markétě Holandské (†1356), druhé manželce císaře Ludvíka Bavora (*1282-†1347) na hradě Wolfstein v Bavorsku, a to buď ke konci roku 1341, nebo na počátku roku následujícího. Přišel na svět jako sedmý císařův syn. Přirozeně tělesně slabší konstituce mu neumožňovala rychle se pohybovat. Díky jeho nedostatečné pohybové a pravděpodobně i duševní iniciativě mu v Bavorsku posmrtně přičkli nelichotivé přízvisko „Líný“. Jeho údělem po značnou část života bylo řídit se radami poručníků, rádců či zkušenějších panovníků. Nemožnost se rozhodovat samostatně a svobodně jej svazovala i v době, když již směl vládnout sám.

Po vymření braniborských Askánců roku 1320 a upevnění pozice v říši udělil Ludvík Bavor Braniborsko v léno svému nejstaršímu synovi Ludvíkovi, kterému bylo pouhých osm let. Když Ota dosáhl věku pěti či šesti let, jeho otec náhle zemřel, a tak zůstal ještě v péči své matky. Po dvou letech byl Ota svěřen do poručnictví svého nejstaršího nevlastního bratra, Ludvíka Braniborského (*1315-†1361), otcova nástupce. V roce 1351 se Otovým poručníkem stal vlastní starší bratr Ludvík Říman (*asi1328-†1365) a přibližně desetiletý chlapec byl nucen se vydat na cestu z Nizozemí, kde žil se svou matkou Markétou, do Braniborska. Na sklonku téhož roku totiž svěřil Ludvík Braniborský svým mladším bratrům Ludvíkovi Římanovi a Otovi správu Braniborska.¹⁷⁸ Společně pobývali na svěřeném území převážně v sídlech v Berlíně a Špandavě (Spandau). Na konci ledna 1360 přicestoval Ludvík Říman s bratrem Otou do Prahy, kde jim císař Karel IV. 2. února udělil braniborskou marku a Lužici v léno. Na jaře 1361 pobývali oba bratři u Karla IV., tentokrát v Norimberku, kde se zúčastnili křtu Václava IV. Ota u císaře setrval rok. Ostatně kde jinde než na císařském dvoře mohl být ve středu dění, přiučit se a získat kontakty? Poté se vrátil zpět do Braniborska.

¹⁷⁶ Zmiňuje se o tom Schultze, J., *Die Mark Brandenburg II.*, Berlin, 1961, s. 143.

¹⁷⁷ Theuner, E., *Otto der Faule* in: *Allgemeine deutsche Biographie*. Band 24, 1887; Escher, F., *Otto V. der Faule* in: *Nauwach-Pagel, Neue deutsche Biographie*. Band 19, Berlin, 1999; Schultze, J., *Die Mark Brandenburg II.*, Berlin, 1961 (reprint 2004); Bobková, L., *Markrabství Braniborské v rukou Lucemburků* in: *Korunní země v dějinách Českého státu Korunní země v dějinách Českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.-16. století*, Bobková, L., Konvičná, J. (edd.), Praha, 2005.

¹⁷⁸ *Gemeinsame Regierung Ludwig des Römers und Ottos (1360-1365)* in: Schultze, J., *Die Mark Brandenburg*, s. 132-140.

Mezitím na počátku podzimu roku 1361 zemřel Ludvík Braniborský, který stmeloval rodinné i politické vztahy.

Karel IV. se snažil získat vliv na dění na území severně od zemí Koruny české a využil tak situace ve svůj prospěch. V roce 1363, jak již bylo popsáno výše, byly uzavřeny braniborsko-lucemburské smlouvy a dohodnuty zásnuby Oty s Karlovou dcerou Eliškou. Od léta 1364 do ledna 1365 opět pobýval Ota na dvoře císaře Karla IV. Po ztrátě nejbližšího příbuzného, bratra Ludvíka Římana v květnu roku 1365, Ota ještě více než předtím hledal oporu v císaři. Císař využil odcizení braniborského markraběte s bavorskými příbuznými, aby jej ještě více k sobě připoutal. Mladý Ota navázal v podstatě na politiku svého nedávno zesnulého bratra. Snad i sám uvažoval o výměně území, která mohl považovat za lepší a výnosnější kraje. Přenechal Karlovi IV. po dobu šesti let dohled nad Braniborskem a stal se hostem císařova dvora. Poddajný markrabě braniborský se podřídil Karlově vůli a přijal oproti dřívějším dohodám za nevěstu Kateřinu Lucemburskou (císařovu dceru z prvního manželství s Blankou z Valois), s níž neměl naději na jakékoliv nároky ohledně dědictví slibovaných slezských zemí. Každopádně císař s mladým Otou manipuloval a nakládal s ním podle svých zájmů. Snad se Karel jevil Otovi jako otcovský rádce. Nejednal však v jeho prospěch, jak se na první pohled zdálo.

Největší zájem a podíl na lucembursko-braniborském spojení měl tedy císař Karel IV. a oba snoubenci se poslušně podrobili jeho vůli. Ota, patrně nadšen sličnou nevěstou, jež již nebyla dítětem, rád souhlasil. U Kateřiny je těžší dopátrat se důvodů k podvolení se sňatku s mužem, jenž jí pravděpodobně nebyl příliš sympatický. Z první zmínky¹⁷⁹ o možné svatbě mezi Kateřinou a Otou vyplývá, že s celým pražským ujednáním musí, jakkoli formální souhlas byl,¹⁸⁰ být svolná Karlova dcera. Z tohoto faktu bych usuzovala, že byla s touto dohodou seznámena až následně, tedy po šestém únoru roku 1366. V listině je ještě další podmínka uskutečnění sňatku, a tím je udělení papežské dispensy v lhůtě šesti měsíců. Povolení v případě příbuzenství bylo nutné. Císař ani papež neotáleli a dispens byl Urbanem V. vydán již za několik týdnů, dne 23. února.¹⁸¹

Velkolepá dvojitá svatba se konala v Praze již 19. března roku 1366, Albrecht III. Rakouský si vzal Elišku a Ota V. Braniborský Kateřinu.¹⁸² „*Téhož roku, ve čtvrtek před pátou nedělí postní[19.března], dal pan císař svou starší dceru Kateřinu, kterou měl s paní Blankou, vdovu po zesnulém rakouském vévodovi Rudolfovi, za manželku braniborskému*

¹⁷⁹ Riedel CDB B II., str. 475, č. 1081 a RI VIII., č. 4268.

¹⁸⁰ Podle církevního práva museli oba snoubenci souhlasit se sňatkem. Viz první kapitola.

¹⁸¹ AČK č. 951 a MV III., č. 668 a Riedel CDB B II., str. 477, č. 1083 a MVB III., č. 668.

¹⁸² RI VIII., č. 4277a; RI VIII., 7203.

*markrabímu Otovi. Rovněž téhož dne provdal svou druhou dceru, pannu Elišku, kterou zplodil s paní Annou Svidnickou, za Albrechta, staršího vévodu rakouského.*¹⁸³ Rychlý sled událostí evokuje myšlenku spěchu, aby si snad Ota či Kateřina svůj krok nerozmysleli.

Samozřejmostí by bylo, kdyby se novomanželé po svatebním veselí odebrali na své sídlo, tedy manželovo. Karel IV. měl sice propůjčenou Marku, ale Otovy majetky mu byly nepochybně k dispozici. Závislost markraběte na svém tchánovi patrně zapříčinila pobyt v jeho blízkosti. V létě se našel opět důvod k radosti a oslavě, neboť se císaři a jeho čtvrté manželce Alžbětě Pomořanské narodila dcerka Anna. Ota s Kateřinou nadále setrvali na císařském dvoře a pravděpodobně s ním i cestovali. Podle listin oba strávili podzim roku 1366 v Norimberku. Karel IV. zde na počátku října propůjčil hofmistrovi své dcery, markraběnky braniborské, roční urburu ze zlatého naleziště u hradu „*Stein*“ v Čechách.¹⁸⁴ Tím úředníkem byl Jindřich z Ziegelheimu, dříve mistr královské kuchyně.¹⁸⁵ Z Norimberku je zaznamenán i závazek markraběte braniborského „*navrátit z Rakous vyplacených 10 000 kop pražských grošů doživotního věna své manželky*“, v případě, že oba manželé zemřou bez potomků, císaři Karlovi a jeho dědicům.¹⁸⁶ Sumu by ovšem rakouští vévodové vraceli až po Kateřinině smrti. Stálo tedy Karla dvojí provdání dcery pouze jednu částku? Jak výhodný obchod dovedl uzavřít... Později císař nároky na zmíněnou sumu velkoryse přenechal svému zeti,¹⁸⁷ ovšem po konfliktu o Braniborsko dohodu z pochopitelných důvodů zrušil.

V létě roku 1367 doprovázel Karel IV. svou dceru do Spremburgu (v Dolní Lužici), aby ji předal jejímu manželovi.¹⁸⁸ Markrabě Ota byl pravděpodobně správnými povinnostmi donucen opustit pohostinnost císařského dvora, ale Kateřina setrvala v blízkosti otce. Cesta vedoucí Karlovy kroky na sever umožnila shledání manželů, což zřejmě považoval za žádoucí. Snad doporučil své dceři, aby navštívila novou, pro ni dosud neznámou zemi, či ji k tomu vedl vlastní zájem či zvědavost. Postačovaly by k tomu i čistě pragmatické důvody finanční. Naděje, že by se z markraběcího svazku narodil potomek, zde byla s ohledem na dosavadní bezdětnost Kateřiny a fyzickou slabost Oty menší než v jiných případech. Zda

¹⁸³ FRB IV. s. 534, Kronika Beneše z Weitmile., překlad Bláhová, M., Kroniky doby Karla IV., s. 237.

¹⁸⁴ Hrad Kámen nedaleko Pelhřimova. Riedel CDB B II., s. 478, č. 1085, 7. říjen roku 1366.

¹⁸⁵ V roce 1356 je uveden jako nejvyšší mistr kuchyně císařovny. RI VIII. č. 2465. V roce 1356 koupil hrad Kámen. Kavka, F., Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika I., II., Praha, 1993, s. 48.

¹⁸⁶ Právní úzus velel po smrti bezdětných manželů navrátit věno i obvěnění rodičům či nejbližším příbuzným. V tomto případě se jednalo o věno od Karla IV. Riedel CDB B II., s. 479, č. 1086, 1. listopad roku 1366 a RI VIII. s. 752, č. 7230 a AČK č. 966.

¹⁸⁷ Dne 1. listopadu roku 1366 v Norimberku. RI VIII., s. 752, č. 7230.

¹⁸⁸ „*vydal se na cestu skrz město k Budyšínu se svou dcerou z Rakouska a chtěl jí doprovodit k Spremburgu a chtěl jí předat jejímu muži markraběti Otovi braniborskému...*“ RI VIII., č. 4538a, datováno v Doksech.

Karel IV. počítal i s touto skutečností, není možno říci, patrně by mu vyhovovalo, kdyby markraběcí pár žádné dědice neměl a nároky na území, na něž pomýšlel, by zůstaly pouze jeho synovi. Avšak rok po sňatku bylo ještě brzy na to, shledat pár neplodným.

Dosud nebylo zmíněno zaopatření Kateřiny v nové pozici markraběnky braniborské. Ujednání o výši obvěnění ze strany manžela buďto plně kopírovalo dohody z roku 1364, kdy se jednalo o Elišku Lucemburskou, nebo se nedochovaly v písemné podobě. Až 30. listopadu roku 1367 v Praze schválil český král Václav své nevlastní sestře zapsání věna braniborským markrabětem Otou.¹⁸⁹ Z pozice Karlova nástupce se ho tato otázka týkala, ale ve svých šesti letech nebyl schopen o záležitostech rozhodovat a pouze připojil svůj podpis. Náplň listiny diktoval jeho otec. Jaká je to ironie, když dospělé ženě potvrzuje právo na majetek, i když formálně, malé dítě. Listina zjevně jen reagovala na podmínky, které již byly stanoveny. Další podstatnou změnou, která mohla mít vliv na postavení Kateřiny, bylo odkoupení Dolní Lužice Karlem IV., ale jménem českého krále Václava IV.¹⁹⁰ Jestli byl Ota ve finanční tísní, nebo pod tak silným vlivem svého tchána, že se rozhodl prodat část země, není jisté. Možná šlo o pojení obou příčin. Za území měl obdržet částku dvacet jedna tisíc hřiven stříbra a dvacet jedna tisíc kop pražských grošů.¹⁹¹ Oblast měl doživotně jako léno v držení Bolek II. Svídnický. Nebylo třeba pospíchat.

Na obzoru se rýsovaly podstatné problémy, které byly projednávány již delší dobu. Politické události směřovaly k rozhodnutí návratu papeže do Říma a císař v tomto aktu chtěl sehrát odpovídající roli hodnou svého majestátu. Papež Urban V. se již odhodlal jednat a vydal se zpět do Říma. Karel IV. nemohl zůstat pozadu, musel v Itálii hájit říšské i své zájmy a nemohl se nechat vyřadit z tak důležitých jednání. Na papežův popud vznikl svaz spojenců¹⁹² proti seskupení lombardských měst¹⁹³ reprezentovaných pozoruhodnou osobností, milánským vévodou Bernabem Visconti. Vladařská obratnost, peníze, moc a konexe z něj činily vlivného protivníka. Mezi dalšími důvody, proč bylo nutné se dostavit do neklidné Itálie, mělo být potlačení žoldnéřských band vojenskou silou a dodržování říšských práv a požadavků spolu s jejich přímým vymáháním.¹⁹⁴ Vše začalo nasvědčovat tomu, že si nastalé okolnosti vynutí Karlovu cestu do Říma. Oficiálním důvodem pro strastiplnou a nákladnou

¹⁸⁹ „Zapsáno na pevnostech, hradech, šlechticích, služebnících, měšťanech a obyvatelích země.“ Blíže již nebylo vyjmenováno. Riedel CDB Suppl., s. 41, č. 40.

¹⁹⁰ V roce 1364 vykoupil Karel IV. s pomocí Bolka II. Svídnického Dolní Lužici ze zástavy Wettinů a následně od Oty odkoupil veškerá práva.

¹⁹¹ Listiny datované v Gubinu 11. říjen 1367. Riedel CDB B. II., s. 482 – 491, č. 1089, 1090, 1091, 1094, 1095.

¹⁹² Liga zahrnovala města Florencii, Sienu, Perugii, Pisu, území Gonzagů (Mantova), Este (Ferrara), Carrarů (Padova), císaře Karla a neapolskou královnu Janu.

¹⁹³ Bernabo Visconti (Milán) a jeho spojenci Scalla (Verona).

¹⁹⁴ Blíže k tématu Kavka, F., Vláda Karla IV. s. 51-56 a Bobková, L., VDZKČ IV.a., s. 392.

cestu se stala císařská korunovace Alžběty Pomořanské. Vzhledem k politické situaci i faktu, že Alžběta byla čekala dítě, muselo se s cestou chvíli posečkat. V polovině února roku 1368 se české královně Alžbětě narodil syn Zikmund, nadmíru vítaný druhý mužský potomek. Děti bylo v královském lucemburském rodě zatím poskrovnu. Celý dvůr se mohl radovat při oslavě křtin maličkého prince. Markraběnka Kateřina si zajisté uvědomovala stav požehnání stát se matkou, jež jí ale stále nebyl dopřán. Necelé dva měsíce po porodu byl stanoven počátek výpravy do Itálie. Svým způsobem takové jednání vypovídá o péči o rodičku i novorozence. Po šestinedělí byl maličký princ svěcen kojné a jeho matka se postupně připravovala na dlouhé odloučení a odjezd ze země.

Kateřina Lucemburská se zúčastnila cesty do Říma¹⁹⁵ v doprovodu o pět let mladší budoucí císařovny. Ota braniborský se ale k průvodu nepřipojil. Důvodem absence mohla být slabší tělesná konstituce, či snad máme přikládat váhu jeho pozdějšímu přízvisku a spoléhat jen na jeho neochotu? Nebo snad sehrála úlohu starost o Marku po úmrtí dřívějšího správce území,¹⁹⁶ magdeburského arcibiskupa Dětricha z Portic, (†17.12.1367) jemuž Ota důvěřoval?

Také z oddělení manželského páru na dobu více jak jeden rok vyplývá, že markraběnce braniborské nepůsobilo odloučení od druhého manžela velikou bolest. Možná, že se Kateřina podvolila otci v uzavření druhého sňatku a na oplátku směla spatřit Řím.¹⁹⁷ Ba co více, putování do nejvyhlášenějšího města křesťanského světa bylo dobrodružstvím, jaké se urozené dámě často nenaskytlo. Ochota podniknout náročnou, ale nanejvýše zajímavou cestu svědčila o markraběncině dobrém zdraví. Karel IV. taktéž mohl pragmaticky využít dceřinu přítomnost na cestě při jednání s rakouskými vévody ve Vídni, s nimiž měla Kateřina zřejmě dobré vztahy. Ačkoli se český kronikář Beneš Krabice z Weitmile o císařově druhé návštěvě rozepisuje, Kateřinu vůbec nezmiňuje. Zdlouhavá a namáhavá cesta vedla přes Alpy do Friaulska, do jeho hlavního města Udine, kam vstoupil panovnický pár a jeho doprovod, ke konci dubna. Markraběnka braniborská cestovala se svou vlastní malou družinou, jež zahrnovala nejnutnější služebnice a sluhy a snad i rytíře k ochraně. V Udine se průvod zdržel sedm dní, během nichž byla Kateřina ubytována na hradě „*in domo habitacionis domini marescalci*“, ¹⁹⁸ zatímco císař s chotí bydleli ve velkém paláci. K císařově dvoru dorazil

¹⁹⁵ Literatura k dané problematice: Kubínová, K., *Imitatio Romae Karel IV. a Řím*, Praha, 2006; Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I., II.*, Prag, 1930; Pujmanová, O., *Karel IV. a Toskána in: Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha, 1986; TÁŽ, *Italské pobyty Karla IV. v kronikách Giovanniho Sercambiho in: Umění 35*, Praha, 1987, s. 498-505; Pauler, R., *Die deutschen Könige und Italien im 14. Jahrhundert: von Heinrich VII. bis Karl IV.*, Darmstadt, 1997.

¹⁹⁶ Dětrich z Portic, císařův rádce a dvorský úředník, od roku 1361 byl magdeburským arcibiskupem. V letech 1362 až 1365 spravoval Braniborskou marku.

¹⁹⁷ Jak se domnívá Lenka Bobková ve VDZKČ IV.a, s. 396.

¹⁹⁸ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, Prag, 1930, s. 104.

básník Francesco Petrarca. Celá výprava byla na tehdejší měřítko nesmírně početná, a proto se pokud to terén, zázemí a zásobování měst dovolovalo, dělila se na menší skupiny. Nakolik byl pohyb po území italských měst (ne)bezpečný, vyplývalo z politických postojů vlastníků daného území. Přes Treviso pokračovala výprava v cestě do Padovy a dále směrem k Mantově, vstříc vojskům Bernaba Visconti a jeho spojenců. Císařské ozbrojené oddíly a mezi nimi početné jádro tvořené Čechy se utábořily u Borgoforte.¹⁹⁹ Dne 10. června dorazila část průvodu s Alžbětou a pravděpodobně i Kateřinou do vojenského ležení, odkud druhý den pokračovali do Mantovy,²⁰⁰ kde byly obě dámy ubytovány v paláci Gonzagů, s nimiž měl císař dobré vztahy.²⁰¹ Oddíly spojenců neúspěšně bojovaly proti Milánským. Odlišné podnebí, nedostatek potravin, ztráty na životech, nemoci a další okolnosti přispěly k ústupu vojska k Mantově. Vzhledem k situaci se začalo jednat o uzavření míru.

Dvůr Gonzagů byl proslulý náklonností vůči umělcům, zejména malířům, a pyšnil se rozsáhlou knihovnou. Kateřina měla možnost obdivovat se italskému umění. Cesta²⁰² císařského páru směřovala do Modeny, kam zavítali na počátku srpna, kde byl dojednán mír s Bernabem Visconti a rozpuštěno císařské vojsko. Markraběnka Kateřina přijela 27. července do Bologni.²⁰³ Cestovala zřejmě další možnou trasou, jež umožnila rychlejší a pohodlnější postup italským územím. Byla v pořadí na třetím nejvýznamnějším místě co do rodu a pravděpodobně velmi často vystupovala jako samostatná osoba společně se svým doprovodem. V Bologni, náležející kurii, kde se pravděpodobně zdržela, aby si odpočinula. Nadále pokračovala odlišnou cestou od císaře. Do toskánské Pisy dorazila markraběnka braniborská již 2. září v doprovodu nejmenovaného biskupa a šedesáti rytířů.²⁰⁴ Bydlela v „*albergo del Martino*“.²⁰⁵ Stala se tudíž svědkem svržení pisánského dóžete, jenž mezitím před branami podřízené Luccy vítal císařský pár s dvorem. Karel IV. vyslal do sousední Pisy aquilejského patriarchu Markvarta, aby nastalou situaci uklidnil. Na počátku října dojel císařský pár s dvorem taktéž do Pisy a po krátkém pobytu pokračoval do Sieny. V sienské kronice se dochovala zpráva o pobytu dcery císaře „*figliuola de Lomperadore Augusta*“, jíž autor asi z uctivosti nazval tímto jménem.²⁰⁶ Markraběnka braniborská

¹⁹⁹ Leží jihovýchodně od Mantovy.

²⁰⁰ František Kavka uvádí zajímavou informaci, převzatou patrně od Gustava Pirchana: že Mantova byla veřejně ohlášena jako královnino sídlo po dobu jejího pobytu v severní Itálii. Kavka, F., *Vláda Karla IV.*, s. 71.

²⁰¹ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, s. 159.

²⁰² Podrobný itinerář Karlovy druhé římské jízdy viz Widder, E., *Itinerar und Politik: Italienzüge Karls IV.*, 1986, s. 432-445.

²⁰³ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt II.*, s. 112.

²⁰⁴ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, s. 288.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ *Annales Senenses*, Neri di Donato, (ed.) Ludovico Muratori, *Rerum Italicarum scriptores XV.*, 1729, s. 200.

s doprovodem dorazila nedlouho před císařským párem do města, kde se jí dostalo uvítání a jako čestného hosta ji ubytovali v „*albergo del Gallo*“. Kronikář uvedl, že pobyt Kateřiny a jejího dvora stál město Sienu 460 lir. Zajímavý detail, jež byl v textu uveden, je, že markraběnka jela koňmo.²⁰⁷ Tato zjištění potvrzují úvahy, že markraběnka braniborská cestovala tou dobou v jiné části průvodu než její otec a macecha. Po jejich příjezdu do města dne 12. října přesídlila Kateřina za nimi do paláce Salimbeniů.²⁰⁸ Na počest zavítání císaře do města se sloužila mše v místním dómu a Karel IV. pasoval Niccola Salimbeni na rytíře. Císař s manželkou obdrželi dar ve výši dvou tisíc lir a císařova dcera tři sta zlatých. Všichni byli náležitě uctěni a pohoštěni.²⁰⁹ Alžběta Pomořanská se v Sieně zdržela déle než císař, který se vypravil na jednání s papežem do Viterba. Kateřina mohla nadále pokračovat v cestě s nevlastní matkou.

Dne 29. října 1368 vstoupila do Říma budoucí císařovna se svým doprovodem a byla ubytována nedaleko kostela svatého Petra, jak zřejmě právem soudí Kateřina Kubínová.²¹⁰ - zatímco Gustav Pirchan se domnívá, že místem pobytu se stal nějaký hospic. Svou domněnku opírá o tvrzení ceremoniářové sbírky arcibiskupa Marcella, kde se pravilo, že „*císař podle zvyku bývá přijat v apoštolském paláci, císařovna na jiném sousedním místě*“. S poukazem na nedodržení nařízení v císařově případě,²¹¹ mohla být i jeho choť ubytována jinde. O markraběnce braniborské se text přímo nezmiňuje, tudíž předpokládejme, že byla ubytována s Alžbětou. Korunovace samotné císařovny byla něco zcela neobvyklého, korunovační řády s takovou ceremonií nepočítaly, vždy šlo o korunovaci císaře a jeho manželky.²¹² S největší pravděpodobností probíhal obřad tak, jak je zachyceno v korunovačním řádu použitým při Karlově korunovaci, s tím rozdílem, že byly vypuštěny obřady náležející pouze císaři. Císař Karel IV. byl po celou dobu ceremoniálu přítomen v plném lesku svého majestátu. Kateřina se nepochybně zúčastnila korunovace své nevlastní matky na císařovnu na svátek Všech svatých. Kde byla usazena při obřadu, se kronikář nezmiňuje, předpokládejme tedy, že zaujala

²⁰⁷ Annales Senenses, s. 199; Pirchan, G., Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I., s. 288.

²⁰⁸ Jednalo se o rodinu bohatých obchodníků a bankéřů.

²⁰⁹ Annales Senenses, s. 200. Ve výčtu bylo uvedeno množství vosku, různé sladké pochoutky, nápoje, chleba, obilí, drůbež a masa v celkové sumě tři sta zlatých. Slavnostní vjezdy do měst a rituály s tímto aktem spojené např. Borovský, Tomáš, Adventus regis v životě středověkého města in: Od knížat ke králům, edd. Doleželová E., Šimůnek R., Praha, 2007, s. 338-348.

²¹⁰ Kubínová, K., Imitatio Romae, s. 142.

²¹¹ Byl ubytován v domě kanovníků při bazilice svatého Petra. Pirchan, G., Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I., s. 302.

²¹² Korunovační řád pro korunovaci samotné císařovny máme zachovaný až od konce 15. století. Opírá se o starší předlohy, ale nemáme doklady o tom, že by vzorem byl ztracený řád použitý při korunovaci Alžběty Pomořanské. Pirchan rekonstruoval Alžbětinu korunovaci právě podle tohoto pozdního řádu, s čímž Kubínová ve své publikaci nesouhlasí. Kubínová, K., Imitatio Romae, s. 142.

místo vyhrazené pro vysoce urozené dámy patrně i se svým doprovodem, jež jí jako dceři císaře náleželo. Pro ilustraci slavnostního okamžiku, který musel zapůsobit mocným dojmem na každého, kdo mu přihlížel, připojuji popis korunovace:

„Slavnostní procesí začalo patrně až před Svatým Petrem. Snad byla císařovna vedena také do kostela Panny Marie in turri, aby ji tu oblékli do korunovačních rouch. Průvod se pak zastavil před stříbrnou bránou Svatého Petra, kde císařovna poklekla a kardinál ostijský nad ní pronesl modlitbu. Poté císařovna v průvodu pokračovala bazilikou, a jak bylo zvykem, uctila konfesorium prostrací. Stejně jako při korunovaci císaře zněly přitom litanie, které svolávaly nebeské přímlyvce. Teprve potom byla císařovna uvedena na tribunu postavenou v chóru, jak bývalo zvykem při císařských korunovacích.²¹³ Při příchodu císařovny byl již v chrámu přítomen papež i císař. Oba vstoupili nejspíše společně v liturgickém průvodu, který se konal na počátku každé papežské mše. Papež usedl na trůn v závěru presbyteria a císař na zvláště vyhrazené místo. Pak zazněl introit samotné mše “Radujme se všichni” a pokračovala bohoslužba slova až ke zpěvu aleluja před evangeliem. Tehdy vstala Alžběta Pomořanská a byla přivedena k papeži před hlavní oltář. Pontifex ji nejprve požehnal a pak ji kardinál ostijský na zádech a na rukou pomazal olejem, aby získala dar Ducha svatého, který jí měl být posilou v roli císařovny. Poté jí papež vložil na hlavu mitru, a to tak, aby rohy byly na levé a pravé straně hlavy, aby se jasně odlišila od mitry náležející biskupům, kterou byl korunován císař. Na mitru teprve vložil korunu a v modlitbě královně vyprošoval, aby se ozdobila moudrostí a ctnostmi tak, jako je dekorována touto korunou. S korunou na hlavě byla odvedena na tribunu, odkud sledovala další část mše. Po zpěvu evangelia císařovna odložila korunu, sestoupila z tribuny a položila k papežovým nohám zlato. Pod schody do presbyteria při oltáři svatého papeže Lva zůstala stát do chvíle, než jí sám papež přinesl eucharistii. Pak byla odvedena zpět na své místo na tribuně. Karel se činně účastnil a pomáhal papeži s misálem a paramenty.²¹⁴

Po skončení mše vyjela Alžběta z baziliky na koni s korunou na hlavě ulicemi Říma k Lateránu. V průběhu cesty korunovačního průvodu pasovala císařovna nové rytíře. V paláci se konala slavnostní hostina, na níž měla Kateřina jistě náležité místo. Atmosféra jedinečného momentu umocněná slavnostní výzdobou, okázalými gesty, množstvím lidu a nevšední zábavy v kulisách Říma se jistě zapsala do paměti všem účastníkům.

²¹³ Ordines-řády pro korunovaci, Korunovační řád použitý pro Karlovu císařskou korunovaci viz Die Ordines für die Weihe und Krönung des Kaisers und Kaiserin, MGH Fontes iuris germanici antiqui IX., Elze, R. (ed.), Hannover, 1960, s 133-139.

²¹⁴ Líčení korunovace převzato z Kubínová, K., Imitatio Romae, s. 143-144.

Pobyt v Římě musel udělat na Kateřinu dojem. Velké město, plné kostelů a jiných památek mimo jiné i z doby počátků křesťanství. Větší a výstavnější město nikdy nespátřila. Zatímco se Karel IV. účastnil jednání s papežem, mohla se Kateřina stejně jako Alžběta věnovat návštěvám posvátných míst. Markraběnka braniborská podle všeho měla živý zájem, podobně jako její otec, o relikvie. Kateřina Lucemburská během cesty do Itálie poslala list papeži Urbanovi V., v němž jej prosila o výsadu smět spatřit tzv. veraikon neboli sudarium.²¹⁵ Papež Urban V. její žádosti vyhověl listem z 15. srpna 1367 a udělil jí souhlas, aby mohla i se svým doprovodem „ac suis gentibus“ pohlédnout na veraikon.²¹⁶ Veraikon pravá podoba vtěleného Krista byla uložena v bazilice svatého Petra v Římě.²¹⁷ Svatá Veronika měla Ježíši Kristu na křížové cestě podat roušku, do níž si otřel obličej a na níž zůstala jeho podoba. Karel IV. si ze svého druhého pobytu v Římě odvezl jeden ze závojų, kterým byla přikryta veronika a také kopii obrazu veroniky, již si nechal na místě s povolením papeže Urbana V. namalovat. Pro Karla IV. nepřinesla cesta do Říma mnoho dlouhodobých politických úspěchů, z hlediska uměleckého však znamenala příliv nových impulsů do českého umění.²¹⁸ Ve Věčném městě se císařovna Alžběta zdržela do 23. listopadu a s ní dozajista odcestoval i její doprovod. Karel IV. v Římě setrval do Vánoc“.

Dramatická byla nepochybně i cesta zpět do Českého království. Dne 23. prosince dorazil císařský pár s markraběnkou braniborskou do Sieny a opětovně se ubytoval v paláci u Salimbeniů.²¹⁹ Ve městě došlo k dalšímu převratu a palác, ve kterém byl císař s rodinou ubytován, se ocitl v obležení, kterému nedokázali zabránit ani císařští vojáci. Karel IV. nastalou situaci diplomaticky vyřešil ve svůj prospěch. Také císařovna Alžběta s Kateřinou byly nuceny okolnostmi uskromnit se ve svých nárocích na stravu.²²⁰ Měsíc po příjezdu průvod s císařem v doprovodu měšťanů opustil město a vydal se dále na sever.²²¹ Kateřina a její dvorní dámy s celým doprovodem se zdržely v Sieně déle společně s kardinálem Guidem de Boulogne²²² a markrabětem z Monferrat.²²³ Markraběnka braniborská pod ochranou

²¹⁵ Kubínová, K., *Imitatio Romae*, s. 265.

²¹⁶ „Dne 15. srpna 1368 před Montemflasconem, ukládá papež kapitulnímu chrámu svatého Petra de Urbe, aby ukázal kapesník Páně Kateřině, dceři císaře Karla IV., která kvůli korunovaci navštíví město Řím.“ MVB III., č. 1009.

²¹⁷ Pro individuální zhlédnutí veroniky dával papež totiž obvykle zvláštní povolení viz Kubínová, K., *Imitatio Romae*, s. 145.

²¹⁸ Olga Pujmanová, Karel IV. a Toskána in: *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha, 1986, s. 168-181.

²¹⁹ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, s. 348.

²²⁰ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, s. 356-357.

²²¹ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, s. 359.

²²² Widder, E., *Itinerar und Politik*, s. 336.

²²³ „In Siena rimase una sua Figliuola, e Dame, e tutto suo arnese, e'l Marchese di Monferrato, e'l Cardinale“ *Annales Senenses*, s. 207.

markraběte Jana z Montferrat²²⁴ a jeho lidí odjela ze Sieny až dne 29. ledna roku 1369, tedy sedm dní po císařském páru.²²⁵ Markrabě doprovodil Kateřinu přes město Florencii²²⁶ do Luccy k císařskému dvoru. Jak dlouho zůstala ve městě, je otázkou, císařovna opustila Luccu 10. července a Karel IV. o několik dní později. Na zpáteční cestě se však Kateřina zastavila v Benátkách a poté poslala svůj doprovod přes Treviso do Friaulska.²²⁷ Po překonání alpských průsmyků stanula Kateřina na rakouské půdě. Jak soudí i František Kavka, Kateřina Braniborská Itálii opustila dříve než císař i císařovna.²²⁸

Kdy přesně se Kateřina vrátila z Itálie a kam směřovaly její první kroky s určitostí nelze říci. Pokud by přijela zároveň s císařovnou, jež byla slavnostně uvítána v Praze dne 20. srpna roku 1369, potom by nesouhlasily údaje z listin, které markraběnka braniborská vydala o dva měsíce dříve v braniborských zemích. Proto se domnívám, že se Kateřina nezdržela v Lucce tak dlouho, aby již v červnu mohla být na svých věnných statcích. Ota braniborský pobýval po dobu manželčiny nepřítomnosti v Braniborsku, jeho listiny z této doby byly datovány na různých místech.²²⁹ Markrabě se v nepřítomnosti císaře dostal z jeho přímého vlivu a začal naslouchat wittelsbašským příbuzným, šlechticům z Marky a zejména rádci a hofmistrovi Klausovi z Bismarcku. V- době, kdy mohla být již Kateřina přítomna na území Braniborska, se Ota V. zdržoval ve své rezidenci v Berlíně. První Kateřininy listiny jako markraběnky braniborské jsou z třetího června roku 1369.²³⁰ V jedné potvrzuje městu Ratenau, svému věnnému statku, soudní privilegium. Ve druhé potvrzuje práva a svobody městu Spandau, v němž je listina i datována. Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že Kateřina pobývala taktéž v Berlíně a při té příležitosti zajela do Spandau vyřídit potřebné náležitosti týkající se jejího majetku. Přítomnost Kateřiny Lucemburské v Ratenau by nepřímou mohla doložit jedna umělecká památka. Jak se totiž domnívá historik umění Jiří Fajt,²³¹ markraběnka braniborská se stala pravděpodobně objednavatelkou oltářního retáblu pro zdejší farní kostel Panny Marie a svatého Ondřeje. Nádherný oltářní retábl s malovanými křídly a se sochou Madony uprostřed světíc s apoštoly odkazuje na umění pražského dvora.

²²⁴ Nachází se na severozápadě Itálie, v oblasti Piemontu.

²²⁵ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, s. 360.

²²⁶ Zdá se být zvláštní, že by cestovali přes město, které bylo protiříšské a se kterým byla uzavřena mírová smlouva 28. února. Císař se důsledně vyhýbal cestování přes území Florencie a záměrně volil delší trasy. Při zpáteční cestě císařovna Alžběta projela florentským územím za doprovodu zvláštního poselstva.

²²⁷ Pirchan, G., *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I.*, s. 434.

²²⁸ Kavka F., *Vláda Karla IV.* s. 90.

²²⁹ Byl to převážně Berlín a dále Tangermünde, Havelberg, Königsberg, hrad Liebenwalde atd. Viz Riedel CDB.

²³⁰ Riedel CDB A VII. s. 424, č. 28; A XI., s. 58, č. 84.

²³¹ Karel IV. císař z Boží milosti. *Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*, Fajt, J. (ed.), Praha, 2006, s. 232.

Další doklad o činnosti markraběnky braniborské je ze dne 24. prosince téhož roku, kdy potvrdila městům a manům ve fojtství Lebus a Drossen jejich práva.²³² Konfirmace se jmenovitě vztahovala k městům Frankfurt nad Odrou, Müncheberg, Drossen a Lebus. Jednalo se o totožná místa, která byla v roce 1364 přislíbena věnem Elišce. A jelikož postrádáme v písemné podobě přesné určení zaopatření ze strany manžela pro Kateřinu, lze předpokládat, že tedy s nejvyšší pravděpodobností obdržela stejné statky slibované již Elišce. Po svém návratu z Říma se markraběnka patrně začala starat o zajištění vlastních příjmů v Braniborsku. V její titulatuře se objevilo kromě obvyklého „*Marggreuinne tu Brandenburgk*“ i „*unde tu Lusiz*“. O to více je to zvláštní, když v této době patřila obojí Lužice Karlovi IV. a jeho dědicům, neboť Bolek II. Svídnický zemřel 28. července roku 1368. Problematické je i místo vydání listiny, které nebylo z neznámého důvodu uvedeno. Kateřina se nacházela buď v Braniborsku, na cestách po svých věnných statcích, nebo pobývala na dvoře svého otce. Její manžel Ota se stále pohyboval na území Marky a já bych se přikláněla k domněnce, že pobývala někde na svých majetcích. Nákladná výprava do Říma jistě zatížila její finanční možnosti. Přinejmenším bych pokládala za přiměřené okolnostem, že by navštívila všechny lokality a obhlédla jejich stav a kapacitu. Zdá se mi, nakolik jsem měla příležitost poznat Kateřininu povahu, že to byla rozumná a praktická žena, jež se starala o své zájmy .

Na svátek Tří králů roku 1370 při příležitosti oslavy návratu Karla IV. z Itálie do sídelního města království se u pražského dvora po dvouleté přestávce objevil braniborský markrabě, s největší pravděpodobností i se svou chotí. Ota, jehož politika se za dobu Karlovy nepřítomnosti (pod vlivem spojenců dánského krále Waldemara IV. a vévody Magnuse I. Brunšvicko-Lünenburského) osamostatnila, měl plány na získání držav meklenburského vévody na území tzv. Uckermarky.²³³ Karel jako zkušený diplomat prohlédl zeťovy záměry, jež mu kazily jeho vlastní jednání a snažil se jej zbavit spojenců.

Ota s Kateřinou zřejmě setrvali v Praze. Jelikož byla císařova kancelář zahlcena po svém návratu různými záležitostmi, další potvrzení dceřina věna (spíše souhlas s jeho rozšířením, jak se domnívám) se uskutečnilo až nyní. K 24. červnu roku 1370 byly sepsány tři listiny od čelných příslušníků rodu Lucemburků, kteří souhlasili s doživotním věnem Kateřiny, jež jí připsal její manžel Ota Braniborský. Jednu listinu vydal Karel IV.,²³⁴ další

²³² Riedel CDB A XX. s. 238, č. 74.

²³³ Podrobněji Kavka, F., Vláda Karla IV. a Bobková, L., VDZKČ IV.a.

²³⁴ RI VIII., č. 4854 a Riedel CDB A XI., s. 59, č. 85.

byla vyhotovena jménem českého krále Václava²³⁵ a poslední potvrdila moravská větev rodu, markrabě Jan se svými syny Joštem, Soběslavem a Prokopem.²³⁶ Zde se ukázala důležitost Braniborska pro Karla IV. a nutnost schválení přepisu majetku všemi příslušníky mužské části rodu (výjimkou byl dvouletý Zikmund), kteří přicházeli v úvahu při dědictví území. Konkrétně se jednalo o lokality, které již Kateřina navštívila, Spandau a Ratenau, a dalších, které nebyly dosud zmíněny: „*Nauen, Arnswalde, Kungesberg, Drawenburg, Friedberg, Waldenburg, Jankou, Landisberg, Neuen Berlin, Lipin, Soldin, Schonensliz, Morin, Bernwalde, Kusterin, Bernow, Caliz, Nurnberg, Retz a jiných městech, hradech, rytířích, služebnících, měšťanech, obyvatelích země a vše co k tomu náleží.*“ Lokality se nacházely v rozličných částech Marky.²³⁷ Snad bylo předchozí zajištění nedostačující, či méně výnosné, jak předpokládali a markraběnka braniborská nebyla schopna společně s výdaji za cestu do Itálie pokrýt všechny své výdaje.

Fakt, že se Kateřina dostala do finanční tísně, by potvrzovala listina jejího otce ze stejného roku. Z regestu vyplývá, že markraběnka braniborská v důsledku peněžního závazku zastavila nějaké své šperky šlechtici Wolfgangovi von Winden.²³⁸ Do splacení dluhu měl klenoty u sebe uložit písař české královské komory Pavel z Jenštejna.²³⁹ Kateřina tedy pobývala na pražském dvoře, zatímco její manžel se nacházel v létě roku 1370 v Braniborsku.²⁴⁰ V červnu roku 1370 se císařovně Alžbětě narodil druhý syn Jan. K císařskému dvoru do města Norimberku zavítal markrabě braniborský na svatbu českého krále Václava s dcerou Albrechta Bavorsko-Straubing Johannou²⁴¹, která se uskutečnila v Norimberku v září 1370. Dobré vztahy tchána se zetěm se začaly rozplývat. Karel IV. se snažil zbavit markraběte braniborského dědictví ještě za jeho života.²⁴² Snad si Ota uvědomil, že je v sázce jeho budoucnost a začal o Braniborsko bojovat.

Ota se sblížil s bavorskými příbuznými a urovnal své vztahy k nim. Patrně jej podnítili k obnovení dědických nároků ve svůj prospěch. Markrabě braniborský Ota v půli měsíce

²³⁵ Riedel CDB B II., str. 506, č. 1111.

²³⁶ Riedel CDB A XI., s. 60, č. 86.

²³⁷ Viz mapa věnných měst Kateřiny Braniborské v příloha č. 2.

²³⁸ Dne 24. listopadu roku 1370 v Praze, RI VIII., č. 4914. Rakouský šlechtic, který měl majetek u Vídně. Mohl být členem Kateřinina dvora.

²³⁹ RI VIII., č. 4914. Pavel z Jenštejna byl finančník a důvěrník císaře, otec pozdějšího arcibiskupa pražského Jana z Jenštejna a bratr Michala z Vlašimi a Jana zvaného Očko, taktéž metropolity pražského.

²⁴⁰ Riedel CDB A XXIV., s. 82, č. 137.

²⁴¹ Albrecht I. Bavorský (Straubing - území v dolním Bavorsku) a hrabě holandský (*1336 - †1404) byl starším bratrem Oty V. Braniborského.

²⁴² Podrobněji Kavka, F., Vláda Karla IV., s. 113-114.

dubna obnovil dědická práva bavorských vévodů na Braniborsko. Fridrich Bavorský,²⁴³ Otův nevlastní synovec, dorazil v dubnu roku 1371 do Marky a přijal zde hold jako Otův dědic. Tím se podle Karla IV. dopustil porušení následnických úmluv s Lucemburky. Dne 10. června vydal Ota V. prohlášení, v němž vysvětloval své jednání.²⁴⁴ V reakci na jeho konání vyhlásil Karel IV. dne 21.června zeti nepřátelství. Na počátku července císař vytáhl s vojskem do Braniborska a zmocnil se Münchbergu. Město bylo věnným statkem Kateřiny. Jeho zabráním vojskem ztížil otec dceři přísun financí. Karlovi šlo v této chvíli o víc o celou zemi, Kateřině mohl ztrátu vynahradit. Snad právě ve chvíli napjatého očekávání konfliktu vydala dne 8. června markraběnka braniborská Kateřina ujištění pro město Ratenau a všechny majetky, které jí byly připsány k věnu.²⁴⁵ Chybělo místo vydání. Listina byla, jak se domnívám, sepsána v Praze. V Marce nebylo momentálně bezpečno, pokud měla Kateřina ještě v úmyslu ji navštívit. Její otec byl velmi silným protivníkem a možná pochopila jeho záměry. Ota nebyl natolik schopný jako Kateřinin první manžel, který měl pevnou základnu ve svých zemích. Markraběnka vyčkávala, jak se situace vyvine, musela si uvědomovat, že se hraje také o její budoucnost.

Země Koruny české napadli Otovi stoupenci Ludvík Uherský a jeho wittelsbašti příbuzní a Ludvík Uherský. Ke všemu byl v bitvě u Baesweileru zajat císařův bratr Václav Lucemburský.²⁴⁶ Šance na vítězství neměla jistě ani jedna strana. Ota, podpořen míšenskými Wettiny, uzavřel s císařem dne 16. října v Pirně příměří na dvě léta. Karel IV. získaný čas využil k získání spojenců i lepších pozic, mimo jiné si naklonil Wettiny dohodnutým svazkem své dcery Anny se synem míšenského markraběte Fridricha II.²⁴⁷ S králem Ludvíkem dojednal návrh sňatku jeho dcery Marie se Zikmundem Lucemburským. Otovi zůstali pouze s jediní spojenci - Fridrich a Štěpán Dolnobavorští. V červnu roku 1373 vypršelo příměří a o měsíc později vytáhl císař proti markraběti braniborskému s přesilou. Výpravy se zúčastnil také dvanáctiletý Václav IV. a několik českých šlechticů. Cestou císařské vojsko dobylo město Lebus, které bylo připsáno taktéž Kateřině. Osamocení a obléhaní Wittelsbachové neměli naději setrvávat v odporu proti císaři. Před pevností Fürstenwalde byl 15. srpna 1373 zpečetěn mír a tím i další vývoj Braniborska. Karel IV. nakonec odkoupil Braniborsko za nemalou sumu 500 tisíc zlatých, z části zajištěných v Horní Falci a Otovi připadla ještě roční

²⁴³ Bavorský vévoda Štěpán II., syn Ludvíka Bavora z prvního manželství a nevlastní bratr Oty V. Braniborského, měl tři syny: Štěpána III., Fridricha a Jana II.

²⁴⁴ Riedel CDB B II., s. 509, č. 1115.

²⁴⁵ Riedel CDB A XXIV., s. 383, č. 84.

²⁴⁶ Nedaleko Cách se setkala vojska Václava Lucemburského a vévody jülišského Viléma VI. K Václavovi Lucemburskému naposledy Jana Fantysová-Matějková, Zapomenutý vévoda Václav Lucemburský (1337-1383), in: DaS 32, 1/2010, s.32-35.

²⁴⁷ CIM II., s. 678, č. 518.

renta ve výši 3 000 kop pražských grošů. Z tohoto příjmu mělo být vyplaceno věno potencionálním dcerám Oty Braniborského, které ovšem nikdy neměl. Také mu zůstal doživotně kurfiřtský hlas a úřad říšského arcikomorníka.²⁴⁸ V říjnu roku 1373 v Praze Karel IV. před zraky Oty V. udělil Braniborsko v léno všem svým třem synům. Karel IV. vydal dne 29. června 1374 listinu, již začlenil Braniborské markrabství k České koruně. Po této ponižující události se osamocený Ota uchýlil na své nové území. Za místo pobytu si zvolil hornofalcké město Sulzbach, které spolu s dalšími místy v tzv. Neuböhlen připadlo Otovi jako zástava. Kateřina zůstala u dvora svého otce, na neutrální půdě, kde jí bylo zajištěné veškeré možné pohodlí a společnost. Před Bohem a světem byla vdanou ženou, ale se svým mužem si zřejmě nerozuměla a poté, co zmizela naděje na společného dědice se pravděpodobně ani jeden z nich už nenamáhal žít společně. Vydali se každý svou cestou. Údajně našel nepochopený Ota útěchu v náručí prosté ženy. Ota V. zemřel 15. listopadu roku 1379 na hradě Wolfstein. Jeho ostatky byly pochovány v klášteře Seligenthal, který založila jeho praprababička Ludmila Česká.

Ota s určitostí odešel ze života Kateřiny po ztrátě Branibor, i když jejich vztah nejspíš vyhasl již dříve. Oslovení, používané v listinách Oty pro svou manželku - „*unsern lieben husfrowen Katharine*“, bylo spíše zdvořilostní. Zdá se, že pár nyní k sobě poutala pouze povinnost sňatku, bližší pouto si zřejmě nebyl schopen mezi sebou vytvořit. Kateřina žila - v rámci možností tehdejší společnosti - samostatný život. Její dny plynuly bez většího rozruchu a zájmu o její osobu.

Ještě v září roku 1373 zemřela nevlastní sestra Eliška, teprve patnáctiletá dívka, se kterou se společně vdávaly. Rodinný život na otcově dvoře pokračoval. Koloběh života a smrti je nerozlučně propojen. Císařovna Alžběta porodila ještě dva syny, z nichž jeden záhy zemřel, a dceru Markétu. Holčičku opět pojmenovali po Karlově babičce. Zvláštní ovšem bylo, že si další generace Lucemburků dávala na čas, což si příslušníci rodu i jejich současníci již tehdy museli uvědomovat.

Karel IV. byl stále činorodý muž, i v pokročilejším věku hodně cestoval a snažil se uskutečnit své záměry. Posledním velkým podnikem, ke kterému upnul všechny síly, byla Václavova korunovace římským králem. Prosadit volbu za života římského císaře bylo velmi obtížné. Všichni zainteresovaní se obávali, aby se titul nestal dědičným. Také proto Karel IV. vyšel vstříc rakouskému vévodovi Albrechtu III. a podle dohody z 25. prosince roku 1374 mu přislíbil dát po dceřině smrti Kateřinino obvěnění zajištěné na hradě Kreutzensteinu, městech

²⁴⁸ S právem výkupu ze strany Karla IV. a jeho dědiců. Bobková, L., Markrabství branoborské v rukou Lucemburků, s.164-169.

Eggenburg a Laa, z příjmů soudu v Krems a mýtu ve Stein.²⁴⁹ Příjmy ze zastavených statků však za jejího života plynuly Kateřině dále.

Poslední listina, kterou Kateřina Lucemburská vydala, je z 29. července roku 1376. Byla sepsána v Českých Budějovicích a Kateřina v ní postoupila své hofmistryni Kateřině z Polenska 20 kop grošů pražských z ročního úroku města Budějovic. Je v ní titulována jako „*markraběnka Braniborská, falckraběnka rýnská a vévodkyně Bavorská*“²⁵⁰

O dva roky později zesnul na sklonku listopadu roku 1378 Kateřinin otec, císař Karel IV. Dcera se nepochybně zúčastnila posledního rozloučení. Jak již bylo řečeno, rok poté zesnul její druhý manžel Ota. Kateřina byla ve svých sedmatřiceti letech volná. V Čechách ji již nic nedrželo. Naděje na dítě zmizela v nenávratnu ruku v ruce s jejím mládím. Po letech se vrátila do Rakous na svůj věnný statek Perchtoldsdorf u Vídně, kde žila v klidu a ústraní. Kateřina Lucemburská zemřela ve svém sídle Perchtoldsdorfu dne 26. dubna 1395. Nechala se pohřbít po boku milovaného manžela Rudolfa v chrámu sv. Štěpána ve Vídni. Osud ženy, která neměla děti, upadlo po smrti manžela v zapomnění.

²⁴⁹ 31. květen 1378 v Praze. RI VIII., s. 494, š. 5909.

²⁵⁰ CIM 2. díl, s. 695, č. 530. V poznámce u regestu se uvádí, že Budějovice platily ročně do královské komory 200 kop grošů.

Závěr

V této práci jsem se snažila podrobně popsat životní příběh Kateřiny Lucemburské, na jejímž příkladu jsem chtěla ukázat různé stránky ženského údělu.

Kateřina Lucemburská prošla všemi třemi fázemi ženského života, panenstvím, manželstvím a vdovstvím. Jedna životní role - mateřství - však zůstala Kateřině odepřena. Svou úlohu ve zdánlivě neplodnosti podle mého názoru musely sehrát i okolnosti psychického rázu - Kateřina byla v dětství svědkem následků úmrtí rakouské vévodkyně Johany při porodu. Osamocenost a zármutek, který vyvolal odchod manželky a matky šesti dětí, musela pociťovat na vlastní kůži, neboť s nimi vyrůstala jako se sourozenci.

Z lucemburských princezen nebyla sama, která nepoznala, jaké je to být matkou. (Pouze Jitka přivedla na svět několik dětí a Markéta porodila syna, který ale zemřel v dětském věku.) Ani Synové Karla IV. na tom v tomto ohledu nebyli nejlépe. (Zikmund a Jan měli každý po jedné dceři.) U Lucemburků se ve všech liniích projevovala vyčerpanost rodu, která časem vyústila ve vymírání v mužské linii. Lucemburskou krev předala svým dětem pouze Alžběta, dcera Zikmunda.

Kateřina Lucemburská se dožila na tehdejší dobu slušného věku padesáti tří let. Paradoxně možná i proto, že sama nebyla vystavena následkům porodů. Fyzickou odolnost zřejmě zdědila po svém otci, který po celý život mnoho cestoval. Kolik toho za svůj život nacestovala Kateřina, je těžké odhadnout, neboť podle listin, které vydala, není kvůli nedostatku materiálu možné sestavit itinerář. I podle toho mála, co o ní vypovídají prameny, však lze rozlišit mezi vztahy, jaké jí poutaly k jejím manželům. Rudolfa milovala a následovala, oproti tomu Otu pouze snášela - a pokud jí to okolnosti dovolily, vyhýbala se mu. V životech Kateřininých manželů se však i přes jejich rozdílnost dá najít paralela: oba se po čase vzepřeli vůli jejího otce - císaře, kterého zpočátku obdivovali a ctili.

Další princezny lucemburského rodu však měly neméně silné osudy jako Kateřina. Dají se rozdělit na několik typů: (Pro bližší určení těchto žen uvádím země, kam byly provdány, protože samotná jména bývala udělována opakovaně.)

1) Dívky a ženy, které zemřely v dětství, nebo krátce po zasnubách či sňatku. Patří sem: dcery Karla IV. Markéta (Uhry), Eliška (Rakousy); dcery Jana Lucemburského Anna (Rakousy) a Eliška; sestra Jana Lucemburského Beatrix (Uhry).

2) Manželky, které však zemřely dříve než jejich manželé: z dcer Karla IV. mezi ně patří Anna (Anglie), Markéta (Norimberk); z dcer Jana Lucemburského Jitka (Francie), ze sester Jana Lucemburského Marie (Francie).

3) Vdovy, které přežily své manžely: dcera Karla IV. Kateřina (Rakousy, Branibory); dcera Jana Lucemburského Markéta (Dolní Bavorsko), dcera Zikmunda Alžběta (Rakousy); dcera Jana Zhořeleckého Eliška (Brabantsko, Bavorsko).

Z tohoto přehledu vyplývá několik zjištění: dívky často umíraly velmi mladé (okolo patnáctého roku věku). Zároveň jsou z hlediska dynastické politiky zajímavé údaje o zemích, kam byly princezny provdávány. Opakující se názvy zemí totiž ukazují, která spojení si přáli Lucemburkové navázat nebo udržovat.²⁵¹ Pouto, které se na základě dynastického propojení mělo vytvořit, bylo v případě brzkého skonu dívky velmi slabé - tudíž se hledaly cesty, jak je opětovně utužit novým svazkem. Pokud tedy žena ovdověla, její mužští příbuzní (otec, bratr) se ji snažili opětovně provdat i proti její vůli. Stejně tak muži se po smrti manželky z dynastických důvodů znovu ženili. Ohledy na city jednotlivých aktérů se nebraly v potaz, přistupovalo se k nim pouze jako k objektu sňatkové politiky, což se značně podepisovalo na jejich psychické stránce.

S dynastickými sňatky úzce souvisí také téma věna, které se vine jako červená nit celou touto prací a osudy všech princezen. Tvořilo nutnou složku existence žen, proto jsem se k němu přirozeně vracela. Ženy byly majetkově nezávislé pouze skrze jeho zajištění. K majetku se vázaly skoro všechny listiny, v nichž byly princezny zmiňovány.

Společenské role, jež jim středověká společnost nabízela, pravděpodobně neuspokojovaly všechny ženy. V rámci svých možností se jistě snažily přizpůsobit se okolnostem a alespoň v okruhu svých pravomocí si pro sebe vytvořit svůj vlastní svět, řízený podle jejich potřeb a představ.

V životech jednotlivých Lucemburkoven se dají vysledovat různé paralely, společenské role a schémata se stále opakovala, jednotlivé příběhy byly však individuální.

Nahlédnutí do života ženy 14. století ukazuje, že žít ve středověku nebylo zdaleka tak romantické a dobrodružné, jak by se mohlo zdát z historických románů či filmových zpracování. Z pohledu člověka 21. století strádaly obzvláště ženy nelaskavým zacházením, psychickým tlakem a nevhodnou péčí v době těhotenství a šestinedělí. Pochybuji, že by se někdo z dnešní doby chtěl skutečně ocitnout v jejich kůži.

²⁵¹ Viz příloha č. 3.

Domnívám se však, že je možné pohlížet na 14. století ženskou optikou a v této práci jsem se tak snažila činit a vysledovat mezi řádky pramenů tento jiný úhel pohledu, neboť prameny promlouvají i tím, že o některých událostech a situacích vlastně úmyslně (či neúmyslně) mlčí.

Studium životních příběhů lucemburských princezen mi umožnilo zamyslet se do hloubky nad údělem žen ve středověku. Toto téma je mi tím bližší, čím víc se jím zabývám. V mnohých ohledech jsem získala nové poznatky a celkově pro mě byla práce velkým přínosem, doufám proto, že stejně poslouží i svým čtenářům.

Prameny

- Annales senenses, Nerio Donati, *Rerum Italicarum scriptores* XV., Muratori L. (ed.), 1729, s. 131-294
- Archiv České koruny: edice faksimilií Archivum Coronae regni Bohemiae IV/3,4 1361- 1368, Šmerdová, D., Matušíková, L (edd.), Praha, 1984-87
- Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihre Regenten, I,II., Riedel, A. F (Hrsg.), Berlin 1838-1869
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI, VII, IX, Ritter von Chlumecký, P., Chytil, J., Brandl, V. (Hrsg.), Brünn, 1854-75
- Codex juris Bohemici, II/2: Jus terrae atque curiae seculi XIV, Jireček, H. (ed.), Pragae, 1870
- Codex iuris municipalis regni Bohemiae (Sbírka pramenů práva městského království Českého): II. díl, Čelakovský, J. (ed.), Pragae, 1895
- Fontes Rerum Bohemicarum IV., J. Emler (ed.), Pragae, 1884
- Heinricus Dapifer de Diessenhofen, Chronik (1316-1361), aus den Nachlassen J. F. Boehmer's, Huber, A. (ed.) in: FRG. IV, Stuttgart, 1868
- Die Chronik Heinrichs Taube von Selbach mit den von ihm verfassten Biographien Eichstätter Bischöfe, Bresslau, H. (ed.), (MGH SS. rer. Germ., NS. 1,) Berlin, 1922
- Die Chronik des Mathias von Neuenburg, Hofmeister, A. (ed.), (MGH SS. rer. Germ., NS. 4), Berlin 1924-40
- Karel IV. Literární dílo, Pavel, J., Mašek, R. (překl.), Praha, 2000
- Kroniky doby Karla IV., Pavel, J., Bláhová, M., Zachová, J. (překl.), Praha, 1987
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, I (Acta Clementis VI., 1342-1352), Klicman, L. (ed.); II (Acta Innocentii VI., 1352-1362), Novák, J. F. (ed.); III (Acta Urbani V., 1362-1370), Jenšovský, F. (ed.); IV (Acta Gregorii XI, 1370-1378), Stloukal, K. (ed.); V (Acta Urbani VI. et Bonifatii IX., 1378-1396), Krofta, K. (ed.), Pragae, 1903-1954
- Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften, Seemüller J. (ed.), (MGH SS. Deutsche Chroniken 5/1-2), Hannover, 1890
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, III (1311-1333), IV (1333- 1346), Emler, J. (ed.), Praha, 1890, 1892; V/1-2 (1345-1350), Spěváček, J.

- (ed.), Praha, 1958-1960; V/3 (1350-1352), Zachová, J. (ed.), Praha, 2000; VI/1-3 (1355-1358), VII/1-5 (1358-1363), Mendl, B., Linhartová, M. (edd.), Praha, 1928-1963
- Regesta Imperii, Bd. VIII: Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346-1378, Böhmer, J. F., Huber, A. (Hrsg.), Innsbruck, 1877
- Erstes Ergänzungsheft zu den Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346-1378, Huber, A. (Hrsg.), Innsbruck, 1889
- Thomas Ebendorfer, Chronica austriacae, Lhotsky, A. (ed.), (MGH SS. rer. Germ., NS. 13), Berlin, Zürich, 1967
- Zbraslavská kronika Chronicon Aulae regiae, Heřmanský F. (ed.), Praha 1976
- Monasterium AT Österreich, Noe Niederösterreich, fond Ybbs, OCist - Ybbs, Zisterzienserinnen (1234-1656), dostupné z : <http://www.monasterium.net>
- Monasterium AT Österreich, Noe Niederösterreich, fond Zwettl, OCist - Zwettl, Zisterzienser (1055-1742), dostupné z : <http://www.monasterium.net>

Literatura

- Baum, Wilhelm, Rudolf IV. der Stifter: seine Welt und seine Zeit, Graz; Wien, Köln, 1996
- Bejblík, Alois, Shakespeare a dobrá královna Anna, Praha, 1989
- Bobková, Lenka, Markrabství Braniborské v rukou Lucemburků in: Korunní země v dějinách Českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.-16. století, Bobková, L., Konvičná, J.(edd.), Praha, 2005
- Bobková, Lenka, Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně, Ústí nad Labem, 1993
- Bobková, Lenka, Velké dějiny zemí Koruny české IV. a , b, Praha, Litomyšl, 2003
- Duby, Georges, Rytíř, žena a kněz. Manželství ve Francii v době feudalismu, Praha, 2003
- Ennen, Edith, Ženy ve středověku, Praha, 2001
- Erziehung und Bildung bei Hofe. Residenzenforschung Bd. 13., Wettlaufer, J., Paravicini, W. (Hrsg.), Stuttgart, 2002
- Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit. Residenzenforschung Bd. 11., Hirschbiegel, J., Paravicini, W. (Hrsg.), Stuttgart, 2000
- Feuchtmüller, Rupert, Die Imitatio Karls IV. in den Stiftungen der Habsburger in: Kaiser Karl IV.: Staatsmann und Mäzen, Seibt, F. (Hrsg.), München, 1978, s. 378-386
- Feuchtmüller, Rupert, Kunst in Österreich. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart, Band I., Wien, 1972
- Fišer, František, Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí, Kostelní Vydří, 1996
- Hamann, Brigitte, Habsburkové Životopisná encyklopedie, Praha, 1996
- Hoensch, Jörg K., Lucemburkové. Pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308-1437, Praha, 2003
- Chudárek, Zdeněk, Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV., in: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna-stav po restaurování, Všecková, Z. (ed.), Praha, 2004, s.106-136
- Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV., Vaneček, V. (ed.), Praha, 1984
- Kavka, František, Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky, Praha, 2002
- Kavka, František, Karel IV. Historie života velkého vladaře, Praha, 1998

- Kavka, František, Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika I.,II., Praha, 1993
- Kavka, František, Život na dvoře Karla IV., Praha, 1993
- Kopičková, Božena, Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské společnosti, in: Práce Historického ústavu ČAV. Řada A- Monografie. Sv. 4., Praha, 1992
- Kopičková, Božena, Urozená paní, in: Člověk českého středověku, Nodl, M., Šmahel, F. (edd.), Praha, 2002, s. 57-91
- Krügerová, Kristina, Řády a kláštery. 2000 let křesťanského umění a kultury, Praha, 2008
- Kubínová, Kateřina, Imitatio Romae Karel IV. a Řím, Praha, 2006
- Kubínová, Kateřina, Panovnické postavy v závěru schodištních maleb in: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna-stav po restaurování, Všetečková, Z. (ed.), Praha, 2004, s. 23-35
- Lebe, Reinhard, Království jako věno. Sňatková politika v dějinách, Praha, 1999
- Lhotsky, Alphons, Geschichte Österreichs. Seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281-1358), Wien, 1967
- Martinic, Georg Clam, Österreichisches Burgenlexikon. Burgen und Ruinen, Ansitze, Schlösser und Palais, Linz, 1992.
- Mezník, Jaroslav, Lucemburská Morava 1310-1423, Praha, 1999
- Ohler, Norbert, Cestování ve středověku, Praha, 2003
- Pernoud, Regine, Žena v době katedrál, Praha, 2002
- Pirchan, Gustav, Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I., II., Prag, 1930
- Pujmanová, Olga, Karel IV. a Toskána in: Itálie, Čechy a střední Evropa, Praha, 1986, s. 168-181
- Pujmanová, Olga, Italské pobyty Karla IV. v kronikách Giovanniho Sercambiho in: Umění 35, Praha, 1987, s. 498-505
- Saul, Nigel, Richard II., New Haven, London, 1997
- Seibt, Ferdinand, Karel IV. Císař v Evropě (1346-1378), Praha, 1999
- Schultze, Johannes, Die Mark Brandenburg II., Berlin, 1961 (reprint 2004)
- Spěváček, Jiří, Karel IV. Život a dílo (1316-1378, Praha, 1980
- Šusta, Josef, Král cizinec, (České dějiny II/2), Praha, 1939
- Šusta, Josef, Karel IV. Otec a syn, (České dějiny II/3), Praha, 1946
- Šusta, Josef, Karel IV. Za císařskou korunou, (České dějiny II/4), Praha, 1948

- Thomas, Alfred, Čechy královny Anny: česká literatura a společnost v letech 1310-1420, Brno, 2005
- Veber, V., Hlavačka, M., Vorel, P. a kol., Dějiny Rakouska, Praha, 2002
- Veldtrup, Dieter, Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV., (Studia Luxemburgensia – Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit 2), Warendorf, 1988
- Vlček, Emanuel, Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků II. díl. Postavy českých dějin očima antropologa, Praha, 1999
- Wallace, David J., Anne of Bohemia, Queen of England, and Chaucer's Emperice in: Litteraria Pragensia. Studies in Literature and Culture Roč. 5, č. 9, Praha, 1995, s.1-16
- Widder, Ellen, Itinerar und Politik. Studien zur Reiseherrschaft Karls IV. südlich der Alpen, Köln, Wien, Böhlau, 1993
- Widder, Ellen, Itinerar und Politik: Italienzüge Karls IV., 1986
- Zykan, Marlene, Der Stephansdom, Wien, Hamburg, 1981

Přílohy

1. Mapa věnných statků Kateřiny Lucemburské, vévodkyně rakouské
2. Mapa věnných statků Kateřiny Lucemburské, markraběnky braniborské
3. Mapa oblastí, do kterých byly provdávány české princezny z rodu Lucemburků

Příloha 1

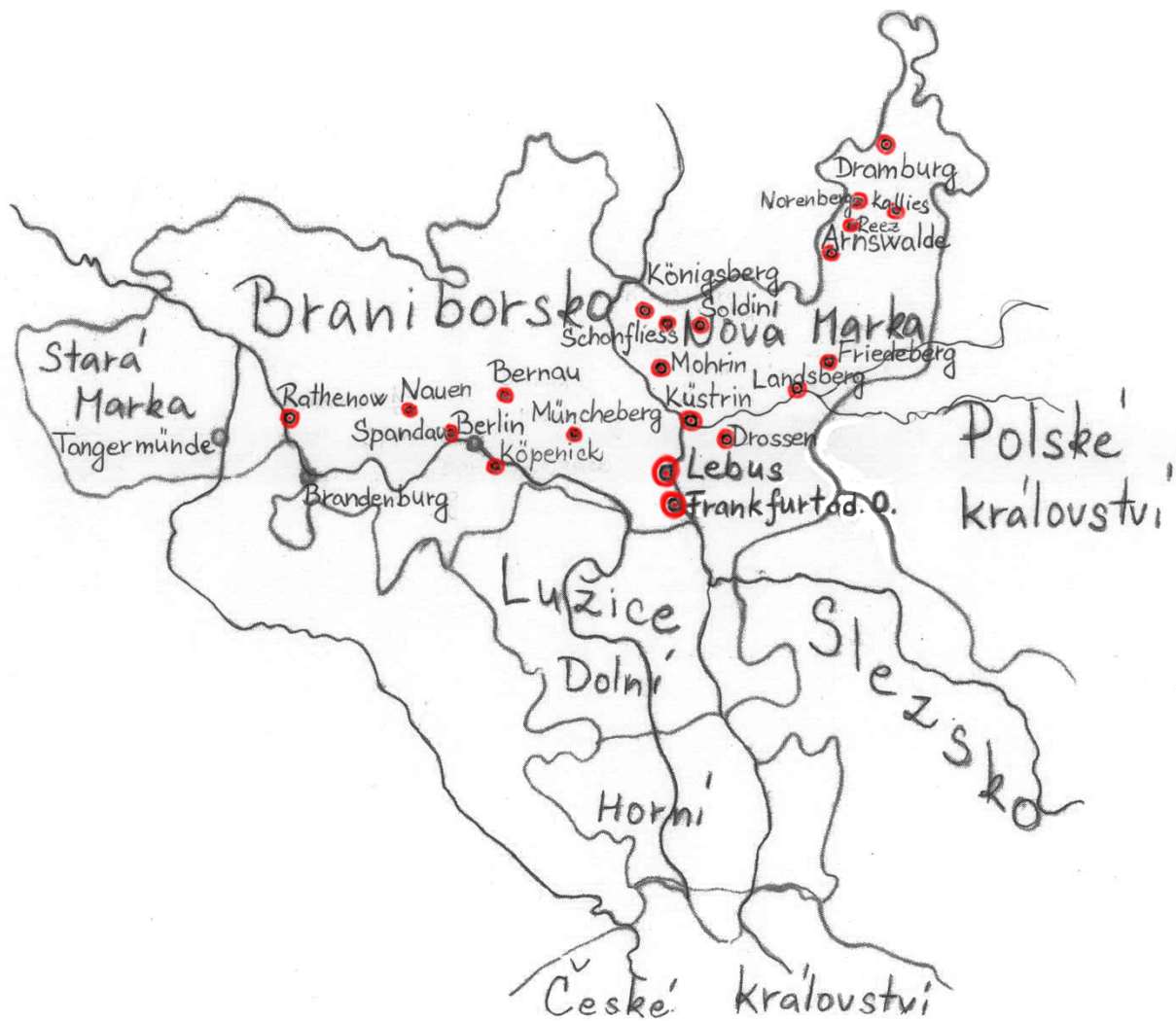
Mapa věnných statků Kateřiny Lucemburské, vévodkyně rakouské

červeně – věnné statky

Příloha 2

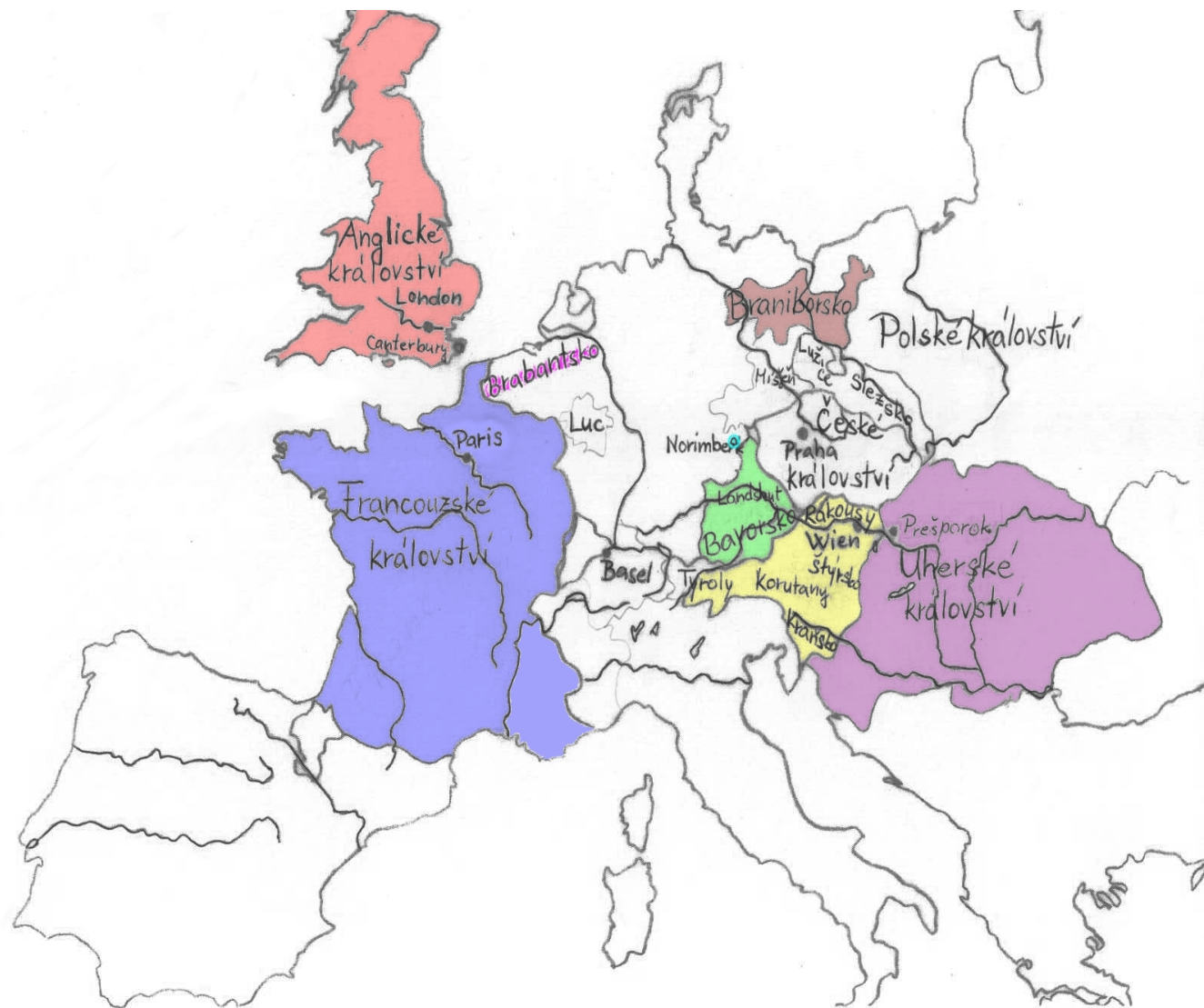
Mapa věnných statků Kateřiny Lucemburské, markraběnky braniborské

červeně - věnné statky

Příloha 3

Mapa oblastí, do kterých byly provdávány české princezny z rodu Lucemburků

barevně – oblasti, kam byly
provdávány české
Lucemburské princezny